INSTITUTUL DE ISTORIE UNIVERSALĂ

REVISTA ISTORICĂ

PUBLICAȚIE TRIMESTRIALĂ

SUPT CONDUCEREA LUI

N. IORGA

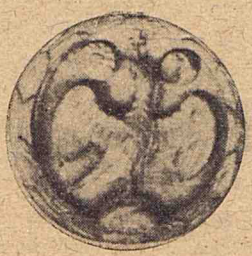

VOL. XXIV, N-le 4-6. APRIL IUNIE 1938.

www.dacoromanica.ro

Comitetul de direcţie: *N. Bănescu*, profesor la Universitatea din Cluj. *Al. Lapedatu*, profesor la Universitatea din Cluj. *I. Nistor*, profesor la Universitatea din Cernăuţi.

Comitetul de redacţie: *D. Berciu*, profesor secundar. *V. Brătulescu*, directorul Muzeului de Artă religioasă. *N. A. Constantinescu*, conferenţiar la Universitatea din Bucureşti. *Maria Holban*, profesoară la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie. *C. J. Karadja*, consul general. *Em'l C. Lăzărescu*, profesor secundar. *Şt. Meteş*, directorul Arhivelor Statului din Cluj. *Valeriu Papahagi*, profesor secundar. *Iulian M. Peter*, inspector general administrativ. *Aurelian Sacerdoţeanu*, profesor la Şcoala superioară de Arhivistică şi Paleografie.

Secretar de redacţie: *Virginia Sacerdoţeanu.*

Redacţia: Manuscriptele, cărţile de recensat şi orice priveşte redacţia, se trimet d-lui N. Iorga, Şoseaua Bonaparte, 6, Bucureşti III.

Administraţia: Abonamentele şi orice comandă se trimete la „Institutul pentru studiul Europei Sud-Orientale", str. Banu Mărăcine, 1, Bucureşti.

Abonamentul anual: 200 lei; numărul 60 lei. Anul odată încheiat preţul volumului complet se ridică la 300 lei, iăr al numărului la 80 lei.

CUPRINSUL

Articole :	Pag.:
N. Iorga: Poporul românesc şi Marea (Conferinţă la Uniunea Navală).	97-113
Al. Ciorănescu: O broşură franceză contemporană despre bătălia de la Obertyn (1531)	113-118
N. Iorga: Nou despre Nicolae Milescu.	119
C. I. Karadja: Tot despre steagul lui Istrate Dabija, răscumpărat de Guvernul romîn in 1937	119-122
N. Iorga: Prenumeranţi la 1828	122-125
Traian Ionescu-Nişcov: Profesorul Jaroslav Bidlo	125-128
C. I. Karadja: O nouă lucrare despre cronica lui Ioan de Thurocz	128-130
Şt. Gr. Berechet: O carte necunoscută bibliografiei vechi româneşti	130-132
Ed. I. Găvănescul: Citeva amănunte din preajma răscoalei lui Horea — După Ioan Monorai —	133-138
N. A. Constantinescu: Un program şcolar de istorie imposibil	139-141
Şt Gr. Berechet: O ediţie necunoscută a fabulelor lui Esop	141
„ „ „ O ediţie de Bucoavnă necunoscută	142-143
T. Holban: Două acte despre lupta de la Hotin din 1672	144 151
V. Mihordea: Memoriile lui Porter despre o schimbare de Domni.	151-153
T. Holban: Noi pretendenţi domneşti in secolul al XVI-lea	153-154
V. Mihordea: Ceva despre Serdarul Gheorghe Saul	154-155
N. Iorga: Rostul lui Mircea-Vodă I-iu (Cuvinte rostite la mănăstirea Cozia, cu prilejul reinhumării rămăşiţelor Domnului Ţării-Româneşti, la 15 Maiu 1938)	155-160

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

– DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE –

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXIV-lea, n-le 4-6. April-Iunie 1938.

Poporul românesc şi Marea

– Conferinţă la Uniunea Navală –

de N. Iorga.

I.

Doamnelor şi domnilor, cuvintele aşa de amabile care au fost rostite acum, mă fac să vă spun, la începutul chiar al acestei conferinţe, să nu aşteptaţi decît ce poate da cineva cu atît de multe ocupaţii şi care a trebuit să se biruie oarecum pentru ca să răspundă la această chemare. Dar mă simt îndemnat să arăt ceva cu privire la însuşi scopul pe care-l urmăreşte conferinţa.

Este, evident, o notă rea pentru societatea noastră, care ştie aşa de multe, că e aşa de zgîrcită în ce priveşte sacrificiul bănesc, acela prin care se întemeiază, se întreţin şi se desvoltă instituţiile. Este inutil să spun că Statul romîn nu poate să găsească pentru scopuri aşa de urgente mijloace imposibile. De alminteri, el nu poate să ajungă nici a îndeplini toate rosturile societăţii. Societatea trebuie să îndeplinească deci însăşi unele rosturi care servesc la menţinerea şi apărarea ei.

Dacă societatea aceasta vrea să-şi apere bine hotarele, ca şi dacă vrea să aibă o desvoltare economică potrivită cu numărul şi însuşirile locuitorilor, pentru aceasta ea trebuie să puie mîna în pungă, astăzi, pentru ca, după cîtăva vreme, tocmai de pe urma sforţărilor şi jertfelor pe care le-a făcut, să aibă dobînda sacrificiului la care a consimţit în primul moment.

S'a amintit, ceia ce ştiam de altminteri de multă vreme, — şi am avut un sentiment de invidie faţă de vecinii noştri de peste Dunăre —, s'a înfăţişat casul Bulgarilor, cari au găsit imediat banii trebuitori pentru a-şi face o navă-şcoală. Şi mai ales casul acela, — nu mai vorbesc de Cehoslovaci, a căror educaţie socială este admirabilă şi cari pot servi de model tuturor naţiunilor —, al Polonilor, cari şi-au refăcut ţara, şi în împrejurări aşa de grele, cu părţi luate de la mai multe State, cu nevoia de ridicare

www.dacoromanica.ro

a claselor de jos, pe care nici Austriecii, nici Prusienii nu o avuseră în vedere în chip deosebit, s'a amintit ce au făcut Polonii în domeniul acesta și strălucitul resultat al unei propagande care la noi cade prea adesea pe nisip.

Și, cum conferința aceasta rămîne să fie publicată și răspîndită, poate și cu ajutorul Ministeriului Educației Naționale, în școli, țin ca acei cari vor fi sfătuiți, și oarecum siliți chiar, s'o cumpere, dintre elevii școlilor, să se oprească atunci cînd vor deschide cartea în rîndul întăiu la aceste constatări atît de dureroase pentru noi și la îndemnurile pe care le adaug pe lîngă dînsele. Partea aceasta chiar, ar trebui lucrată din nou și cu litere destul de groase, cel puțin așa de groase cum este obrazul oamenilor cari refusă țării lor orice fel de sacrificiu.

După aceasta se poate intra în însuși domeniul acestei conferințe.

I.

Ceia ce mi se cere, după cercetările pe care am putut să le fac și după ce pot întrevedea ca alte cercetări pe care n'am avut vreme să le duc la capăt și pe care probabil nu le voiu isprăvi niciodată, este fără îndoială un lucru foarte greu. Ar fi mai puțin greu pentru cineva care n'ar fi făcut asemenea cercetări și care n'ar întrevedea ceia ce întrevăd eu în momentul cînd mă înfățișez înaintea d-voastră, ca să vă spun cîteva lucruri care au scăpat poate atenției d-voastre și care s'au impus de multă vreme atenției și datoriei mele în cercetarea istoriei Romînilor.

Este vorba de legătura pe care poporul românesc a avut-o cu Marea, și nu numai cu Marea, dar cu apele în general.

E bine să se vorbească într'o conferință publică de acest subiect, și iată de ce. Noi nu sîntem încunjurați din toate părțile de prietenii: poate că nu știm să le cerem, în orice cas nu le putem cerși și nu le putem dori dincolo de margenea intereselor noastre ca și dincolo de margenea demnității noastre. Noi nu sântem un popor simpatic: une ori ni s'a părut că am fost, dar de foarte multă vreme nu mai sântem de loc, și foarte multă lume se uită furios la noi, mai ales după ce am realisat, și nu în total, programul firesc al oricărui popor: de a stăpîni pămîntul pe care l-a avut din generație în generație și unde trăiesc în cea

www.dacoromanica.ro

mai mare parte cei mai mulţi ai lui. De atunci privirile acestea se îndreaptă furioase împotriva noastră. Nu este aproape niciun lucru care să nu ni se tăgăduiască, în trecutul nostru. Toate valorile presente, ca şi toată legitimitatea existenţei noastre, ca şi toate aspiraţiile pentru viitor, ni sînt refusate cu o neînţelegere şi une ori cu o brutalitate fără pereche. Şi propaganda noastră, care se face de multe ori foarte rău, de persoane nepotrivite şi într'o formă şi ea nepotrivită, propaganda aceasta — nu prinde. Alţii apără causele cele mai nedrepte şi găsesc pretutindeni sprijinitori, — n'am decît să pomenesc propaganda ungurească neîntemeiată şi care este făcută cu o stîngăcie şi o perfidie asiatică menite să desguste pe oricine, dar care cu toate acestea găseşte sprijinitori oriunde.

Prin urmare şi în acest domeniu al nostru, al legăturii noastre cu apele, noi sîntem tăgăduiţi, ofensaţi. Ni se spune că Dunărea nu este a noastră, că în apele noastre, în margenea apelor noastre, noi am avut înaintaşi, cari au deci mai multe drepturi decît noi. Se caută dovezi şi în vocabulariul nostru. Unii dintre critici ştiu numele peştilor noştri, alţii nu le ştiu, dar, ori de le ştiu, ori de nu le ştiu, se spune că toţi peştii aceştia sînt desemnaţi cu nume slave, — care într'adevăr există, dar îşi au explicaţia —, iar conclusia este că noi n'am fost lîngă ape, de oare ce peştii îi numim cu nume care nu vin din vechiul nostru patrimoniu lingvistic roman.

Se adauge că uneltele de pescuit sînt şi ele numite cu nume străine şi prin urmare aceasta însemnează că noi am trăit undeva unde nu era altă apă decît nu mai apa de ploaie şi apa ieşită din topirea zăpezii. Şi o să examinăm aici temelia pe care o poate avea o astfel de aserţiune, îndreptată vădit cu duşmănie împotriva noastră.

Ţin să spun şi cine este acela care, în privinţa aceasta, a fost mai pornit împotriva Românilor. E un învăţat de la Sofia care se chiamă d. Mutafciev. Aş adăugi că numele domniei sale nu poate fi considerat ca fiind cel mai autentic nume bulgăresc, pentru că vine de la „mutafci", care este un termen turcesc. De alminterea, d. Mutafciev e un om învăţat: a făcut bune studii de bizantinologie şi a căpătat laude şi din partea acelui tineret de istorici de la noi care este foarte bucuros de cîte ori mi se aduce mie o jignire de un străin, pentru ca să iea în braţe pe acest străin, aşa încît şi d. Mutafciev a avut un certificat de la

www.dacoromanica.ro

această nouă școală istorică, atît de simpatică, mai ales, și de nobilă în ce privește atitudinea față de predecesori.

Dar d. Mutafciev e de sigur un om cu multe însușiri, care-și are merite. D-sa a publicat, nu de prea multă vreme, o carte în propria sa limbă bulgărească și după aceia a tradus-o în franco-bulgărește, sau în bulgaro-franțuzește, cu ajutorul unei domnișoare care de sigur știe mult mai mult limba franceză decît autorul și se pare chiar că știe mai multă bună cuviință, pentru că anumite grosolănii față de noi sînt estompate; tonul traducătoarei a introdus o oarecare politeță de care tonul autorului nu era capabil.

D. Mutafciev, asupra căruia mă veți ierta că am zăbovit așa de mult, ne înlătură deci cu desăvîrșire de la Mare. De la Marea care trăiește așa de mult în poesia și conștiința noastră și care este așa de mult legată de tot felul nostru de a gîndi și de a simți în tot trecutul nostru.

Singur acest atac al d-lui Mutafciev și încă m'ar îndemna să examinez argumentele pe care d-sa le aduce împotriva permanenței noastre pe locul unde ne găsim. Pentru că acesta este scopul cărții: să strecoare că noi nu avem drept la solul acesta, de atîtea ori stropit cu sînge, pe care ne găsim și, în același timp, să arăte, ceia ce i se pare foarte ușor, că sîntem „singurul popor de pe lume care nu avem un trecut", singurul popor de pe lume complet lipsit de istorie. Toți îl au, noi nu-l avem, din causa nevredniciei noastre. Puși în împrejurările cele mai favorabile, n'am știut să scoatem nimic din aceste împrejurări.

Și iată că acest atac mă îndeamnă să cercetez unele aserțiuni și să le înlocuiesc prin ceia ce mi se pare mie că este o siguranță.

Dar, evident, tot ceia ce pot spune nu represintă atît o afirmație bine clădită pe linii de doctrină istorică, ci mai mult un program. Sînt conferințe care presintă numai conclusiile altora, dar cred că se pot admite și conferințe de acestea care să presinte un program *pentru alții*, atunci cînd acela care înfățișează programul n'are nici vrista, nici timpul pentru a duce la capăt aceste cercetări.

Iată sensul în care cred eu că s'ar putea urmări problema, după o metodă care ar fi foarte folositoare pentru toate domeniile vieții noastre în trecut și pentru tot ceia ce poate ieși în present din cunoștința mai bună a acestor domenii.

www.dacoromanica.ro

. Va fi vorba de apele noastre de tot felul, cele care stau, cele care se mișcă și, pe de alta, de partea din poporul nostru care se găsește în margenea acestor ape. Și este întrebarea *dacă a fost totdeauna acolo și dacă, fiind acolo, a știut să tragă foloasele ce se puteau trage din aceste ape.*

În felul acesta, rostul conferinței este bine definit de la început. Chiar astăzi, gândindu-mă la această conferință mai mult decât pregătind-o, mi-au căzut supt ochi câteva rânduri ale marelui istoric frances, atât de legat prin simpatie și prin unele studii, prin unele publicații, de noi, în anii romantici de la 1848 și după această dată, Michelet, care s'a gândit cândva, la 1851, și o spune într'o scrisoare către Costachi Rosetti, la ceia ce sânt pe cale să recomand acum și a indicat sensul care cred că trebuie avut în vedere în aceste studii viitoare.

El cerea lui Rosetti să-i dea știri cu privire la poesia populară românească, întru cît această poesie populară poate să aibă o legătură cu Dunărea, — căci pe dînsul il interesează Dunărea în rîndul întâiu, dar toate rîurile noastre nu sînt decît un mijloc de a hrăni și întreținea Dunărea: dacă voiți, Dunărea îmerge, prin apele care i se dau, până la cele mai depărtate mici izvoare din munte, de unde pleacă rîurile cele mai mari; este un fel de Dunăre concepută mai larg, cu tot ce intră în alcătuirea ei. Nu se poate vorbi de Dunăre fără de rîuri, cum nu se poate vorbi de rîuri fără de Dunăre.

Nu se poate vorbi, adaug eu, nici de Mare, considerînd Dunărea ca un rîu închis. Dunărea este un rîu deschis și, anume, noi avem deschizătura acestui rîu. Doar toată istoria flotei bizantine, toată istoria flotei turcești, care nu este decît imitația flotei bizantine, ni arată un lucru, că între Dunăre și între Mare este legătura cea mai firească: se trece din una în cealaltă. Corăbiile turcești veniau pe Marea Neagră și pătrundeau pe Dunăre până foarte sus. Dacă nu mergeau, natural, până acolo unde acum s'a făcut trecătoarea aceia, cu atîta sforțare de tehnică și cu atîta cheltuială, de la Porțile de Fer, dar ajungeau până la Nicopole, de ex., până unde au mers, la 1445, corăbiile cruciaților: cele francese ale ducelui de Burgundia și ale Veneților, în serviciul Papei, atunci cînd pe malul nostru era Vlad Dracul cu fiul lui, cari participau la această cruciată și încercau tunurile Francesilor așa de mult, încît de jur împrejur toți servanții au fost sfărîmați

www.dacoromanica.ro

în bucăți. Și cu această ocasie se vede legătura, așa de firească, între Mare și Dunăre, și Turcii s'au folosit necontenit, în toate războaiele lor, de această legătură.

Dar, încheind o așa de lungă parentesă, iată ce spune Michelet, în această scrisoare, pe care o dă un profesor frances care a fost la noi mai multă vreme și a păstrat interes pentru studiile de istorie romînească, d. Paul Henry, în cartea sa: „*L'abdication du Prince Cuza*“:

„Nu există oare și poesii ale riului însuși, cîntece ale luntrașilor ș. a. m. d., cîntînd unitatea Dunării, *geniul și sufletul ei*“?

Pe dînsul îl preocupă deci Dunărea ca o ființă vie și viața aceasta trece apoi în Mare.

„Aș vrea“, urmează Michelet, „ca în aceste deosebite melodii să prind plîngerea și suspinul marelui fluviu prisonier“.

Michelet era un om de formule fericite și, de sigur că aceia ce spune el aici, în această scrisoare, represintă una din formele cele mai frumoase de întrupare a unui gînd în legătură cu ce numim astăzi geo-politica sau antropo-geografia.

În sensul acesta: riurile vii, Marea înviată prin apele care vin din riurile noastre, iar noi concepuți ca un popor viu, care ne găsim în legătură cu această viață, este va fi și această conferință.

II.

La început, aș face o observație în ce privește criticele aduse de d. Mutafciev permanenței noastre, pe care noi o pretindem și pe care el o tăgăduiește, și în domeniul acesta al apelor. Este foarte adevărat, cum spune, că peștii noștri se numesc cu nume slavone și că uneltele nu sînt numite cu nume împrumutate de la Romani.

Ar fi de ajuns, totuși, a opune că avem *mare*, *rîu*, *lac*, care, acesta, nu este un nume adoptat mai tărziu ca neologism, căci altfel n'ar fi acea locuțiune: „cade cineva din lac în puț“, iar aceasta însamnă că „lac“ e un vechiu termin românesc. Ar fi de ajuns să ne oprim asupra numelui de *corabie* și de *corăbier*, care vin din limba grecească veche, bizantină. Ar fi de ajuns să semnalez *luntrea*, care se găsește pe lîngă alte unelte de plutit, care n'au nume venind din vechimea romană, și *punte*, pentru ca să se vadă că noi de la Romani am moștenit un ansamblu de cuvinte,

www.dacoromanica.ro

un vocabulariu întreg, care este legat de domeniul acesta al apelor. Şi deci nu s'ar potrivi să avem pentru forma apelor, pentru mijloacele de plutire, de la „luntre" până la „corabie", nume care vin din vremea romană şi, pe de altă parte, să admitem că peştii aceştia, cari sînt lunecoşi, ni scapă din mînă şi aleargă imediat către represintanţii mai mult sau mai puţin autentici în materie de slavism ai vecinilor de dincolo de Dunăre, pledînd pentru tesa contrară.

Cine caută totdeauna în originea numelor originea lucrurilor, nu bagă de samă că *este de ajuns ca, într'o transmisie de nume dintr'o generaţie în alta, să se intercaleze o tehnică nouă sau un comerţ nou, pentru ca numele însuşi să se schimbe.* De ex. noi avem, pentru veşmînt, o mulţime de nume care vin, fără îndoială, socotind şi *cămaşa*, pe care poporul nostru a avut-o totdeauna — şi nu toate popoarele au avut cămaşa zi şi noapte: în miniaturile din evul mediu se poate vedea că regele, regina, prinţii, dormiau goi şi în Italia până în secolul al XVIII-lea se dormia pe alocurea în pielea goală —, de la Romani, dar avem şi o cantitate enormă de nume care sînt de la croitori străini şi de la străinul care vinde articole de modă. Prin urmare este de ajuns ca, la un anume moment, să fi apărut în părţile noastre, nu numai decît în calitate de cuceritori, ci şi în calitate de auxiliari economici, aş zice, oameni cu unelte mai bune ca ale noastre, voloc, plasă ş. a. m. d., pentru ca numele uneltelor mai bune să înlocuiască numele uneltelor mai proaste. De ex., înainte de a se fi împrumutat în Apus de la Croaţi un anume fel de legătură de gît, nu se poate crede că oamenii umblau cu gîtul gol. *Cravată* vine de la croatul *Krabate*, — în Bucovina s'a încercat altă formă *gît-legău*, rudă cu *nas-suflete* pentru batistă. Însă n'are decît să observe cineva admirabilele împodobiri de gît ale Francesilor de pe vremea lui Richelieu, *fraisele* de atunci, pe care şi ei le luaseră de la Spanioli: o întreagă operă de dantelă migăloasă şi elegantă. Şi supt ochii noştri anumite articole de negoţ, venind din alte părţi, li-au schimbat unor anume obiecte numele.

Dacă, de ex., mîne ar fi un puternic comerţ engles sau american de modă la noi, s'ar întîmpla foarte uşor ca numele luate de la Francesi în domeniul acesta să fie înlocuite cu numele impuse de aceştialalţi negustori. În privinţa aceasta, ne-am putea gîndi şi la confusiile ce se petrec în mintea aşa-numiţilor Ladini din

www.dacoromanica.ro

Elveţia şi din Friulul italian, unde omul nu mai ştie care este cuvîntul rumanş şi care cuvîntul german sau italian pentru obiectele ce i se îmbie. Dar, iată, mingea noastră veche este expusă în momentul de faţă să dispară din vocabulariul obişnuit, ca să fie înlocuită cu termini englezeşti cari se potrivesc ca nuca 'n părete, dar pe cari i-am adoptat în acelaşi timp cu felul de a bate mingea altfel decît cu mîna, — cu piciorul, cu cotul, fie şi cu nasul.

Peştele se numeşte cu un termin latin. Prin urmare, dacă este un termin latin pentru peşte, iar tot restul e adus în legătură cu tehnica şi comerţul, nu rămîne decît ca din grămada de nume slave să tragem neapărat conclusia că a trebuit doar să luăm lucruri pe care nu le cunoşteam înainte.

Şi mai este încă un exemplu şi un punct foarte interesant de cercetat, care n'a fost observat pînă acum. Se ştie că în jurul lacului Snagov se păstrează o mică lume de pescari foarte simpatică. Şi oamenii aceştia întrebuinţează termini de origine slavă, de şi unii dintre dînşii s'au prefăcut cu desăvîrşire în româneşte. Dar iată că, nu ştiu supt ce influenţă, la un moment dat au apărut acolo Lipovenii din Deltă: s'a crezut că este mai bine să se întrebuinţeze aceşti Lipoveni în locul pescarilor de acolo, de şi Lipovenii mi-au părut mult inferiori pescarilor noştri, ca inteligenţă. Dar, dacă ar fi rămas Lipovenii, era foarte posibil ca o mulţime de lucruri aduse de ei să se cheme şi de Romîni tot pe ruseşte, dar aceasta ar fi însemnat numai că nişte tehnicieni au venit acolo odată cu lucrurile şi cu obiceiurile lor, iar, împreună cu ele, numele. Sau, dacă ar fi venit un mare negustor din Apus, care ar fi creat distincţii în ce priveşte felurile peştilor, pe care noi nu le observăm, şi ar fi păstrat pentru ele numele de acasă, atunci e evident că numele *acestea* s'ar fi impus. Iată ceia ce mi se pare cu desăvîrşire luminos.

Dar am putea scoate noi argumente pentru permanenţa noastră în domeniul apelor şi de aiurea. Toată lumea ştie că la Turtucaia —, care poartă un nume de origine turanică, căci Tutracan al Bulgarilor este mai vechiu decît Turtucaia al nostru, cari ne-am gîndit poate la *turturele*, ca un popor poetic ce sîntem şi căruia-i place eufonia, — sînt pescari ai noştri din foarte vechi timpuri. Viaţa lor însă n'a fost cercetată în toate tradiţiile, în toate rosturile, pînă acum. S'ar putea face o lucrare întreagă

www.dacoromanica.ro

despre pescarii de la Turtucaia. Totdeauna au fost ei acolo? Au venit cumva de aiurea? Nu se păstrează oare acolo cuvinte pe care noi nu le știm, obișnuințe deosebite de cele de aiurea?

Dar este de ajuns să se găsească un astfel de centru românesc al pescuitului pentru ca să spunem că pe Dunăre am avut o foarte mare vechime și o permanență de mai multe veacuri.

La gurile Dunării este adevărat că sînt acei Lipoveni, dar trebuie să se știe și de cînd sînt ei acolo. Ei sînt schismatici ruși: atunci cînd Petru-cel-Mare a schimbat caracterul Bisericii rusești și a introdus forme care nu corespundeau cu trecutul, o parte dintre Ruși s'au ținut tot de religia cea veche; ei deci sînt staro-vierți, oameni de „credință veche", cari nu puteau să rămîie în Rusia și au emigrat deci din locurile cele vechi în secolul al XVIII-lea. Dar, înainte de a veni Lipovenii în Deltă, cine putea fi acolo? De sigur că anumite elemente grecești, care s'ar putea urmări și în urmașii, cari nu mai fac pescărie astăzi, ai Grecilor de odinioară. Pentru că așa-numiții Găgăuți nu sînt Cumani, ci, cum se vede după figura lor, descendenții populațiilor grecești, foarte numeroase, care se găsiau odată pe tot malul Mării Negre, căci altfel s'ar întreba cineva cum, din toți Grecii aceștia, așa de mulți, n'a mai rămas nimic. Cînd constată cineva o populație foarte numeroasă care de la o vreme nu mai există, trebuie să admită că în cei de astăzi se păstrează oamenii de odinioară, a căror dispariție violentă sau emigrare nu se poate admite. Să nu uităm apoi că Vîlcovul slav, al cărui nume vine de la *vîlc*, lup, e numai traducerea bizantinului, poate elenicului Lykostomon, gura Lupului, transmis prin Genovesi.

Iată în ceia ce privește vechimea noastră în aceste părți.

Dar mai este un argument. Dacă se duce cineva aproape de București, la Lehliu, nume care nu înseamnă decît „Polonul" cu un cuvînt turcesc,—așezare cu totul nouă, — și dacă înaintează în părțile acestea de către Mostiște, ce vede? Vede lacuri care în momentul de față aproape nu se întrebuințează, dar cercetările care se fac de preistorieni arată pretutindeni acolo, și nu numai acolo, dar de-a lungul tuturor rîurilor noastre și în toată valea Dunării, poate mai mult la noi decît la Bulgari, — ceia ce se explică foarte ușor, pentru că în Bulgaria malul este înalt și stîncos, pe cînd la noi rămîne jos, cu inundații permanente și bălți —, *o străveche viață de pescari strămoși ai noștri.*

www.dacoromanica.ro

Şi adaug că e curios cum d. Mutafciev, care vine din locurile fără bălţi, tăgăduieşte permanenţa în acest domeniu al Rominilor, cari numesc „Baltă" tot şesul Dunării. Dar, oriunde există ape, oriunde există bălţi de acestea, ele hrăniau populaţiile de odinioară, cum o arată pentru Vestul Ardealului un studiu recent al d-lui Martin Roska, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice;* astfel de populaţii jucau rolul principal în acele timpuri şi ele au creat şi sistemul de locuinţă ; au avut firește creaţia şi în domeniul uneltelor, aceşti înaintaşi ai noştri.

Şi acum în urmă, într'o carte recentă a d-lui Barbu Slătineanu despre *ceramica românească*, se afirmă cu dreptate că toată olăria de acum nu este decît continuarea ceramicei din acele timpuri : olăria de astăzi reproduce formele şi mijloacele de împodobire ale olăriei de atunci. Tracii din regiunile acestea sînt deci nu numai strămoşii fiinţii noastre fisice, dar, în acelaşi timp, ctitorii întregii noastre culturi populare, şi în această cultură se cuprinde fără îndoială şi pescăria, cum o dovedeşte faptul că aceşti strămoşi se aşezau de preferinţă în asemenea locuri. Toate drumurile care se urmează acum, trecînd tocmai prin regiunea aceasta cu lacuri, sînt tărîmuri preistorice ; pe unde umblă Mocanul astăzi, umbla păstorul din acele timpuri, dar unde nu mai este pescarul în timpurile acestea, era odată pescarul care-şi îndeplinia rosturile acolo.

III.

Acum, mai sînt două lucruri pe care aş vrea să vi le înfăţişez. Întăiu, în numele care se dau Dunării, este evident, o asămănare şi cu numele germane, dar şi cu numele slave ale fluviului : în Rusia se găseşte Donul, Duna, Dunaieţul. Avem a face deci cu un nume care, dacă se află şi la Germani şi la Slavi şi la noi, aceasta însamnă că nu este nici de la Slavi, nici de la Germani, iar noi n'a trebuit să-l luăm nici de la unii, nici de la alţii. *„Re"* de la sfîrşit îşi găseşte explicarea poate într'un anumit fenomen general de limbă românească, ca în finala supletivă din unele versuri populare. Problema nu este lămurită, fiindcă filologii sînt de o îngeniositate extraordinară,—de altminteri ca şi istoricii —, şi, acolo unde nu se găseşte o siguranţă, ei revin necontenit, căci nimic nu pasionează mai mult pe om decît baterea apei în piuă, ocupaţia cea mai rentabilă supt raportul ştiinţific.

Dar, în afară de numele Dunării, asupra căruia mi-am îngă-

www.dacoromanica.ro

duit să insist puţintel, în afară de numele general al râului, în afară de numele special al fiecăruia din cursurile şi depositele de apă mai este o întrebare, dar una pe care o putem, iarăşi, lămuri prin presenţa momentană a unui element străin. Sînt râuri: Ialomiţa, Ilfovul, Bistriţa, Moldova, toate slave, dar, alături de numele, slave, avem nume turanice: Călmăţuiul Dăsnăţuiul, ş. a. m. d., care toate acestea trimet, ca şi numele lacurilor din Basarabia-de-jos, la Turanieni. Dar nimeni nu va spune că a fost vre-odată o populaţie covîrşitoare turanică în aceste locuri. Deci acelaşi lucru se poate spune şi pentru numele slave de rîuri, care sînt foarte neted deosebite pe hartă; este o regiune de nume slave şi alta de nume turanice. Şi s'a observat un lucru aiurea, la Albanesi. Nu se poate spune că Albanesii au căzut din cer, dar Albania este plină de nume slave. Şi, tot aşa, nu se poate spune că Grecii vechi au dispărut: n'are decît să se uite cineva la dînşii ca să vadă că vechea rasă se păstrează în cea mai mare parte, dar o largă parte din teritoriul Greciei este acoperită de nume slave. Aceasta vine oare din faptul că Slavii sînt autohtoni? Explicaţia o dau anumite condiţii de viaţă. Este de ajuns ca o năvălire să cucerească o generaţie, pentru ca fiii, crescînd în atmosfera cuceritorilor, să uite numele pe care le dădeau părinţii lor. Şi atunci nu era lucrul scris, ca acum, ci ajungea să lipsească o transmisiune de cîţiva ani pentru ca numele să se schimbe. Iar la Greci explicaţia este foarte uşoară: ei s'au închis în cetăţi, ceilalţi stăpînind tot restul ţării. Aceştia s'au dus, şi atunci Grecii au ieşit din cetăţile lor şi, lucrînd şi restul ţării, l-au luat cu numele date de predecesori.

Iată explicaţia, ce mi se pare cu neputinţă de răspins, pentru numele slave ale rîurilor noastre.

Eu cred necesar pentru cunoaşterea dreptului ce avem asupra pămîntului nostru să înceteze odată interpretarea defavorabilă nouă care se dă cu privire la aceste nume. Dacă s'ar găsi numai nume slave, ar fi mai uşor pentru adversarii noştri să argumenteze, dar, odată ce avem şi nume turanice, e altceva. N'a fost, cum spuneam, niciodată o permanenţă turanică şi totuşi avem o mulţime de nume care sînt turanice, netăgăduit.

Dar cred că e interesant să vorbesc aici, fiindcă este vorba de întreaga problemă a pescuitului, şi de numele apelor stătătoare la noi.

www.dacoromanica.ro

Am constatat de la început că „lac" vine de la Romîni, și aceasta are o mare valoare, căci înseamnă că am avut totdeauna cunoștința lacului. Aceasta, ca și în ce privește Marea însăși chiar cînd n'am putut ajunge la dînsa, — și voiu arăta la sfîrșit cînd și cum am ajuns în sfîrșit la Mare. Am spus că din caracterul latin al cuvîntului de „lac" este vădit că din generație în generație s'a păstrat legătura noastră cu aceste ape stătătoare, care au avut, cum nu e în momentul de față, o foarte mare importanță. Căci noi am părăsit marele rol al lacurilor și heleșteelor în timpurile din urmă, cînd ne-am aruncat sălbatec la plugărie, pentru ca marii proprietari să cîștige bani din agricultură și să-i cheltuiască la Paris, Nița sau Monte Carlo. Cum ne-am abătut asupra pădurilor și asupra islazurilor, așa că marea cultură de vite a dispărut, ne-am aruncat și asupra vechilor heleștee de odinioară, care erau o binefacere. Și problema pescuitului la noi nu este în legătură numai cu peștele de Dunăre, ci și cu pescuitul de coastă, pe care îl ignorăm, și poate că ar fi bine să aducem oameni din Olanda, cari să învie ceia ce se făcea odininară pe vremea Grecilor. Doar monedele de la Tomi înfățișează niște delfini; și nu numai delfinii, ci și peștii care se mîncau aveau la Grecii un rol foarte mare. Pe atunci nu se făcea agricultură în Dobrogea: treceau necontenit barbari și, pănă veniau Tracii de dincolo de Dunăre cu carăle de grîu, trebuia ca oamenii să se hrănească din pește, cum, de alminteri, și în Scitia anume locuitori se numeau Ihtiofagi, adecă „Mîncători de pește". Eu însumi am asistat în copilărie la pescuitul în heleștee; era acolo o bogăție neînchipuită: cine arunca volocul, îl scoteau plin.

Era odată și „iezerul Dorohoiului", de care e legată o legendă; un oraș scufundat, și noaptea se auziau clopotele de la orașul acela. Este, de altfel, și o întreagă poesie a apelor la noi, care se poate pune alături de poesia Slavilor. Cea mai frumoasă bucată scrisă de d. Sadoveanu este „Știma lacului", vedenia aceia care poate fi o închipuire sau o presență vie, dar omul de lîngă lac a ajuns să vadă apropiindu-se de dînsul această frumoasă închipuire sau realitate.

Se știe că Domnia Moldovei s'a organisat în chip mult mai înaintat și mai gospodăresc decît a Țării-Românești. Moldova a fost întemeiată de cavaleri și stăpînită de boieri, pe cînd Țara-Românească a fost clădită pe vechea așezare țărănească, iar bo-

www.dacoromanica.ro

ierimea, mult mai multă și mai măruntă, n'a început aici, ca în Moldova, cu creații mari. Cetățile de aici, din jos, nu erau nimic pe lîngă zidurile de piatră pe care le are Moldova; în țara aceasta din urmă așa-numitele ținuturi de odinioară erau pătrate, fiind făcute cu voia Domnului, în jurul cetății (Romanul este pătrat, ca și Iașul, Botoșanii, Dorohoiul: de aici se vede că sînt lucruri voite, neavînd a face cu județele, de forme deosebite, tradiționale din Muntenia). *Dar acestea sînt așezate după ape.*

În fond, toată viața noastră trecută a fost orînduită așa, după ape. Sînt Olteni, Jieni, Argeșeni, Sireteni, Pruteni. *Înainte de a exista Statul, era deci așezarea determinată de rîu*, și pînă astăzi, — ceia ce dovedește importanța rîului la noi —, ca să înțelegi rostul județelor țării noastre, nu trebuie să le iei pe linia orizontală, ci pe cursul însuși al rîului. Pe acest curs, același costum, aceleași cîntece, aceleași povești, aceleași elemente de viață materială și morală.

Dar, dacă este așa, și așa a fost prin toate locurile unde erau strămoșii noștri traci, atunci cum vine cineva să ni denege dreptul, nouă, a căror viață mai veche este sprijinită tocmai pe cursul apelor, — apele creînd formele politice —, acest drept, doar e pentru nomenclatura de bucătărie a peștilor și o nomenclatură tehnică a uneltelor.

Dar, cînd s'a întemeiat Moldova, s'au adus specialiști pentru heleștee.

Avem mai multe nume pentru apele stătătoare. În ce privește balta, „baltă" nu înseamnă numai o baltă mărgenită, ci o regiune întreagă, din care causă Mocanii se duc la „Baltă", și toată partea de jos a țării este „Baltă". Ungurii au împrumutat, de altfel, și ei de la Slavi *balta*, pentru că numele lacului Balaton nu este alta decît tot același lucru. Iar, afară de aceasta, avem: *iez*, *iezer* și *heleșteu*, acesta adus de Unguri de pe vremea lui Ștefan-cel-Mare, care a fost mai bun gospodar decît Statul constituțional. Ștefan a adus specialiști de aceștia, cari au făcut heleșteiele. *Tău* este de aceiași origine, de la *tó* unguresc.

Prin urmare noi nu avem numai străvechi tradiții în ce privește lucrurile care vin de la Romani, dar avem, pe lîngă aceasta, o întreagă clădire gospodărească cu elemente aduse și din străinătate. Așa pentru viile de la Cotnari se aduceau nu numai Unguri, dar și Germani, cari știau cum să cultive vița de Tokaj, și

www.dacoromanica.ro

urmaşii lor, un Alciner, un Frincu, există şi până acum în Cotnari, — existau, în orice cas până în secolul al XVIII-lea, şi n'are decît să se uite cineva la dînşii ca să recunoască tipul vechilor Germani aduşi în secolul al XV-lea şi al XVI-lea. Iar Petru Rareş avea pîrcălab acolo pe unul Grigore Rosenberger, care a fost trimes de dînsul şi în solii.

IV.

Acum se pune întrebarea: cînd am ajuns noi la o politică a apelor? Am ajuns din vremile Celeiului cu pescăriile secolului al XIII-lea, dar măcar de cînd s'a întemeiat Brăila, care odinioară nu era decît un sat, satul unui moş pe care-l chema Brăilă, după Brae, ca şi în Brăiescu, Brăiloiu: sufixul acesta *ilă* este foarte întins, până la Păsărilăţilungilă din poveştile lui Creangă. La Brăila înainte de 1400 veniau corăbiile mari, acele *Kokken* de care vorbeşte Bavaresul Schiltberger cu un nume care a trecut de la Italieni, *coche*, la Germani. Prin urmare, pe la 1360-1400 era acolo un mare negoţ, care venia de pretutindeni de pe ţermurile Mării Negre, negoţ care, de alminterea, nu este decît continuarea negoţului grecesc de pe vremuri.

Între coloniile greceşti şi între tot ce s'a făcut de la Brăila noastră până la Odesa Ruşilor şi mai departe de Odesa la Răsărit nu este decît aceiaşi formă care revine.

Am intenţia, dacă împrejurările nu mă vor reţinea aici, ca, în August, să vorbesc la Congresul istoricilor, de la Zürich, despre „permanenţele istorice", care înseamnă lucruri ce nu s'au schimbat, sau lucrurile care au dispărut şi revin. Toată istoria este plină de fantoma lucrurilor care au fost. Noi trăim acum în realisarea făcută de fantoma Daciei şi de fantoma lui Mihai Viteazul: Romănia Mare, noua Dacie n'au făcut-o diplomaţii şi nici marii strategi, ci au făcut-o fantoma lui Decebal şi a lui Mihai, cu sacrificiul acelora cari, fiind mai puţin învăţaţi, ascultă mai bine de îndemnul fantomelor, de care învăţaţii nu ascultă totdeauna.

Deci prin secolul al XIV-lea şi al XV-lea *s'a refăcut ordinea de lucruri elenică în jurul Mării Negre*, şi, natural, cînd se reface o ordine de lucruri, se lucrează cu urmaşii acelora cari odinioară au avut-o, chiar dacă urmaşii aceştia vorbesc altă limbă şi poartă alt nume. Noi ne-am substituit lor de la sine, şi sîntem datori să ne substituim cu mult mai mult, în puterea dreptului pe care ni-l dă geografia noastră, căci ea ni-l porunceşte, ni-l impune;

www.dacoromanica.ro

să ne substituim, pentru că nu mai sînt alții care s'o poată face, în regiunea unde a fost odinioară coroana elenică a Pontului Euxin, a vechilor Greci.

Formula aceasta ar putea încheia această conferință, dacă n'aș avea de adăugit încă un lucru. Brăila este o fundație a Domnilor munteni din epoca lui Mircea. În vremea aceasta, Muntenia avea toată Dunărea-de-Jos, fiindcă Basarabia nu înseamnă decît „țara lui Băsărabă", a creatorului Statului muntean: în toată partea aceasta care merge la Gurile Dunării, erau ei.

Chilia cea veche se știe că era în insulă, nu pe malul nordic, și se chema de către Genovesi Licostomo, cum am spus: termin împrumutat de la vechii Elini, care înseamnă Gura Lupului. Și răposatul meu coleg Vîlsan observa cu dreptate un lucru: că Vîlcov însemnă în slavonește același lucru tot „lupul", de și Vîlcovul nu este pe locul lui Licostomo, ci numai fiindcă aici Gurile Dunării s'au părut navigatorilor că au forma unei guri de lup.

Domnii munteni mergeau de la cel mai depărtat punct al acestei „Basarabii" către Răsărit, cum mergeau în Apus până la Nicopole, unde, cum observam, s'a constatat în cruciata de la 1445 că pot ajunge corăbiile mari. Puteau merge și mai departe în Apus, dar, pentru anumite nevoi militare, nu au făcut-o. Ioan Hunyadi, aliatul, nu venise, și cruciații s'au oprit la Nicopol. Deci până la Nicopol puteau merge corăbiile cele mari venețiene, pentru că și acelea care erau supt steagul ducelui Burgundiei tot de la Veneția erau comandate.

De odată însă a apărut Moldova, care s'a făcut cu o răpeziciune extraordinară. Dacă am avea elanul către Mare pe care l-au avut Moldovenii lui Roman-Vodă și lui Ștefan-cel-Mare, răsăriți — unde ?, tocmai la Baia, acolo, în orașul săsesc, *die Stadt Mulde* pentru ei! Maramurășenii de la Baia, tocmai din colțul nord-vestic al Moldovei, din cîteva sărituri au ajuns până la Pont, și Roman, pe la 1390, se intitula mîndru: „Domn de la Munte până la Mare". Și, atunci, cum erau Genovesi la Cetatea-Albă cu minunatele ruine de astăzi, care nu trebuie atinse, căci este o profanare și o crimă să se atingă imbecilitatea de astăzi de această splendidă urmă de trecut, în care Bizanțul se unește cu Genova, fiind pecetluită apoi cu pecetea bourului moldovenesc, acolo în cetatea „albă" pentru noi, fiindcă era de piatră, care nu se înegria, pe

www.dacoromanica.ro

lîngă cetăţile noastre de lemn, care, ele, se făceau negre, fiind însă „cetatea neagră“ pentru Bizantini, Mauron Kastron, la Genovesi Moncastro, acolo au ajuns Moldovenii şi multă vreme s'au luptat şi cu Muntenii şi cu Ungurii, pentru că Împăratul Sigismund, regele Ungariei, acela care a venit în 1396 la Nicopol contra Turcilor, avea ţinta stăpînirii Dunării şi voia să-şi aibă acest Licostomo. Atunci nu Muntenii, ci Moldovenii au salvat Dunărea pentru rasa noastră. Şi, pe urmă, Ungurii au apucat alte drumuri, aşa încît noi am rămas stăpîni în locurile acestea. Astfel a dăinuit şi Chilia moldovenească, frumoasă şi puternică, pe malul stîng al Dunării.

Dar, şi aceasta vreau să o notez înainte de a isprăvi, pe lîngă acţiunea de Stat a fost şi o acţiune populară, şi datoria noastră, astăzi, este, în toate domeniile, să nu lucrăm numai cu Statul, ci să trezim energiile populare, supraveghiate şi ajutate, firește, de Stat, pentru că lucrurile mari se fac cu aceste energii populare. Cînd este Statul singur, e peste măsură de slab, dar, cînd este energia populară, care se coboară în adînc, nimic n'o poate birui. Toate cuceririle mari le-am făcut prin energiile profunde ale naţiei înseşi. Ţara aceasta s'a făcut prin ceia ce se păstrează, după toate înfrîngerile, în adîncul pe care nimic nu-l poate atinge.

Şi atunci au început pescari de-ai noştri *să cucerească pentru dînşii*. Era în părţile de la Nipru o cetate ţinută de Genovesi din familia Senarega şi acolo, la Lerici, căci aşa se chema localitatea, posesiune a acestei familii, la un moment, pescari moldoveni i-au luat în stăpînire zidurile. A răsărit apoi un proces cu această familie, şi Domnul Moldovei a trebuit să arăte că nu i-a trimes el. A fost chiar o mare uşurare pentru dînsul, cînd a fost părăsit cel mai depărtat punct de întindere al acestor pescari lucrînd de capul lor.

Mai adaug un lucru: ciobanii arată şi astăzi drumul pe care pe uscat l-ar putea urmări cîndva energia oamenilor noştri: Mocanii cari s'au dus pănă la Caucas şi cari de acolo au trecut pe urmă şi mai departe decît atita, căci sînt şi acum pe malul rîului Amur sate moldoveneşti. Dar întinderea noastră a fost şi pe uscat şi pe apă. Elementul românesc e dincolo de Nistru pănă la Nipru şi Bug, oile noastre mai pasc pe acolo, iar metoda noastră de a creşte oile şi de a lucra lîna au servit de model pentru

www.dacoromanica.ro

Ruşi, cari, pe o treaptă mult inferioară, nu aveau ideie de ce aduceam noi pe basa unei tradiţii populare de mai multe mii de ani. Pescarii lui Vodă-Ştefan dau şi ei o învăţătură.

Era o vreme cînd noi începeam istoria de la 1848, de la 1866, de la urîtul lucru care a fost răsturnarea lui Cuza-Vodă, dar nu se începe istoria Romînilor de la revoluţia studenţilor sau de la Constituţia tradusă după cea belgiană şi făcută de cine a fost făcută şi contra cui a fost făcută, adecă în contra amintirii lui Cuza-Vodă şi în contra libertăţii lui Carol I-iu, de către o oligarhie care înţelegea să anuleze trecutul şi să împiedece viitorul. Răsuflăm că am scăpat de o bună parte din clausele de căpetenie ale ei.

Ci trecutul nostru începe cu mii de ani înainte de Hristos, mii de ani, cari înseamnă o cultură şi o putere.

O broşură francesă contemporană despre bătălia de la Obertyn (1531)

Înfringerea lui Petru Rareş la Obertyn, în 1531, a fost celebrată într'un oarecare număr de publicaţiuni contemporane, toate de sursă polonă. Aceste broşuri ocasionale au fost înregistrate pentru întiia oară de emeritul bibliograf Émile Picot, în ediţia cronicii lui Grigore Ureche [1]; reluăm, întregind-o după putinţă, lista publicaţiilor cunoscute de el:

1°. *Descriptio duorum certaminum, quae Serenissimi et Illustriss. Sigismundi Regis Poloniae Milites cum Petro Ion Palatino Moldaviae et cum eius exercitibus Deo optimo adjuvatore habuerunt*, 1531, 4°.

Autorul acestei relaţiuni e un oarecare „Stanislans Sachariae Italicius". Textul a fost publicat în întregime de I. Ursu [2], însoţit de o introducere care a fost redată ulterior în limba franceză [3].

[1] É. Picot, *Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIV-e siècle jusqu'à l'an 1594, par Grégoire Ureche*, Paris, E. Leroux, 1879, pp. 294-6, nota.

[2] I. Ursu. *Bătăliile de la Gwozdziec şi Obertyn (1531)*, în *Analele Academiei Romîne*, secţ. ist., seria II, XXXV (1912-3), pp. 429-65.

[3] I. Ursu, *Les batailles de Gwozdziec et d'Obertyn (1531)*, în *Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine*, II (1914), pp. 124-38.

www.dacoromanica.ro

2⁰. *Threnodia Valachiae*, Cracoviae, Hie. Vict. M. D. XXXI, 4⁰.

E o poemă în versuri latine, scrisă de Andreas Krzycki sau Cricius, și reprodusă de Ioan Bogdan, în colecția de *Documente* Hurmuzaki [1]. Picot cită un exemplar în Biblioteca Națională din Paris și Ioan Bogdan un altul la museul Czartoryski din Varșovia. Adăugăm la acestea un exemplar la Biblioteca Mazarină din Paris (cota: *Recueil du XV-e s.*, 772, no. 8).

3⁰. Parmeno Wawrzyniec, *De gloriosissimo triumpho et insigni victoria ad obertinum, etc., ad clementissimum Maecenatem utraque laurea dignum*, s l., 4⁰.

Broșură rară, menționată de Picot și, cu un titlu mai complet, de *Bibliografia* lui Estreicher. N'am văzut niciun exemplar, și nu credem ca textul să fi fost reprodus vre-odată.

4⁰. *Victoria Serenissimi Poloniae Regis contra Voyevodam Muldaviae Turcae tributarium et subditum, 22 Augusti parta.* [Louvain, Rutgerus Rescius, M. D. XXXI], 4⁰, f. 4.

Relațiune scrisă de Ioan Dantiscus, episcop de Culm; cite un exemplar se păstrează în Biblioteca Națională din Paris și în biblioteca Thysius din Leyden; textul a fost reprodus de Ioan Bogdan [2].

5⁰. *Victoria Polonorum de Valachis regnante Sigismundo Primo rege Poloniae victorioso, descripta ex commentariis Stanislai Gorski canonici Cracoviensis.*

Relațiune nemenționată de Picot, și despre care nu știu dacă a fost publicată în secolul al XVI-lea; reprodusă, de pe un manuscript, de Ioan Bogdan [3].

6⁰. *La tresgrand victoire du roy de Pologne.* Anvers, Pietersen 1531, 4⁰.

N'am văzut această broșură; după toate probabilitățile, Picot el însuși n'o menționează decît din a doua mînă. Ni se pare însă neîndoielnic că textul e identic cu cel al relațiunii următoare.

7⁰. *La grand victoire du tresillustre Roy de Poloine, contre Vayevode duc de Muldavie, etc.*, Paris 1531.

---

[1] Hurmuzaki-Bogdan, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, Supl. II, vol. I, București 1893, pp. 40-3.

[2] Hurmuzaki Bogdan, *Documente*, etc., Supl. II, vol. I, pp. 27-30. Și în Iorga, *Acte și fragmente*, I.

[3] Hurmuzaki-Bogdan, *Documente*, etc., Supl. II, vol. I, pp. 30-40.

www.dacoromanica.ro

Această publicaţie, citată de cunoscutul bibliograf Brunet [1], şi după el de Picot, fusese menţionată şi de I. Ursu [2]. Toate trei citaţiunile pomenesc o ediţie din Paris, 1536, în a cării existenţă nu credem, fiind îndemnaţi mai curînd a bănui o inadvertenţă a primului bibliograf.

N'am văzut decît un singur exemplar din această relaţiune (Paris, Biblioteca Mazarină, Réserve 35889, No. 16). E o broşură în 4^0, de 4 foi nenumerotate ; pagina întîia şi cea din urmă sînt albe, celelalte au titlul curent *La Victoire des Poloniens*. Textul e o traducere exactă a relaţiunii lui Ioan Dantiscus, apărută în acelaşi an ; nu-l reproducem decît pentru noutatea acestui fel de informaţiuni în limba franceză, şi la această dată :

p. 1 : LA GRAND
VICTOIRE DU TRESILLVSTRE

Roy de Poloine, contre Vayevode duc de Muldauie, tributaire & subiect au grand Turc, faicte le XXIj iour daoust, lan mil cinq cens trẽte & ung,

Translatee de latin
en Francois.
Imprimé a Paris a lescu de Basle, lan
M. D. XXXi, le quatorziesme de Nouembre

P. 3 : La Victoire du tresillustre Prince & seigneur Sigismonde premier de ce nom, Roy de Poloine, & du grand duc de Lituanie, Russie, Prussie & Masonie *(sic)* &c. seigneur et heritier. Contre Vayevode duc de Muldauie iadis Dacie tributaire & subiect au Turc, prince de Valachie, partie de Misie inferiore, tendant au fleuue Tyre qui se rend a la mer Euxine laquelle a este donnee de dieu par troys foys au moys d'aoust dernier passe & finie le xxii iour dudict moys, l'an mil cinq cens trente & vng.

Vayevode duc de Muldavie & ses predecesseurs, comme est la coustume de gens perfides & violateurs de leur foy, iamais de long-temps n'ont tenu bonne promesse aux Roys & royaulme

[1] *Manuel du bibliophile*, II, col. 1699.
[2] I. Ursu, *Die auswärtige Politik des Peter Rareş, Fürst von Moldau*, Viena 1908, p. 86, nota 23.

www.dacoromanica.ro

de Poloine, comme ilz estoient tenuz. En ceste coustume voulant suyuir ses predecesseurs Vayevode, cest hiver passe, oultre toute esperance, promesses, & iuremens de par luy faictz rompuz, & sans en rien faire dennoncer, a occupe & prins sans foy & honneur la prouince du royaulme de Poloine, appellee Pocuczie. Laquelle iniure n'a peu long temps endurer le roy de Poloine. Parquoy il a faict ammasser grand nombre de gens darmes en son royaulme par sire Iehan conte de Tharnovv, Palatin de Russie & capitaine general de l'ost & gens de guerre du royaulme de Poloine, homme fort excellent & expert en faict de guerre & aultres beaulx faictz, lesquelz il auoit dispose en diuers lieux, affin que Vayevode | son ennemy ne puist scavoir le nombre certain, & auoit commande d'approcher vng peu deuant la feste sainct Jacques aux lieux qui estoient fortifiez par les garnisons de Vayevode. Icelluy nombre & ost ne contenoait que gens de cheval, excepte trois cens pietons [les]quelz gouuernoient & menoint les machines & bombardes. Et en apres il ha envoye deuant deulx mille & ne scay quants cens des dictz hommes a cheval, lesquelz pourroint assaillir en diuers lieux icelle prouince de Pocuczie, oultre l'esperance & scavoir des Valaches & gens de Vayeuode, qui estoient yla en garnison enuiron mille quatre cens aptes a la batalle sans le bagaige. Les gens d'armes de Poloine faisans vaillamment le commandement du Capitaine, n'ont pas seulement assailly la prouince d'une part, mais de tous costez en ont tue & occis gros nombre & prins plusieurs en vie, entre les quelz estoient plusieurs familiers, & de la court de Valache, aultrement appelle Vayeuode, & en deux iours ont recupere toute la prouince, fors vng chasteau nomme Gvvosdziecz, lequel on aooit oste a vng noble Prince de Poloine, appelle Thvvorovosci. Toutefoys vng peu apres l'ont assiege & remis en leurs mains & puissance, & y ont esleu vng duc & capitaine nomme Vlodec. De tel assault des Poloniens en sont demeure bien peu des Valachiens, lesquelz se sont retirez en Valachie. En icelle victoire n'estoit pas present le capitaine general, conte de Tharnovv, mais auec la meilleure partie de son exercite attendoit la fortune non pas de loing. Les nouuelles de telle victoire ont este apportees a Cracovie au Roy de Poloine, avec aulcuns captifz par vng noble ieune homme Spitec de Tharnovv. Vng peu apres est arriue vers la maieste du Roy

www.dacoromanica.ro

noble homme Hierosme Schaffranyecz, lequel ha ammene de telle victoire plusieurs captifz, lesquelz sont distribuez par les chasteaux & forteresses du Roy. Apres telle victoire Vayevode Valache fort courousse, ha assemble de tout son peuple vne grande multitude de gens, & les ha diuise en troys partyes. Le nombre estoit oultre vingt mille, lequel auec ses gens est venu a la province Pocuczie, & ha envoye six mil hommes de cheval pour recouurer le casteau Gvvosdziecz. Mais le Conte de Tharnovv, capitaine, de ce aduerty, est arriue assez tost & en bonne heure avec tous ses gens, & ceulx qui s'estoient adioinctz a luy, pour secourir le chasteau & les assiegez. Laquelle chose voyans les Valachiens ont fort bataille contre les Poloniens le dixneufiesme iour d'aoust passe. En icelle bataille & conflit, avec l'ayde de dieu, les Poloniens superieurs & victorieux ont chasse & mis en fuitte les six mille hommes des Valachiens, desquelz plusieurs ont este tuez, & les aultres prins, & specialement ceulx qui estoint de la court de Vayevode. Quant Vayevode eut ouy par deux de ses capitaines qui se estoient fuyz, telle occision & perdition de son exercite & ost, il en fut moult esmeu, & commanda que ses deux capitaines qui luy auoient apporte les nouvelles, & qui s'en estoient fuyz, eussent la teste tranchee, mais par les prieres d'aulcuns furent seulement liez de chaine de fer, & mis en prison. Car la coustume des Valachiens est telle, que ceulx qui reuiennent de la bataille a leur maison soient plus griefuement puniz que s'ilz eussent este occis en la bataille. Dequoy advient qu'ilz sont plus cruelz en guerre que plusieurs aultres nations. Donc Valache | esmeu de ire & de honte, luy en personne auec tous ses gens ha assailly les Poloniens environnez & encloz dedans leur camp, comme ont de coustume, auec chariotz & murailles de terre, de plusieurs & moult grandes pieces d'artillerie, lesquelz ilz auoit *(sic)* faict porter avec luy. Mais quant les Poloniens ainsy enuironnez, & ne excedans point la sixiesme partye des gens de Valache, ne scauoient plus soustenir ne tenir ferme, por la grand multitude des boulletz, tantost par l'ayde de dieu, furent enflambez & esmeuz & animez des precedentes victoires, a ceste cause par bonne ordre se sont salliz du camp & batuz contre leurs ennemys, & les accusant de leurs promesses rompues, ont soubtenu bon la bataille l'espace de cinq heures sans cesser. Lesquelz ont mis ha bas iusques à la mort. Et oultre plusieurs aultres mille des tuez & occis, Vayevode

www.dacoromanica.ro

fuyant feut blece, & receut deux plaies. Les grandes artilleries & tormens de guerre furent prins enuiron cinquante, avec pouldre, boulles, chariotz & tout le reste de l'artillerie & butin. Entre lesquelles pieces en auoit aulcunes lesquelles deuant trente quatre ans auoient este ostees aux Poloniens, &, peu de temps il ha, aux Transsylvains Honguers. Item deulx grandes enseignes & estandartz & les plus principaulx, des tabourins & plusieurs aultres instrumens de guerre. Toutes lesquelles choses feurent faictes le xxii iour d'aoust passe. Les Poloniens suyuans la victoire ont poursuyui les Valachiens, & mis en fuitte iusques a une lieue & demye de Alemaigne, tuans & prenans plusieurs nobles personnes en vie. Le nombre des tuez ha este grand, & entre eulx plusieurs trouuez des plus principaux de Valache. Icelle ioyeuse nouvelle ha apporte au Roy de Poloine a Cracovie vng capitaine nomme Szvviencziczi le uingt-neufuiesme iour d'aoust. Le lendemain le grand capitaine conte de Tharnovv enuoya aussy vng noble ieune homme nomme Sbigneus Szienyensci, lequel mena aulcuns captifs a la maieste Royalle. En apres vng aultre capitaine Iaslovvieczci ammena auec luy gros nombre de captifz, entre lesquelz estoit celluy qui se nomme en langaige valachien Glogofet, qui est a eulx le nom du grand chancelier. Item & le sommelier, & l'escuyer auec plusieurs aultres officiers de Valache. En somme Valache n'a rien emporte d'icelle bataille que son corps blece & naure de deux plaies, lequel non sans cause a porte la paine de ses promesses rompues. Et ceulx de Valachie ont si tresgrand paour que plusieurs s'en fuyent auec leurs biens en Honguerie & Muldauie.

Honneur, gloire & graces soient rendues a dieu, lequel donne & permette le Roy de Poloine viure & triumpher longuement contre les ennemys de la croix & foy christienne.

Amen.

Icelle histoire de ceste presente victoire est extraicte des lettres du Roy de Poloine, & d'aulcuns aultres. Lesquelz ont tout escript plus proprement.

Donne a Bruxelles en la court de l'empereur, le xxiiii de Septembre, l'an mil cinq cens trente vng. Al. Ciorănescu.

---

www.dacoromanica.ro

Nou despre Nicolae Milescu

În culegerea de scrisori secrete între Brîncoveanu şi Cantacuzini, de o parte, Ruşii, de alta, pe care o făcuse A. A. Sturdza, în al treilea volum din cartea sa *Constantin Brîncoveanu*, Paris 1915, la paginile 261, 281-2, Gavril Golovchin, corespondentul obişnuit al Muntenilor, arată, în Mart 1709, lui Constantin Stolnicul Cantacuzino cele ce urmează: „a venit din Moldova un anume Serdar al Domnului Valahiei, anume Ştefan Milescul, care se zice nepot al răposatului nostru tălmaciu Nicolae Spătarul. Doreşte a intra în slujba Măriei Sale. Dar alţii spun că nu e un om sigur. Nobleţa Ta să binevoiască a ni spune ce om e, dacă e de acolo, şi să ni comunice dacă e sigur în faptele sale şi se poate lua în slujbă. Nu e nicio bănuială în ce-l priveşte? Ne-ai îndatori prieteneşte şi am ţinea-o în taină".

Stolnicul răspunde lui Golovchin prin ce urmează:

„În scrisoarea cinstită a d-tale, Măria Ta ai voit să mă întrebi despre un oarecare Milescul, Serdar moldovean, nepotul răposatului Hatman Nicolae Spătarul, care a sosit la noi. Măria Ta vreai să ştii cine e acest om şi care-i e rostul. Prea-Înălţate, eu nu-l cunosc, şi n'am nicio legătură cu el, fiindcă e Moldovean şi e departe de noi. Nu ştiu care-i e rostul, dar am cunoscut pe tatăl său, cînd stăteam pentru citva timp la Iaşi, ca pe un om cuminte. Numai ştiu şi cutez a spune, îndreptîndu-mă către mila şi bunăvoinţa Măriei Tale, că, dacă-ţi vine cineva de undeva la picioare, mai ales săracii şi apăsaţii, blîndeţa şi bunăvoinţa Măriei Tale-l vor primi cu îndurare. De aceia, de bună samă, acesta a părăsit ţara sa şi pe ai săi: de mare apăsare şi miserie s'a înfăţişat bielşugului Măriei Tale; şi cum Dumnezeu marele te va lumina, binevoieşte a te purta cu el. Şi eu, văzînd cum merg lucrurile, şi dacă urmează aşa, cred că multă lume va face ca dînsul. Numai, fiind el acolo, e cu neputinţă să nu-şi arăte rostul şi starea. Îndurarea Ta faţă de el îi va fi după fapte".

N. Iorga.

Tot despre steagul lui Istrate Dabija, răscumpărat de Guvernul romîn în 1937

Domnul director al Muzeului Militar Naţional, maiorul Traian, Popa-Lisseanu, s'a socotit dator să arăte „oamenilor de ştiinţă"

www.dacoromanica.ro

unele „confusiuni" pricinuite de o modestă comunicare făcută Academiei Romîne de subsemnatul (A. A. R., Mem. Secț. Ist., seria III, XIX, 5).

Prin această broșură: „Tot despre steagul ostășesc din timpul lui Șerban Cantacuzino" (Tip. Oltenia, București 1938), presintată pe hîrtie bună, cu clișee, de sigur supt auspiciile Muzeului Militar, d. maior ni mărturisește „surprinderea" d-sale că steagul redobîndit recent să nu fi aparținut lui Șerban Cantacuzino" (p. 4).

Nu ne-am îndoit niciodată de „surprinderea" d-lui Popa-Lisseanu; ceia ce ne miră însă este că mai crede util a susținea o ipotesă greșită, fără niciun argument serios, precum ne vedem siliți să arătăm aici.

În lumea științifică există o probitate de „gentleman", care cere ca toate citațiile făcute să fie redate în mod exact. Este deci, fără îndoială, o greșeală regretabilă de tipar, cînd d. Popa-Lisseanu denaturează sensul comunicării noastre, spunînd că am ajuns la o *posibilitate* (în loc de *probabilitate*, cum am scris de fapt) că steagul este într'adevăr moldovenesc (v. p. 3 din comunicarea noastră și 6 din broșura d-lui P.-L.).

Sarcina distinsului director de Muzeu și om de știință de a dovedi contrariul și de a arăta că steagul ar fi fost pierdut la Viena în 1683 este evident cu atît mai ingrată, cu cît face singur neobișnuita mărturisire că a fost chemat să pledeze în favoarea unei teze cu argumente *pe care din nefericire nu le cunoaștem*" (p. 6)!

Ceia ce ar fi putut însă să cunoască distinsul director sînt argumentele *contrare*, expuse destul de clar și prin care am arătat că steagul a fost luat în 1664 de August, duce de Holstein, comandant al infanteriei saxone în lupta de la Lewentz. Chiar Muzeul din Dresda admite azi, în urma comunicării noastre, că steagul era probabil un trofeu saxon. Dacă aceasta ar fi fost știut înainte, este cert că drapelul ar fi rămas și mai departe la Dresda.

Să vedem însă acum cu ce afirmații, în lipsă de argumente, d. Popa-Liseanu își pledează teza:

1. Prin faptul că steagul a fost, după cum i s'a afirmat, „așezat la Muzeul din Dresda în faimoasa „Türkische Kammer", în fața cortului cucerit de la un Pașă turc care luase parte la bătălia de la Viena: deci drapelul ar avea legătură cu luptele de la acel oraș (p. 8).

www.dacoromanica.ro

Răspundem: „Türkische Kammer" nu mai există de secole. Obiectele ce au mai rămas până azi din acea colecție au fost așezate, cu mult gust, în zilele noastre, d'împreună cu multe alte obiecte orientale, de directorul Museului din Dresda, d. profesor Haenel. După argumentul d-lui Popa-Lisseanu, oricine va putea afirma azi că steagul a fost de fapt al lui Ștefan-cel-Mare, de oare ce se află acum în același Museu, și poate chiar în aceiași sală, cu steagul de la Atos al marelui Voevod.

2. D. Popa-Lisseanu pare a da multă însemnătate unui articol superficial apărut, pe la 1897, în *Zeitschrift für historische Waffenkunde*, prin care răposatul M. von Ehrenthal afirma că inventariul din Dresda ar fi din anii 1680-1684, ceia ce este inexact, și că steagul a fost dăruit Electorului Johann-Georg II de Ernst-Günther de Holstein, — deci tot înainte de 1680, cînd muri ducele saxon (pp. 10-11).

Răspundem: Dacă trebuie luate ca literă de Evanghelie toate greșelile lui v. Ehrenthal, atunci steagul ar fi „bulgar", cum a crezut Țarul Nicolae I al Rusiei, cînd văzu trofeul în 1838. În acel cas, drapelul n'ar avea nimic de căutat în țara noastră. Ernst-Günther de Holstein nu a luat însă nicio parte la războiul împotriva Turcilor. Numele de botez al „ducelui de Holstein" nu e menționat în inventariu, pentru simplul motiv că se știa prea bine la Dresda, în anul 1674, că ducele *August* era cel care comanda trupe saxone în „ultimul război cu Turcii" (din 1664).

3. Afirmația principală a d-lui Popa-Lisseanu, întemeiată pe o scrisoare a Museului din Dresda, pe care o *contrazice* însă de fapt, este că „steagul nostru ar putea fi înscris în acel inventariu, *anterior* sau *posterior* acelei date (de 1674)".

Răspundem: Dacă a fost înscris *anterior* întocmirii inventariului din 1674, deci pe o pagină albă în mijlocul unui registru încă neînceput, este evident că steagul nu mai putea fi în mînile lui Șerban Cantacuzino vre-o zece ani mai tîrziu!

Că nu este înscris nici *posterior* anului 1674, reiese din faptul că registrul conține 385 numere, printre care drapelul nostru figurează supt No. 46, toate însemnate de aceiași mînă și cu aceiași cerneală[1]. Ar fi ciudat să fi fost reservat d-lui Popa-Lisseanu, care n'a văzut niciodată acel inventariu, să facă desco-

[1] Pe aceiași pagini mai găsim, de altfel, o însemnare *posterioară*, cu altă cerneală și purtînd data 1675.

www.dacoromanica.ro

periri ce n'a reuşit să facă un savant ca profesorul Haenel, care are întreaga documentaţie la mînă.

Argumentele hotărîtoare, dovedind că steagul nostru se afla la Dresda înaintea ridicării asediului de la Viena, în 1683, sînt însă următoarele, dacă mai trebuie dovezi după comunicarea noastră, presintată Academiei Romîne la 19 Februar 1937:

Pe titlul inventariului se ceteşte însemnarea: „Revidiert Mens. Aug. 1677", — volumul era deci de mult terminat la această dată, cu atît mai vîrtos la 1683.

Mai există un inventariu în Archivele Museului, identic cu cel din 1674, conţinînd aceleaşi numere 1-385. Acest al doilea inventariu este însemnat ca fiind întocmit „von Mai bis August 1683", — deci şi el înainte de ridicarea asediului de la Viena, care avu loc între 14 Iulie şi 12 Septembre 1683.

Aceste fapte, nu simple afirmaţii, au fost controlate de noi, cu inventariul în mînă. Ele ni sînt confirmate printr'o scrisoare oficială a d-lui director al Museului din Dresda, No. 131/38 din 6 April 1938, de pe care am depus o copie fotostatică la Academia Romînă, unde poate fi examinată şi de d. Popa-Lisseanu.

Unde distinsul nostru director ajunge însă la o descoperire cu totul sensaţională, este cînd afirmă, în broşura d-sale, că steagul nostru a fost pictat în secolul al XIV-lea (pag. 12). Pănă acum era bine stabilit că pictura în uleiu, „Oeltempera", este marea invenţie a fraţilor Van Eyck, abia din veacul al XV-lea.

A fost deci reservat d-lui Popa-Lisseanu a descoperi, în museul d-sale, o pictură în uleiu datînd dintr'o vreme cînd această tehnică nici nu era încă descoperită.

În zădar irosim totuşi timp şi cerneală asupra acestei chestiuni, de oare ce distinsul director şi om de ştiinţă are grijă a ni spune, la sfîrşitul operei d-sale, că, pentru Museul Militar, steagul rămîne şi mai departe: steagul lui Şerban Cantacuzino!

Constantin I. Karadja.

Prenumeranţi la 1828

La sfîrşitul cărţii lui G. G. Bredow, tradusă de un Ioan Scarlatu şi tipărită în „Noua Tipografie" din Bucureşti, 1828 (Συνοπτικὴ γενικὴ Ἱστορία), lista prenumeranţilor e deosebit de interesantă.

Ea cuprinde, la Bucureşti chiar, pe beizadelele lui Grigore-Vodă

www.dacoromanica.ro

Ghica: Scarlat, Grigoraşcu, Panaiotachi şi Dumitrachi, viitorul preşedinte al Senatului în România unită, pe baronul Sakellario, supus prusian, pe baronul Meitani, pe Apostol Arsachi, pe Dim. Manu, pe P. Costescu, pe Iordachi Golescu, pe Grigore Băleanu, pe Mihai şi Dimitrie Racoviţă, pe Ioan şi Aristide, fiii lui Alexandru Ghica, din altă familie decît cea domnească, pe Ioan Filipescu, Toma Filiti, Constantin Burìs (Μπουρῆς), pe Clucerul Gheorghe Cariboglu, pe Alexandru Călinescu, pe Mărioara Drăgănescu, pe Elena Creţulescu, pe Polizoi Dimitriu, pe Gheorghe Arion. Urmează un Stolnic Petrachi, C. Dimitrie Ioannu, fraţii Hristodulo, Ioan şi Gheorghe Vrana, Constantin Caracassoglu (doctorul Caracaş), Gheorghe Anagnosti, Constantin şi Gheorghe Slătineanu, Parascheva Sachelariu, Grigore Algiu (Ἀλτζῆς), Nicolae Pîcleanu, Dimitrie Musceleanu, Constantin Cernavodeanu, Ilie Recutis, Serdarul Gheorghe din Filipopol, Francisc Mihail, Serdarul şi tufeccibaşă Iancu, Constantin Divanis, Emanuil Bălaceanu, Hris. Marinoglu, Dimitrie Bobescu, Ioan Rotas, Alexandru Lipănescu, Constantin Mavrodì, Cluceri de Arie Paraschevà şi Atanase Gazoti, Pitarul Zisu, vameşul Hătmăniei, Safta Rastì, ca şi „nobilii şi iubitorii de învăţătură fraţi“ Gheorghe şi Anastase Barontzi din Zante, fraţii Teohari şi Dimitrie Sava, Nicolae Gănescu, şi el „nobil şi iubitor de învăţătură“, ca şi Teodor Diamantidi, Anghel Lorenti (din familia interpretului de la consulatul Prusiei), Gheorghe Schinà, Alexandru Andrian.

Vin acuma elevii lui Neofit Duca, intitulat πανοσιοσοφολογιστής: Dimitrie Ioannu, Dimitrie S. Mănescu, fraţii Mihail şi Simion Papa Hr[isti] din Filipopol, Mărgărit Papa-Nicolau din Tîrnovo, Grigore Lăcusteanu, Petrache Nedelţu cuiumgì din Filipopol, Alexandru Dedu.

Ca ἐλλογιμώτατοι se dau Panaioti Chiprianidi din Slivna, Gheorghe Ioanidi, Ioan Hagi N. Havianà, cu sora Xantha, Hristi Nicolaidi, Rizos Domaràs din Epir, Gheorghe Eraclidi, Hristodul Emanuil Butu, Vasile Andronic, Mihail Maniul din Salonic, Dimitrie V. *(sic)*, Chiriac al lui Hagi-Mitru *(sic; Macedonean)* din Enos.

Ca elemente culturale: cîntăreţul Petru din Efes, Spiridon Economidi, „dascălul prea-luminatelor beizadele“, dascălul Panaioti Ioanu Aristochir din Ianina, cu aceşti şcolari: Hristodul Ioan Papazoglu, Chiriac al lui Ioan Ţavu (Τζάβου) din Pind *(Macedonean)*, Constantin Anastasiadi Deşliu. Apoi: Constantin Grigoriu,

www.dacoromanica.ro

profesor de alilodidactică, cu şcolarii săi (φιλομαθεῖς): Constantin Xenocrat, Simion Roman, Hristu Nicolau S. *(sic)*, Dimitrie Teodor Ciucan, Ioan Mestacov, Hristofor Papazoglu.

Iată, acum, cei de la şcoala lui Ioan Haviarà: Nicolae Ioan Papadopol, Constantin Nicolae Rusi, Luca lui Ştefan Carageà, Gheorghe Marcu, Gheorghe Nicolae Terzibaşa, Ioan şi Dimitrie Cariagdi, fraţi, Nicolae Mihail Paleologu, Teodosie şi Hristu Ţigarà, fraţi, Constantin Panaioti, Hristu Constantinu, Mihail Elevteriu.

Vin cîţiva preoţi: arhimandritul Meletie din Sinai, „arhimandritul Curţii domneşti şi egumen de la Zlătari, Serafim din Cos", ieromonahul mănăstirii Sf. Climent, Venedict Skamniotul din Olimp, ierodiaconul Nichifor din Lesbos.

După doi mici boieri, Alexandru Budişteanu, al doilea ibrictar şi Bănică Perieţeanu, iată pe negustori: Gheorge Paapa, Hristofor Salonschi, Dimitrie Hagi-Anghel, Nicolae Atanase Guma (Γκοῦμα; *Macedonean)*, Mihail Costachi, Nicolae Triandafilu, Ioan Sachellario, Ioan Califarov, Andrei Papazoglu, Dimitrie Doxachi, Temelie Zotu, Hagi-Anton Ioan din Poliana, Ştefan Ţapecu (Τζαπέκος; *Macedonean)* din Pind, Hagi Ioniţă Gheorghiu, Procopie Hagi-Ioan Valanoglu, Gheorghe Papazoglu, Dimcio Hagi Simion, Ioan Hagi-Anghel, Dimitrie Vasiliu, Dimitrie Zotof, Diamanti Dimitriu, „Bizantin", Anton Ioan Antonopol, Triandafil Ioan Barta (Μπάρτας; probabil *Macedonean)* din Pind, Dimitrie Adam Zidru (aceiaşi observaţie) din Pind, Zisu Sofi, Dimitrie Z. Hagi-Antoniu, Constantin Vucariadi din Melenic şi fratele Zaharia, Ioan Hagi-Bacaloglu, Panaioti Rongoti, Lazăr Stanciu din Slivna, Anastase Stoiadinovici din Cozana (ἐκ Κοζανίου), Hagi-Iordan Gheorghiu din Slivna, Gheorghe Ioanidi din Filadelfia, Gheorghe Tafralì, Dimitrie Harisiadi, Anastas *(sic)* Peloponesianul din Dimitzana, Ioan Gratos, fraţii Lazăr şi Vasile Gheorghiu, Lefter Tamara din Noua Chea, Panaioti Simu Gherasi, Gheorghe Balabunis, Pascu Hagi-Dimu, Gheorghe Apostol din Agrafe, Dimitrie Constantin din Melenic, Teologhis Ioan Boiuclì din Serre, Pascal Savopol, Teodosie Steriade, preotul Chiriac de la biserica Amzei.

La Tîrgovişte: Mitropolitul de Laodiceia, Acachie, Gheorghe Paladà, Răducanu Creţanu, Nicolae din Chios, Constantin Cioranu, Nicolae Ciocîrlan, „Husein-Aga şi beşleagă dn Tîrgovişte", dascălul Ioan Mitilineu, ceaşul Hristodul, Rafail Trabagì, dascălul

www.dacoromanica.ro

Zafir, Hristu vameșul, Polizachi Panaiotu, Ioan Tolea (Τόλια), Gheorghe Diamantoglu.

La Craiova: „arhiereul Proilavului Calinic" (trei exemplare), arhimandritul Neofit fost la Motru (trei), protosinghelul episcopiei, Timotei (trei), arhimandritul egumen de Tismana, Neofit, „iubitorii de învățătură" Ioan și Constantin N. Dumba *(Macedoneni)*.

La Buzău: Chesarie episcopul (5 exemplare), Medelnicerul Săndulachi, clericul Macarie de Elassona, Hristu Teodoridi.

La Brașov: Neofit de Ierapole, Spătarul Ralli, Căminarul Psomachi, ispravnicul Gheorghe, Vistierul Nicolae Sinadinò din Cos, arhimandritul Gavriil de la Sf. Gheorghe, cetățenii Pandrav, Constantin Manuil, Rudolf Jipa, Dimitrie Pontichis, Manole Mincu, Zlatco Toma, Dimitrie Popa-Steriu, Ioan Tahmingì, Ștefan Hagi-Dimitriu, cunoscutul Teodor Gianlì, din Compania Grecească, Ștefan Cernovodalì, tot de acolo, Pavel Stavropol, Gheorghe Hagi-Anghel, Hristachi Anghel, Nicolae Panu, Ioan Radu Leca, Toador Minca, Zaharia Nicolau, „iubitorul de învățătură", Ioan Ierachi Ermanlì, Adamanti-Ioan Pontichi, Vasile Hristodul din Pelopones, dascălul Atanase Dimitriadi, „prea-învățatul" Gheorghe Constantin, Ioan Nazilim.

Urmează subscriitori din Ianina, Zagoria, Melenic, Serre (unde și consulul engles). Între școlari, și Constantin Milidi din Naussa *(Macedonean)*. Între negustori, Nicolae H. Dumba din „Blața Macedoniei" *(Macedonean)*, Constantin Capeti ἐκ Βλατζίου, Simion C. Cucunghelu (Κουκουγγέλου; *Macedonean)*.

N. Iorga.

Profesorul Jaroslav Bidlo

Încă un cărturar pornit pe căile neființei. De patru ori anul acesta moartea a îndoliat pilaștrii Universității Carol al IV-lea din Praga. După epicureul Václav Tille, egal admirator al povestirilor populare ca și al vinului amăruiu de Melnik, s'a stins în singurătate de ascet cel iscusit în metaforele poesiei, Șalda, căruia i-a urmat apoi cărturarul, de o distinsă ținută academică, Weigner. Mai zilele trecute a pornit după dînșii spre aceiași cale necunoscută a Sfinxului profesorul Jaroslav Bidlo, cunoscut și în cercurile specialiștilor noștri.

Născut în 1858, la Zabor, în Boemia, Bidlo s'a instruit mai

www.dacoromanica.ro

întâiu la gimnasiul din Kràlové şi la Seminariul teologic din acelaşi oraş. În 1889 se înscrie la Universitatea Carol din Praga, dedicîndu-se studiilor de istorie, supt îndrumarea marelui dascăl al vremii, Jaroslav Goll. De la început, atenţia tînărului student s'a simţit atrasă către problemele de istorie slavă, cu privire specială spre Răsăritul european.

Continuîndu-şi studiile la Cracovia, Moscova şi Petersburg, înclinarea către astfel de cercetări s'a adîncit şi mai mult.

După călătoria de studii în Polonia, Ungaria, ţările balcanice şi Turcia, Bidlo îşi susţine tesa de abilitare, în 1900, la Universitatea din Praga. Abia peste zece ani i se acordă titlul de profesor definitiv. În momentul cînd Bidlo îşi începe cariera ştiinţifică şi universitară, cercetările istorice erau stăpînite de vitregie şi insuficienţă. Lăsînd la o parte epoca antichităţilor şi scurta activitate a lui Const. Jireček, de la gloria lui Šafarik nu mai apăruse niciun pasionat al istoriei slave. Lipsa aceasta se datora în mare parte şi oficialităţii vieneze, care avea tot interesul ca despre istoria Europei centrale şi răsăritene să se ştie prea puţin.

Chiar de la început, tînărul Bidlo a încercat să dea cercetărilor sale ştiinţifice o concepţie sistematică: istoria Slavilor urma să fie studiată supt raport comparativ, ca şi în disciplinile lingvistice, literare, etnografice, etc. O serie întreagă de articole, referate şi recensii publicate în diferite reviste, mărturisesc noua metodă în preocupările tînărului istoric. O monografie despre vremea cirilo-metodiană, o alta despre legendele panonice, ca şi lucrarea despre istoria Rusiei din secolul al XIX-lea, trădează acelaşi spirit.

Folosind metode şi izvoare noi, Bidlo a pornit la răstălmăcirea raporturilor dintre naţiunile slave. Erau în primul rînd cele cehopolone care se cereau lămurite. Lucrarea de doctorat (1895) se ocupă de una din cele mai importante epoci din istoria cehă: insurecţia şi vremea lui Jan Hus. Capitolul acesta a fost apoi cercetat pe larg în volumul I, 1900, II, 1903, III, 1909, IV, 1932, în care autorul urmăreşte pe basa documentelor noi activitatea „Fraţilor cehi" în Polonia (1547—95) şi, printr'o expunere ştiinţifică, lămureşte doctrina şi organisarea acestor confrăţii religioase. În această operă de mare valoare, Bidlo aduce contribuţii lămuritoare despre mişcarea reformată cehă, stabilind în acelaşi timp şi legăturile „Fraţilor cehi" cu mişcarea luterană şi calvină. De şi s'au scurs de la apariţia întâiului volum treizeci şi şapte

www.dacoromanica.ro

de ani, totuşi obiectivitatea şi spiritul metodic cu care autorul a analisat evenimentele epocii n'au fost contestate de nimeni nici până astăzi. Din contra, cercetătorii poloni dau acestei lucrări o preţuire fundamentală, de la care pornesc în studiile lor privitoare la evoluţia şi sensul problemelor religioase din secolul al XVI-lea. Două volume de „Acta unitatis fratrum" complectează prestigiul ştiinţific al acestor cercetări cu o egală valoare pentru două naţiuni. Simţul critic, meticulos, şi cultura teologică a autorului se resimt cu prisosinţă în concepţia cu care a studiat această epocă de frământări religioase.

Paralel cu aceste studii principial analitice, Bidlo a atacat cu succes şi teme de sinteză istorică. După îndelungate pregătiri, profesorul ceh a încercat să dea o vastă lucrare de sinteză a istoriei Slavilor. Era un gînd harnic de mari proporţii, care se înseriază pe linia concepţiei cu largi pespective, de care au fost animaţi toţi cărturarii cehi, de la Dobrovski la Polivka. Lipsa unor astfel de încercări însă în domeniul istoriei constituia o greutate în calea acestei hotăriri. Astfel, în 1912, Bidlo a dat publicităţii „Evoluţia istorică a Slavilor", lucrare transformată după războiu în „Istoria Slavilor". Autorul concepuse ca acest studiu, apărînd în mai multe volume, să trateze o serie de probleme vitale în legătură cu soarta naţiilor slave, însă din motive editoriale n'a reuşit. Înarmat cu acelaşi spirit de sinteză, profesorul Bidlo trece la expunerea evenimentelor istorice din Europa răsăriteană („Istoria Europei de răsărit"). Trecînd peste încercările înaintaşilor săi, cari se mulţămiseră să trateze parţial istoria acestui flanc european, Bidlo înglobează într'o privire generală fapte şi întîmplări istorice petrecute pe un teritoriu nu lipsit de oarecare unitate geografică. Istoria aceasta trebuia privită şi tratată după metode similare cu acelea folosite în investigaţiile Apusului. Ocupîndu-se cu soarta evenimentelor din Răsăritul Europei, Bidlo scoate în evidenţă valoarea unui principiu: că nu se poate scrie istoria acestui ţinut european pe basa proceselor politice, ci numai ţinînd samă de istoria culturii şi civilisaţiei. Era o convingere mai adîncă, izvorită din filosofia „slavianofililor" ruşi, în legătură cu existenţa celor două culturi europene: latino-germană şi greco-slavă.

De astfel de concepţii a fost condus Bidlo şi în lucrarea sa „Cultura bizantină, Originea şi importanţa ei" (1917) şi în volumul III din „Istoria omenirii" (1936—37), care au provocat, de altfel,

www.dacoromanica.ro

interesante discuţii privitoare la adevăratul conţinut al istoriei Europei de Răsărit.

Meritul cel mare al acestui dascăl rămîne aceia de a fi pus curagios o serie de probleme şi de a fi încercat să le soluţioneze cu pricepere şi conştiinciositate. Bidlo a ştiut să formuleze problemele înlăuntrul istoriei Slavilor şi să tragă pîrtii pentru viitoarele cercetări. Un cărturar cu concepţii de mare anvergură. De aceia studiile lui, în care punea toată vigoarea convingerii, nu găsiau totdeauna asentimentul specialiştilor străini.

Jaroslav Bidlo a fost un dascăl model. Pe lîngă munca universitară a desfăşurat o impresionantă activitate publicistică, risipită în cele mai felurite reviste din lumea slavă şi asupra celor mai diverse probleme. La două săptămîni după ce împlinise şaizeci de toamne, Bidlo a plecat pentru totdeauna dintre ai săi. În aceste zile de toamnă capricioasă, peste balconul Facultăţii de Filosofie din Praga, a fluturat din nou, ca o adîncă tristeţă doliul morţii.

Traian Ionescu-Nişcov.

(Din „Curentul".)

O nouă lucrare despre cronica lui Ioan de Thurocz

Învăţatul director general al Bibliotecii Naţionale din Budapesta, dr. Iosef Fitz, cunoscut şi prin lucrarea sa despre Cronica de la Buda din 1473, publică în *Gutenberg-Jahrbuch* din 1937 un studiu despre Cronica lui Ioan de Thurocz. Ajunge la concluzii foarte interesante, resolvînd un număr de puncte controversate pînă acum.

Printr'o examinare amănunţită a izvoarelor, deduce următoarele despre autorul cronicii:

Era fiul unui Petru Thurocz, „litteratus", din localitatea Szentmihály, care locuia pe moşia sa, Pyr (comitatul Hont). După forma ungară pe care o dă localităţilor menţionate în cronică, chiar celor situate în alte ţări (de ex. în Bulgaria, Bosnia, etc.), d. Fitz conchide că Ioan de Thurocz era de naţionalitate maghiară, iar nu slavă, precum s'a crezut de unii. Începînd cu anul 1468, îl găsim ca notar la Curia regală. În cariera administrativă, ajunge pînă la demnitatea de pronotariu, în 1486. Nu era preot, ci mirean, avînd soţie şi copii cunoscuţi. A murit scurt

www.dacoromanica.ro

timp după tipărirea celor două ediții ale cronicii sale, de oare ce slujba-i era ocupată de un alt demnitar, încă la 31 Iulie 1489, văduva lui contractînd altă căsătorie cam pe aceiași vreme.

Despre textul cronicii ce ni-a lăsat-o Ioan de Thurocz, dr. Fitz ni dă următoarele amănunte:

Întreaga lucrare este alcătuită din părțile ce urmează:

A. 1) Prima introducere, dedicată lui Tomas de Drag, mare dregător (locotenent regal și cancelariu) și protector al cronicarului.

2) „Pars prima", Istoria Hunilor, în douăzeci și patru de capitole.

3) „Pars Secunda", Istoria Ungurilor, până la 1342, în nouăzeci și nouă de capitole.

Textul este până aici aproape identic cu „Chronicum Pictum", vestitul manuscris, astăzi la Budapesta, copiat la rîndul lui de pe un codice de mult dispărut, căruia i s'a dat denumirea de „Cronica Minoriților din Buda", înrudit de aproape cu Simon de Keza[1].

4) O nouă introducere.

5) Cronica domniei regelui Ludovic-cel-Mare (între 1342 și 1382) scrisă de Ioan de Küküllő, în cincizeci și cinci capitole.

6) O prelucrare în proză a unui poem în hexametre, scris în 1396 de Laurentius de Monacis (domnia reginei Maria și a lui Carol-cel-Mic), în opt capitole, cu o prefață a lui Ioan de Thurocz.

B. 7) A doua introducere, dedicată lui Tomas de Drag.

8) Istoria Ungariei, între 1386 (Sigismund) și 1487 (Mateiaș Corvinul), în șaizeci și șapte capitole.

9) Cîntecul de Jale al lui Rogerius, despre prădăciunile Tatarilor

Reiese deci că introducerile 1 și 4, prelucrarea 6, introducerea 7 și cronica principală sînt opera proprie a lui Ioan de Thurocz celelalte părți (2, 3, 5 și 9) fiind lucrări mai vechi, intercalate în cronică.

Dr. Fitz ni arată, cu argumente bine întemeiate, că lucrarea a fost întocmită între anii 1485 și 1487, ultimul eveniment menționat fiind cucerirea orașului Wiener-Neustadt de Mateiaș Corvinul, la 17 August 1487.

Prima ediție a cronicei fiind însemnată la colofon cu data de 20 Mart 1488, este cert că nu va fi putut exista vre-un codice

[1] Pentru „genealogia" cronicilor ungare, ne referim la *Ungarns Geschichtsquellen* de Henric Marczall, Berlin 1882, p. 118.

www.dacoromanica.ro

îngrijit al lui Thurocz, „pe pergament, cu miniaturi", cum s'a crezut de unii, timpul dintre terminarea cronicii (după 17 August 1487) şi terminarea primei ediţii (20 Mart 1488) fiind prea scurt pentru a permite aşa ceva. Manuscriptul va fi fost, din potrivă, trimes de sigur la tipar, aproape în cursul redactării sale, în mai multe rînduri şi chiar înainte de terminare.

Ediţia de la Brünn a servit drept model pentru cea a lui Ratdolt (Augsburg), purtînd data de 3 Iunie din acelaşi an 1488. Dr. Fitz dovedeşte aceasta, între altele, prin unele greşeli de tipar ce se regăsesc în cele două ediţii şi prin împărţirea textului în coli, identică în ambele casuri.

Terminînd interesantul său studiu, dr. Fitz explică acele două variante din ediţia lui Ratdolt, adecă acea mai complectă şi cea-laltă, care omite orice alusie la cucerirea Vienei de către regele Mateiaş Corvin. Ediţia prescurtată era destinată publicului din cuprinsul Germaniei, unde cucerirea Vienei de către un suveran străin nu putea fi bine văzută, ediţia mai complectă însă fiind destinată Ungurilor. Interesant este, în tot casul, că toate exemplarele acestei din urmă ediţii sînt de veche provenienţă maghiară sau cehă, pe cînd ediţia prescurtată se află mai ales în bibliotecile germane.

Dr. Fitz mai atrage atenţia asupra celor două exemplare la Budapesta, pe pergament, cu dedicaţia lui Feger adresată regelui Mateiaş, tipărită în literă de aur. Are de sigur dreptate cînd crede că acestea provin din Biblioteca Corviniană.

Constantin I. Caradja.

O carte necunoscută bibliografiei vechi româneşti

Unii din studenţii miei, cînd găsesc, prin familiile lor sau pe la cunoscuţi, cărţi vechi, documente sau chiar monede, nu le aruncă, ci le aduc pentru îmbogăţirea bibliotecii Institutului de Istoria vechiului drept românesc de pe lîngă Facultatea de Drept din Iaşi. Printre ele une ori se rătăcesc şi lucruri necunoscute, după cum am arătat în atîtea rînduri. Toate aceste materiale slujesc tuturor acelor cari studiază Istoria vechiului drept românesc, învăţînd să cetească şi cu literă veche, iar alţii şi în alte limbi, fiecare după cunoştinţile sale. De această dată aduc la cunoştinţa celor cari se interesează de literatura veche românească

www.dacoromanica.ro

și de iconografia xilografică informația care urmează. Studentul Dumitru Bălan din Huși ni-a încredințat, de această dată, o cărțulie, format de buzunar, avînd 112 pagini plus alte două ale titlului. Titlul acestei cărțulii este acesta:

„Adunare a stambelor sf[i]ntei Evanghelii, carea acum întâiu s'au typărit, cu blagosloveniea preasf[i]nțitului arhiepiscop și mitropolit al Moldaviei, kyrio kyrio Veniamin. Pe vremea stăr[e]-ț[iei] Cuv[ioșiei] Sale kyr Ilarie. În typ[o]g[rafia] sf[i]nt[ei] monastiri Neamțul. Anul 1821. Mart[ie] 8".

Acest titlu este mărginit de un chenar alcătuit dintr'o ramură cu fructe. Pe dosul acestei foi de titlu se scrie o scurtă prefață a anonimului autor în următoarele cuvinte:

„Dragostea și evlavia ce o au cei de Hs. iubitori hristiani spre toate adecă Sfintele Scripturi, iară mai ales și cu covârșire spre sfințita Evanghelie, socotindu-o cu mintea, și având gătite aceste puține stambe la pildele Sfintei Evanghelii, le-am întocmit după Istorie și le-am typărit dupre cum se văd, cu blagoslovenia Prea Sfințitului Stăpân. Puind înainte cuvântul Prea cuviosului Părintelui nostru Ioann Damaschin cel pentru sfintele icoane și puține graiuri ale altor sfinți Dascali ca să arătăm Istoriea mai de departe până ce am început la sfânta Evanghelie. Și aceasta o am făcut mai mult pentru noi. Iară deacă și altora le va plăcea, làudat fie Numele Domnului".

Din cuprinsul acestei scurte prefețe reiese că această cărticică s'a tipărit mai mult pentru călugări, deci, probabil, s'a scos un număr destul de restrîns de exemplare. Foaia a doua începe cu *„Din Theologhia prea cuviosului și de Dumnezeu purtătoriului Părintelui nostru Ioann Damaschin din cartea a 4-a, capul 16. Pentru Icoane".* De la pagina 6-a se începe părerea predicatorului Ilie Miniat, până la pagina 9-a, pentru ca după aceia să se arăte și părerea lui Dimitrie al Rostovului în Hronograful său privitor la zidirea îngerilor. De aici înainte cărticica are pe aproape fiecare pagină cîte o iconiță încadrată cu textul evanghelic în legătură cu personagiile și împrejurările fiecărui eveniment. Ele sînt în număr de nouăzeci și cinci.

Toate sînt lucrate de vre-o mînă de călugăr prea iscusit în ale săpării în lemn. Este atîta mișcare, mlădiere și vioiciune în chipul fiecării figuri! Aruncarea veșmintelor, care îmbracă aceste trupuri

www.dacoromanica.ro

de sfinţi este făcută cu atîta măiestrie, incît s'ar putea întrebuinţa şi în ziua de astăzi la tipărirea de cărţi sfinte. Trei din aceste icoane sînt imprimate pe foi dublate, care pentru a se prinde în cotorul cărţii a fost nevoie să se îndoaie ca la un atlas geografic.

Pentru istoria xilografiei noastre românești această cărticică ar merita ca toate aceste iconiţe să fie reimprimate şi studiate. Mărimea icoanelor variază. Cele mai multe au 7 ½ cm. pe 5 ½ cm., iar cele trei dublate sînt de 13 ½ cm. pe 11 ½ cm. Fiecare din aceste icoane cuprinde toate elementele indicate de Evanghelie. Astfel, de pildă, să luăm un tablou puţin obişnuit în pictura noastră bisericească, cum este *Lepădarea lui Petru.* El se află la pagina 99. În tabloul acesta vedem pe Apostolul Petru, avînd focul d'inainte, cu faţa întoarsă către slugile care-l întrebau: *„Au nu şi tu din ucenicii lui eşti?“*. Faţa şi gestul mîinilor lui exprimă cu adevărat tăgăduirea, iar mulţimea slugilor aflate de o parte şi de alta a focului, după toată înfăţişarea feţelor lor, arată o adîncă mirare. Săpătorul în lemn nu a uitat să facă şi chipul unui cocoş, stînd pe acoperişul unei clădiri din stînga lui Petru, în poziţie de cîntare. Fiecare icoană redă întocmai elementele fixate în povestirea, care încadrează pe pagina respectivă icoana de jur împrejur. La sfîrşitul acestor povestiri evanghelice, autorul arată toate locurile de la toţi evangheliştii care amintesc acel eveniment [1].

Crezînd că aducem o complectare vechii noastre bibliografii, ne-am încumetat să facem această mică dare de samă asupra cărţii acesteia găsite de elevul mieu amintit mai sus, şi donată Institutului nostru de vechiul ei proprietar, d. Dumitru P. Lefter, din comuna Albeşti, judeţul Fălciiu. Pentru cercetarea specialiştilor exemplarul acesta se află în păstrarea noastră. Constatarea că această carte nu este trecută de d. Dan Simonescu în *„Bibliografia românească veche“*, tom. III, fasc. III-VIII, Bucureşti 1936, ne-a îndemnat şi mai mult să nu o dăm uitării. Datoria fiecăruia dintre noi este să ajutăm o operă de colecţionare a atîtor cărţi sortite pierderii pentru totdeauna. Şt. Gr. Berechet.

---

[1] Exemplarul nostru are în fruntea textului un ornament cu Dumnezeu Tatăl la mijloc şi cu o iniţială săpată tot în lemn. Primele trei foi (pp. 1-6), precum şi foaia 9-10, ca şi foile 31-4, sînt tăiate jos pănă în rîndurile imprimate, de sigur pentru a se înlătura vre o însemnare cu numele vre unui posesor sau al vre unei instituţii religioase de unde s'ar fi luat.

www.dacoromanica.ro

Cîteva amănunte din preajma răscoalei lui Horea

— După Ioan Monorai —

Răsvrătirea iobagilor romîni din toamna anului 1784 își are adînci rădăcini în veacul al XVIII-lea.

Prigoana religioasă a intolerantei Împărătese Maria-Teresa față de „schismaticii" Ardealului, adecă Romînii ortodocși, a creat în rîndurile acestora un spirit de îndărătnică opoziție și de afirmare de multe ori foarte violentă. Domnia reformatoare a lui Iosif al II-lea a încurajat această atitudine a satelor de iobagi, care vedeau, mai presus de domnii lor de pămînt, presența unui Împărat binevoitor față de suferințile lor, pînă la o anumită dată. Nădejdea unei eliberări și a unei egalități sociale s'a înfiripat în sufletul acestor iobagi, într'un veac în care interesul pentru cei de jos și asupriți se manifesta tot mai mult, fie și dintr'o atitudine de modă filosofică.

Sentimentul acesta de revoltă și de împotrivire din partea țăranilor romîni față de autoritatea Comitatelor sau față de domnii de pămînt este caracteristic pentru vremea ce premerge răscoalei lui Horia. El se manifestă prin acele acte de haiducie, comise de acești hoți sau haramii, tot mai numeroase în decursul anului 1783, în primăvara și vara anului 1784.

În special, în comitatele Arad, Bihor și Zărand, folosindu-se de munții și pădurile acestei regiuni, cutezanța acestor haiduci e mai mare și atacurile lor aproape permanente, în acest timp. Din causa biurocratismului administrației comitatelor, a greutății de comunicații, dar mai ales din conivența locuitorilor cu acești oameni ce prădau, urmărirea răufăcătorilor e aproape imposibilă. Ei trec nestingheriți, dintr'un comitat într'altul, atunci cînd sînt urmăriți [1].

Mai mult chiar, haramiile asistă în biserică la liturghie, lăsîndu-și puștile afară, la ușă [2]; beau în circiuma satului ziua, la amiazi [3]. Cînd autoritățile dau larma prin tragerea clopotelor ca să-i prindă pe acești îndrăzneți răufăcători, niciun țăran nu vrea

[1] Cf. N. Firu, *Date noi referitoare la Revoluția lui Horia, 1784-1785, culese din arhiva județului Bihor*, ediția a II-a, Oradea, 1937, pp. 19 și 21. Și în Iorga, Hurmuzaki, XV.

[2] N. Firu, *o. c.*, p. 20.

[3] *Ibid.*, p. 21.

www.dacoromanica.ro

să iasă din locuința sa [1]. Pretorii unguri nu mai au încredere în organele lor subalterne, plăieșii sau gornicii, fiindcă aceștia sînt, în cele mai multe casuri, complicii haramiilor [2].

Într'o asemenea situație, comitele Bihorului redactează un plan amănunțit pentru urmărirea acestor haiduci [3].

Dar acest spirit de nesupunere al iobagilor nu se manifestă numai împotriva autorității civile, ci chiar și fața de cea religioasă. Am publicat astfel un document caracteristic pentru această atitudine a unui sat arădan față de hotărîrile Consistoriului arădan, prin protopopul Butenilor [4]. E vorba de scrisoarea din 10 Mart 1784 a protopopului Gavrilă (Bucatoș) din Buteni către Petru Petrovici, episcopul cel abia venit la Arad, a cărui instalare se face abia la 1-iu Maiu st. n. 1784 [5].

Scrisoarea aceasta e una dintre rarele, două, trei, pe care le mai posedă archiva diecesei arădane, pentru această vreme.

În epistola sa, plină de năduf, protopopul Butenilor se plînge episcopului său că locuitorii satului Săcaș nu vor să-l primească pe noul popă Arsenie, supranumerar la Cuied, fiindcă, arată protopopul, „ei zic că să le dăm popă după voie lor, precum au fost și celalalt, ca să fure și ei să ascundă". Mai departe se spune că aceiași îndărătnici credincioși amenință că „vor face pe un frate a popii ce-i prins la Logoj, popă să le fie lor, care-i mare lotru" [6]. Într'adevăr, preotul locului, Iosif Popovici, era în temnița Lugojului, „pentru furtușagul și fărădelegile lui, ce s'au făcut" [7], după cum ne lămurește protopopul Gavrilă, care se vaietă, încheind că „eu acuma, în luna lui Mart în 9 zile, am fost în besereca lor și le-am cetit sfetacu înaintea lor și am eșit cu rușinea de la ei" [8].

---

[1] *Ibid.*, p. 20.

[2] *Ibid.*, p. 22.

[3] *Ibid.*, pp. 30-2.

[4] Cf. articolul nostru *Un document românesc de la 1784*, în revista *Hotărul* (Arad), anul III (1936), pp. 115-6.

[5] *Ibid.*, p. 115. Episcopul P. Petrovici scrie: *...installatio mea 1-a solum Maii intercesserit*" Concept în latinește, cu data de 29 Iulie 1784, fascicula „Conceptus latini" 1784, în Archiva Consistoriului arădan.

[6] Articolul nostru din *Hotarul*, III, p. 116.

[7] *Ibid.*, p. 115.

[8] *Ibid.*, p. 116. Toate actele în legătură cu procesul preotului Iosif Popovici din Săcaș, în Archiva Consistoruilui arădan, fasc. sub „Litterae Comit. Krassoviensis, 1784, No. 13".

www.dacoromanica.ro

Documentul de mai sus arată, dar, și din alt punct de vedere, care era starea de spirit a satelor arădane, care au avut un considerabil aport în deslănțuirea răscoalei din 1784.

În lumina acestor lămuriri se vor înțelege acum amănuntele, interesante și inedite, pe care le extragem din lucrarea „Scurtă Cunoștință a Lucrurilor Dachiei" de Ioan Monorai, uitată de aproape un veac în Biblioteca Academiei Teologice din Arad [1].

Precum am arătat în alta parte, Ioan Monorai, tînăr de vre-o optsprezece ani, a străbătut aceste regiuni tocmai în zilele de revărsare a furiei populare din 1784 [2]. Informațiile lui au deci valoarea unor date luate de la fața locului, în cele mai multe casuri.

Acest nou istoric arată astfel că „în Țara Ungurească, ca să (se) poată ținea prostimea în bună ascultare, foarte strînse leji era' pusă și mai ales prin varmeghiile Ardealului [3] și a Biharii, sau între Ardeal și Tisa, foarte cu asprime să lucra cu prostimea, și, pentru puțintică vină, lesne să judeca spre moarte vinovatul" [4]. Insistînd asupra acestei crude asprimi, I. Monorai ne asigură că „eu singur văzui atunci [5] în furcile Orăzii cinci, iară într'a Aradului, șepte spănzurați [6]".

În această lume, de-o parte țărănimea exasperată, de alta nobilimea aplecată spre capitale pedepse și pentru o vină neînsemnată [7], veni să sporească încordarea și confusia înrolarea de la Alba-Iulia, pentru crearea de noi regimente grănicerești, în vederea războiului cu Turcii care avea să și izbucnească peste puțini ani.

Monorai ni înfățișează astfel imensul răsunet ce l-a avut această înrolare printre țăranii iobagi. Primind arme, ei au văzut posibilitatea unei evadări din starea lor nedreaptă. Aceștia,

---

[1] Manuscriptul cu n-rul 566.

[2] Cf. lucrarea noastră *Ioan Monorai. Un istoric ardelean necunoscut. Cu patru reproduceri în text.* Arad, Concordia, 1938, pp. 15-7.

[3] Probabil Monorai a vrut să scrie: „Aradului", căci comitatele Bihor și și Aradul erau între Ardeal și Tisa.

[4] *Scurtă Cunoștință*, pp. 242-3

[5] În toamna lui 1784.

[6] *Ibid.*, p. 247.

[7] In „Brevis Notitia": „Ita ut propter culpam trium fors marianorum (ut dicebatur), facile quis in furcam agebatur". În Biblioteca Acad. Teologice din Arad, ms. 564, p. 250.

www.dacoromanica.ro

„urînd slușba domnilor, totdeauna cu drag aștepta' ceva preînoire“ [1], scrie autorul.

Afluxul spre conscripție a fost, dar, așa de general, încît, ne mai „geoind“, — răzbind,— la Alba-Iulia, „drept aceia numai decît începură satele cu sîla a-și traje preoții să miargă cu ei și notarăși cu sîla a-i scrie“ [2]. Cei odată conscriși nu mai ascultau de nemeșii lor.

„Și nu era îndestuliți domnii“, — continuă Monorai, — „nice cu sîla a traje pre oameni la datornica supunere, macar că într'adins prin tisturile varmeghii să silea' a păciui țara ; de unde mare turburare era în toată țara și înzădarnică era toată strădania pusă împotrivă“ [3].

Acum venim la o versiune nouă pe care ni-o dă acest istoric cu privire la răpirea vice-comitelui Aradului, Andrei Forray, vestit prin asprimea sa față de iobagi.

Întîmplarea e cunoscută în linii generale lui N. Densușianu [4], mai mult după archiva Consiliului Locotenențial de la Buda și mai puțin după actele Comitatului arădan, pe care arată să nu le fi cercetat [5]. O versiune a acestui cas ni-o dă și N. Firu, în broșura mai sus citată [6].

Deci, la 27 Iulie 1784, vice-comitele Andrei Forray al Aradului se afla la curtea sa de la Săvîrșin, cînd e ridicat de cîțiva țărani și dus cu ei între munți, la satul Dumbrăvița. El nu e eliberat decît pe basa grațierii pe care o acordă Iosif al II-lea acestor țărani ce rătăciau prin păduri și cari nu îndrăzniau să se întoarcă în satele lor de frica pedepselor. Reproducem mai jos amănuntele asupra acestei întîmplări, pe care I. Monorai le aflase, poate, cu ocasia trecerii lui prin Arad la începutul răscoalei, prin acest oraș, unde se puteau vedea în acele zile primele care cu robi legați și cruzimile săvîrșite de fiul aceluiași Forray, adecă de notarul Comitatului arădan [7].

---

[1] *Scurtă cunoștință*, p. 241.

[2] *Ibid.*, p, 242.

[3] *Ibid.*

[4] În *Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria (1784-1785), scrisă pe basa documentelor oficiate*, București, 1884, pp. 223-4.

[5] *Ibid.*, p. 28.

[6] N. Firu, *Date noi*, pp. 26-9.

[7] V. *Scurtă Cunoștință*, pp. 252-3.

www.dacoromanica.ro

Astfel, după ce înfăţişase asprimea grozavă a pedepselor ce înspăimîntau pe iobagi, autorul continuă: „Pentru aceia mulţi, nu tare vinovaţi, ca să scape de asprimea judecăţilor, să trăjea' la munţi şi la păduri spre Ardeal, părăsîndu-şi căsile şi copiii. De aceştia pribeji mai mulţi să adunasă laolaltă, cari cu răpiri şi tălhării să hrănea' şi mulţi bucuroşi s'ar fi înturnat acasă, dară le era frică de judecată. Pentru aceia vr'o cincizăci, însoţîndu-să laolaltă, acest sfat făcură cu povăţuitorul lor, ca să-şi capete ertare sau pardon a să putea înturna la căsile sale.

„Era atunci în varmeghia Aradului un viţi-şpan vestit, anume Forai, de care ei să şi îngrozea' mai tare şi nădejde mai mare avea' într'însul că le va putè dobîndi ertare. Au ispitit [1]: oare cînd s'ar afla acesta la casa sa în orăşelul său Săvărşin, şi, înştiinţîndu-să, să întrarmară 50 de aceia şi, mergînd noaptea, să băgară toţi într'o moară, lîngă oraş, şi stătură acolo ascunşi pănă pe vremea prînzului sau a amezii.

„Atunci, oblicind cum că numai domnul cu doamna sa prînzeşte, făcură acest meşteşug: legară pre unul dintr'înşii, ca cum ar fi prins un hoţ vestit, şi-l dădură la alţi doi întrarmaţi dintr'înşii, cari, ca nişte panduri, să ducă pe acel hoţ la viţi-şpanul. Şi, trimiţîndu-l înainte, ceialalţi toţi, în bun rînd, o ţiră mai tărziu, purceasără după ei; şi, întrînd cei doi cu robul înainte, stînd înaintea uşilor viţi-şpanului, strigară să iasă cu graba afară, că i-au adus un rob vestit. Iară domnul, nenădăindu-să cu graba, ieşi să-l vază ce lucru iaste.

„Atunci cei doi panduri pe [2] încet apropiindu-să de domnul, pusă mîna pre dînsul şi-l ţinură, şi numai decît întrară şi ceialalţi toţi şi, apucăndu-l întră sine, îl silea' să meargă cu dînşii. Grăbiră îndată a traje clopotele într'o ureache şi striga' ajutoriu, dară în zădar, că mai-marele hoţilor, protesteluind, arătă că vieaţa domnului acum e în mîna lor şi, de nu vor înceta a să pune împotrivă, lesne să poate întîmpla să-i ieae vieaţa, iară, de să vor ostoi, şi domnul va avè pace şi ei. Destul era aceasta ca domnul îndată să poruncească să încete toată împotrivirea.

Atunci, purcezînd cu toţii, ieşiră din curte şi începură a sui pe poala muntelui, la deal. Atunci, văzînd Forai că e într'adins,

---

[1] *Scurtă Cunoştinţă*, p. 243.

[2] *Ibid.*, p. 244.

www.dacoromanica.ro

zisă: „Fraților! Aceaste bătrînețe care le vedeți în mine destulă dovadă iaste cum că eu mi-am trăit viața mea. Bucuros, dară, acum îmi aștept moartea [1], carea ca să-mi fie mai ușoară, acum îmi luați viața, înaintea căsilor mele, și nu mă mai păstrați spre alte chinuri și patimi, cari văz că vor să fie cu mine.

„La acestea mai-marele hoților răspunsă: , Departe să fie aceia de noi ca să gîndim a-ți lua viața Mării Tale. Una gîndim ca să călătorești cu noi în peșteri și în pustietăți. Și în grabă porunci la unul dintră ai săi, ca, întorcîndu-să acasă, să aducă domnului un cal înșălat, ca să nu-i fie a să osteni pe jos călătorind. Prin munți grăbi doamna a trimite pe o tileguță un buglan cu bani, tocmai pe acela Dumitru Ilianul, inașul domnului, care-mi povesti aceasta întîmplare în Arad ; dar, în zădar, că nu vrură hoții a primi banii. Fără, pe domnul, ducîndu-l cu sine, l-au sălit să le capete pardon a să înturna la căsile lor ; care au și dobîndit după doaă săptămini, mergînd la un sat aproape de dînșii Vlădicul din Arad cu un domn de Tablă, care le cetiră pardonul în besearică și le făcu voe [2] a să înturna în pace la căsile sale. Care ei și făcură, afară de vr'o șăpte, cari, zicînd că lor nu le poate folosi acel pardon, iară să întoarsără la viața sa. Aceștia, zicea' oamenii cei d'intîi de pe acolo că s'ar fi chemat Salis, Jiurji [3], Frunză-Verde și alții" [4].

Lămuririle lui Ioan Monorai se pot astăzi întregi prin cele două rapoarte ale episcopului Petru Petrovici către Împăratul Iosif al II-lea și către Camera Aulică din Viena. Din ele se poate afla că, pe basa unui act al Comitatului, care acorda o grație provisorie răufăcătorilor până la sesisarea Împăratului, episcopul Arad descinsese la Dumbrăvița, unde era ostatec Andrei Forray, la 31 Iulie. Copiile rapoartelor sînt datate din Arad 5 August 1784 [5]. Publicarea lor ar întregi cunoașterea acestui interesant episod, cutezător preambul al răzmeriții din toamna anului de jertfă românească 1784.

Ed. I. Găvănescu.

---

[1] *Ibid.*, p. 245.

[2] *Ibid.*, p. 246.

[3] Adecă Gheorghe Crișan.

[4] *Scurtă Cunoștință*, p. 247.

[5] În archiva Consistoriului arădean, fasc. sub „Conspectus latini... N° 37°, a° 1784 0".

www.dacoromanica.ro

Un program şcolar de istorie imposibil

Examinînd întîmplător programa analitică de istorie din „Programele Învăţămîntului secundar comercial“ aprobate cu decret regal la 4 Decembre *(Mon. Ofic.*, 18 Decembre 1937) am rămas uluit atît de incompetenţa autorului şi decontradicţiile din ea, cît şi de graba ce a pus Ministeriul să o adopte, fără o sumară cercetare, la care ea n'ar fi resistat.

Nivelul intelectual al autorului se vede în „Lămuririle“ ce s'a simţit obligat a pune în fruntea ei, cu grave confusii între noţiuni elementare, cu greşeli de acord şi de construcţie românească şi, ceia ce e mai grav, cu absenţa totală, din acea înşiruire de locuri comune, *a unei concepţii* privitoare la menirea deosebită a Istoriei în Liceul comercial.

În ce priveşte *materia*, lămuririle sînt nechibzuite şi flagrant *contradictorii*, dînd o repartiţie a materiei pe clase pe un *alt număr de oare* decît acela anunţat de *tabloul-orar* al şcolii din fruntea programelor (cîte o oară, în loc de două, la cl. I şi a II-a) şi executînd împărţirea materiei în lecţii (materia, afirmă autorul, „a fost împărţită pe lecţiuni al căror număr de asemeni a fost fixat“) în aşa fel, încît pentru aceiaşi oară săptămînală atribuie unei clase şaptsprezece lecţii (I-a), alteia treisprezece (a II-a), alteia optsprezece, alteia patruzeci chiar! Claselor I şi II însă, cărora li dă şaptsprezece şi treisprezece lecţii, li se cuvin, conform tabloului-orar, pe două oare săptămînal cel puţin cîte treizeci de lecţii. Claselor a IV-a şi a VIII-a tot pentru *o oară* săptămînală li se impun respectiv *treizeci şi patru şi patruzeci de lecţii*, cînd anul şcolar, fără vacanţe, are treizeci de săptămîni, fără a mai socoti serbători, repetiţii, tese ; deci în treizeci ore se cer patruzeci de lecţii! La *Metodă*, autorul se încurcă rău, dînd explicaţii ca acestea: „în explicarea evenimentelor prin procesul causalităţii în efect“ sau „Lecţiile să fie cît mai *intuitive*, profesorul putînd folosi orice mijloace *spirituale*“..., şi altele la fel.

Nimic în formularea *subiectelor de lecţii* nu denotă că autorul cunoaşte *desvoltarea economică* a popoarelor spre a da învăţămîntului un *aspect nou*, deosebit de al Liceului teoretic, spre a *justifica nevoia* unei programe şi unor manuale deosebite de ale aceluia. Cum se mai poate legitima în casul acesta obligaţia de a se introduce în şcoală *manuale speciale* pentru Liceul comercial,

www.dacoromanica.ro

reformat astăzi, cînd materia din programul claselor I-III-a şi a V-a-VII-a inclusiv nu-i decît un *resumat* de spirit învechit, anost, al celei liceale, cînd la clasa a IV-a programul este egal în întindere cu cel de liceu şi *identic în conţinut* (dar treizeci şi patru lecţii la treizeci de oare anual), reproducînd programe vechi care ignorează progresul studiilor istorice din ultimele *trei decenii!* La cursul superior se dă tot o repetiţie în resumat a vechilor programe de liceu de curs inferior. Am remarcat *absurditatea* de a impune aici patruzeci de lecţii în treizeci de oare anual, dar, cînd considerăm că acele patruzeci de lecţii sînt aşa de *încărcate* de o materie ce nu s'ar putea executa nici în optzeci de lecţii, absurditatea este şi mai enormă.

Ea se complică însă cu o *totală diformare a materiei* propuse în titlul programului de clasa a VIII-a: *„Istoria Romînilor încadrată în Istoria universală a comerţului"*, căci materia acordată „Istoriei comerţului" atinge proporţii enorme faţă de aceia dată obiectului încadrat, „Istoria Romînilor", în proporţia de 25: 15, căci numai cinsprezece lecţii se acordă acesteia din urmă. Cadrul a nimicit obiectul! Iar, ca exemplu de îngrămădire a materiei, citäm *lecţia a patrusprezecea*, unde se pretinde toată *istoria politică* a Romînilor în curs de unsprezece secole şi jumătate, de la anul 106 pănă la 1241!

Dar şi cele biete cinsprezece lecţii sînt încadrate aşa de haotic şi diform („Dacia supt Romani" vine după Comerţul din secolul al XIII-lea; vezi lecţia a treisprezecea şi a paisprezecea), într'o repetire de Istorie universală, cu Egipteni şi cu războaiele lui Alexandru-cel-Mare — şi formulate necomplet şi naiv (cu enumerarea Domnilor), aşa încît se realisează o totală diformare a Istoriei Neamului într'unul din cele mai monstruoase programe de Istorie. Încheind această sumară examinare a nefastului program, ne întrebăm cu legitimă îngrijorare: Ce fel de manuale se vor *redacta* în asemenea condiţii? Eluda-vor autorii programul, spre a putea alcătui un manual bun, dar căzînd în contravenţie, spre a fi răspinşi la aprobare, sau vor elabora, *în conformitate cu programul*, monstruosităţi didactice şi simple compendii seci, inutile, spre degradarea învăţămîntului comercial şi ruşinea culturii româneşti?

* * *

Pentru a ieşi din această dilemă, Ministeriul, cred, nu are decît o singură soluţie: *să suspende acest program de Istorie*,

www.dacoromanica.ro

imposibil și nefast, printr'o circulară, până la redactarea unuia acceptabil, iar, ca măsură transitorie, să se adopte în Liceul comercial, la cursul inferior (clasele I-a-IV-a), programul de Liceu, cu manualele lui, care, de altminteri, la aceste clase ar putea rămînea și definitiv, fără pagubă.

S'ar elabora pentru cursul superior numai un *program special*, dar nu cu o oară săptămînală, ci mai bine suprimînd-o total la două clase, spre a se trata obiectul cum se cuvine în celelalte două clase, cu cîte două oare pe săptămînă.

N. A. Constantinescu.

O ediție necunoscută a fabulelor lui Esop

„Bibliografia românească veche" nu a înregistrat până în present decît următoarele ediții din Esop:

1. Ediția din Sibiiu, de la 1795[1].
2. Ediția din Buda, de la 1812[2].
3. Ediția din Sibiiu, de la 1816[3].

Institutul nostru de Istoria vechiului drept românesc păstrează o altă ediție, tipărită tot în Sibiiu la 1802. Titlul acestei ediții este următorul: *„Viața și pildele prea înțeleptului Esop. Tipărită în zilele prea luminatului și prea înțeleptului Impărat Franțiscus al doilea. Sibiiu. În tipografia a lui Ioan Bart. 1802"*. Cartea are format de buzunar, 18/10 cm. Ea începe cu *„Viața lui Esop"*, pe pp. 3-49, cu treizeci și unul de rînduri de pagină. Restul de șaptezeci și nouă de pagini fără indicarea lor cuprinde o sută cinci fabule cu aproximativ douăzeci și cinci de rînduri pe fiecare pagină. În locul paginației numerice, găsim acest semn: (0). Ele au ca titlu: *Pildele și învățăturile lui Esop*. Pe foaia albă dintre sfîrșitul și scoarța cărții se pot ceti două fabule noi scrise cu mîna.

Aducînd această nouă informație la cunoștința alcătuitorilor viitorului „Supliment" al cărților scăpate din vedere la întocmirea celor trei volume ale „Bibliografiei românești vechi", socotesc că am făcut un serviciu literaților noștri.

Șt. Gr. Berechet.

---

[1] Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, vol. II, București, 1910, p. 376.

[2] *Ibid.*, vol. III, fasc. I-III, București, 1912, p. 70. Autorii știau și de existența unei alte ediții de Sibiiu, din 1807.

[3] *Ibid.*, p. 161.

www.dacoromanica.ro

O ediţie de Bucoavnă necunoscută

La întocmirea *„Bibliografiei româneşti vechi“* de către I. Bianu şi Nerva Hodoş [1], ediţia despre care voim să vorbim mai jos nu se găsia în păstrarea Academiei Romîne. Aceiaşi situaţie rămăsese şi cînd colegul Onisifor Ghibu înfăţişa Academiei Romîne comunicarea sa cu titlul *„Din istoria literaturii didactice româneşti. I. Bucoavnele“* [2]. În această comunicare, dă între paginile 81 şi 83 lămuriri despre o „Bucoavnă pentru învăţătura pruncilor“, tipărită în 1818 la Sibiiu, în tipografia lui Ioan Bart, pe care o denumeşte „Bucoavna religioasă de la Sibiiu din 1818“. Autorul adauge un facsimile al titlului [3], o ilustraţie a Învierii Domnului [4], cu două poesii de cîte opt rînduri [5].

Institutul nostru a primit, nu de mult, ca dar din partea unui student al nostru, o Bucoavnă din 1811, tipărită la Braşov, cu cheltuiala fraţilor Constantin şi Ioan Boghici, în tipografia lui Friedrich Herfurt. Titlul acestei Bucoavne este următorul: *„Bucoavnă pentru învţătura Pruncilor de a să deprinde atît la cunoaşterea slovelor, la slovenire, şi la cetanie, cît şi la rînduеala Vecerniei. Utreniei, şi a sfintei Liturghii. Typărită cu toată cheltuiala d[u]mnealor Fraţilor Costandin şi Ioan Boghici. În Priveleghiata Typografie din Braşov. Prin Typograful Fridrihi Herfurt, 1811“*. Are format de buzunar lungăreţ, cu optzeci şi patru de pagini. Între pagînile 2 şi 11 sînt tipărite patru rînduri de alfabete chirilice, de diferite mărimi, cu tot felul de alcătuiri silabice. Pe pagina 12 este icoana Învierii Domnului, de care am vorbit mai sus. Între paginile 13 şi 26 se cetește *Rînduiala Vecerniei*, iar între 26 şi 39 cea a *Utreniei*, ca să se termine prin *Rînduiala Liturghiei*, aflătoare între paginile 39 şi 66. În Rînduiala aceasta din urmă, ici şi colo, are ectenii şi răspunsuri redate în greceşte tot cu litere chirilice. Pagina 67 este o Slavă pe glasul al optulea,

---

[1] Ioan Bianu şi Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche*, tom. III, fasc. I-II, 1809-1817, Bucureşti, 1912, pp. 30-55.

[2] Dr. Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice româneşti. — I, Bucoavnele*, şedinţa de la 29 Ianuar (11 Februar) (1916), pp. 81-3.

[3] *Ibid.*, p. 81.

[4] *Ibid.*, p. 82.

[5] *Ibid*, pp. 82-3.

www.dacoromanica.ro

care se cîntă cînd se îmbracă arhiereul. Pe trei pagini (68–70) sînt expuse *Cele zece porunci*, cărora li urmează, pe alte trei pagini (71–73), *învățături bisericești*, urmate de *„Rugăciune care se zice în toate zilele ca să dobîndim sfîrșit bun vieții noastre"*. *„Rugăciunile mesii"* (paginile, 74–76) sînt urmate de *„Rugăciuni pentru școală"* (paginile 77–81), între care se cuprind și cele două poesii, amintite mai sus, dar pe care le redăm și noi aici, pentru interesul lor literar. Iată-le:

I.

Oh Doamne! dă-ne putearea,
Să învățăm cu plăceare.
Dă-ne noao sîrguință,
Că ne e de trebuință
Sufletelor tinereale
Și firilor mărunțeale.
Ca să-ți înălțăm mărirea
Fiindu-ți și noi zidirea [1].

II.

Doamne! a mea rugăciune
Dintru a ta 'nțelepciune
Luînd dar de sîrguință
Spre a învăța credință
Dacă e învrednicită
De tine blagoslovită,
Te laudă, și măreaște,
Și în veaci te proslăvește [2].

Următoarele două pagini (82–3) sînt ocupate cu *„Arătarea numerilor: românești și latinești"* și se termină la pagina 84 cu tabla înmulțirii, adecă, precum se zice în titlul acesta: *„Odata unul"*.

După înșirarea cuprinsului se vede limpede că această Bucoavnă se poate socoti ca primă ediție a celei din Sibiiu de la 1818, pe care o descrie pe scurt d. Ghibu. Exemplarul nostru a slujit la învățătura multor generații de copii, după cum se constată din murdărirea părților de jos ale paginilor peste care au trecut mînile atîtor cetitori. Are douăzeci și patru de rînduri pe pagină.

Șt. Gr. Berechet.

---

[1] Bucoavna noastră din 1811, tipărită la Brașov, p. 79.
[2] *Ibid.*, p. 80.

www.dacoromanica.ro

Două acte despre lupta de la Hotin din 1672

Două documente extrem de importante, unul scris în românește și altul în polonește, aflătoare la Academia Romînă, aduc o nouă lumină asupra rolului jucat de Romîni în luptele polono-turce din anii 1672-1673 și chiar asupra luptei din 1683, cînd, prin despresurarea Vienei de către armata lui Sobieski, s'a salvat Europa de puhoiul barbar. Iată care sînt aceste documente[1]:

1.

Cela ce ești ales și de Dumnezeu cu bun dar dăruit mai înainte de nașterea Împărăției Tale pomăzuit și ales spre strămoșita împărăția părintelui Împărăției Tale moșnean, Împărat și biruitoriu și pre-putearnic nebiruit răspunzători tuturor celor necredincioși a Sfintei Cruci.

Acum dară și noi, de vreame ce dintr'a lui Dumnezeu milă ne aflăm oblăduitor în părțile acestor doao țări creștinești, fiindŭ ca nește mai mici și plecati slugi a slăvitii Împărăției Tali, Io Stefan Petru Voevoda, oblăduitori țărăi Moldovei, și noi, ca o plecată și închinată slugă a Împărăției Tali, eu, Constantin Șerban Voevoda, oblăduitor Țărăi Muntenești, vrînd noi încă cu aceasta a noastră plecată carte ca să facem plecăciune și închinăciune, cu fețile noastre păn la pămîntu închinîndu-ne înainte mărirei a Împărăției tali și rugînd pre multŭ milostivul Dumnezeu și pre curata Maica ca să ție și să păzească pre Împărăția Ta întru tărire și întru mare mila Sfinției sale cu biruința asupra tuturor vrăjmașilor celor văzuți și celor nevăzuți, fiind cu adăogerea și cu mare folosință a tot neamului creștinesc, învrînzind milostivul Dumnezeu pre Împărăția Ta cu îndelungată viață și cu fericită Împărăția păn' la adînci bătrînețe înnălțat și slăvit Scaunul Împărăției Tale, amin. Cu întîmplare aceasta făcînd închinăciune, noao încă mai d'înainte ni s'ar hi căzut, întru care lucru rugăm Împărăției Tale întru ertăciune să cuprinzi, căci mai d'înainte n'am putut cerca pre Împărăția Ta cu scrisoare, că, fiind noi suptŭ supunere robiei păgînești, împrilejul nu ne-au stătut. Acum dară și noi, dacă vreame ce milostivu Dumnezeu au strălucit puteare creștinească,

[1] În „Cercetări istorice", ale d-lui I. Minea, se publică lucrarea mea „Regele M. Wiśniowiecki și Romînii", unde comentez pe larg aceste acte.

www.dacoromanica.ro

stînd şi noi oblăduitori din puteare creştinească acestor doao ţări, nu putum suferi a nu face închinăciune după cum se cade înaintea Împărăţiei Tale, a doaoa, să facem jalobă pentru multe şi greale supărări şi mari strîmbătăţi cari tragem de către nesăţioşii păgîni: avînd ei a lor spurcată lăcomia, scosu-ne-au din toate obiceaiurili ceali vechi careli mai denainte vreame au fostu legat şi tocmitu de la moşii şi de la strămoşii noştri, adăogîndu-ne dările şi stricîndu-ne obiceaiurile din an în an, şi supsiră sîngile creştinesc, care nu mai putum birui, păn ce agiunsără în anul trecut şi aşea, după a lor spurcată lăcomie, vrînd să să mai lăţească a lor supunere şi Ţara Leşască. Şi, viind păginul cel mare cu toată puteare sa şi călcînd peste aceste doao săraci de ţări creştineşti, ţara Muldovei şi Ţara Muntenească, atunci acmu nu putem spune înainte Împărăţiei Tale patemele şi cazna săracilor de creştini ce-au petrecut, cari ochi de om mai n'a hi văzut, că de mîncat lor şi cailor şi tocma apă pre la Livou le-am cărat d,ar poduri peste Nistru şi peste alte multe ape ce le-m făcutu, carele sîntu nesocotite şi nespuse, păn' ce văzînd săracii de creştini [trag] supărări mari ca aceaste şi, văzînd că putinţă nu mai easte de a mai birui poftele păgîneşti, ţinînd ei Cameniţa şi mult olac în Ţara Leşască cu cetăţi, şi atîta pîine au pus pe ţară de cără' şi oştile tot la Hotin: în ţara noastră sta' 40.000 de oaste cu 5 Paşi făr alţi Paşi ce sta' la laşi, care atîta rău făcea'. Şi, aducînd Dumnezeu oştile leşeşti, viind la Hotin spre oaste turcească, fu mila lui Dumnezeu spre creştini, de bătură pre acei Paşi şi mulţi Turci s'au potopit. Văzînd mila lui Dumnezeu de puteare creştinilor şi dîndu-ni poroncă hatmanii leşeşti cum să ne părăsim de către păgîni, că de ne vom mai afla întru agiutorul păgînesc întocma cu dînşii vom păţi, întru cari noi mai denainte rugam pre Dumnezeu şi căutam a vedea vr'o tărie şi vr'un agiutori despre parte păgînească, şi, aşea, aducînd Dumnezeu pre aceaşte oşti creştineşti, am luat pre Dumnezeu într' agiutori şi ne-am amestecat cu oştile creştineşti şi am început a faci războiu asupra neamului păgînesc, şi Dumnezeu iaste milostiv: doară va arăta mila Sfinţiei Sale spre creştini ce o are, puţină sminteală timplîndu-se creştinilor. Că, muri craiul leşesc, şi întoarsără hatmanii înnapoi cu cîtâva samă de oşti, păn' ce vor aşeaza încoronarea craiului şi atunci iaste cuvîntul cu totul să purcează şi se vor pogorî asupra păgînului, iară cu altă samă de oşti ce au rămas aicea om lupta noi, aceste

www.dacoromanica.ro

doao țări, cu Turcii întru agiutorul lui Dumnezeu. Deci, acmu, ca niște slugi mai mici a' slăvitei Împărăției Tali, cădem de ne închinăm și ne rugăm să fie mila și agiutoriul creștinătății de suptu robia păgînească ca să pui Împărăția Ta o samă de oaste asupra Tătarâlor, altă samă de oaste să ni să dea aicea agiutor, ca doar va da Dumnezeu întru luminatul și fericit nărocul Împărăției Tale a ne izbăvi de șerpile veninos. Că mai cuvini-să noao, creștinătății, a fi suptu ascultare slăvitei Împărăției creștinătății, decît a fi suptu robia păgînească. Ci ne rugăm Împărăției Tale să Te milostivești și să arăți mila și puteare spre noi ca să ne scoți de suptu robia păgînească, să fim suptu închinăciune a slăvitei Împărăției Tale. Că noi cu toată țara sîntem bucuroși și nevoitori pentru creștinătate, poftim a rămînè numai leage, și svînta Bisearică să rămîie întreagă. Numai foarte ne rugăm Împărăției Tale să nu fim lipsiți de mila și de agiutorul Împărăției Tale, ca să să proslăvască numele acel luminat a Împărăției Tale în vac. Că, de vom rămînè lipsiți de agiutoriul Împărăției Tale cu adevărat noi întru izbînda păgînilor vom hi și noao ne-a hi a lua iară în părțile creștinătății, nedejduind spre mila Împărăției Tale. Iară ci folos, că săraca țară a rămînè la robiea și pămîntul suptu supunerea păgînească, svînta Bisearică a lui Hristos se va pustii și să va râsâpi și întru mare defaimă și la rea primejdie vor cădè părțile creștinești, și luînd păgînii aceste doao sărace de țări, după a lor spurcată lăcomie pofti-vor a să și mai lăți, că cu aceste doao țări mare puteare dobîndesc necuviincioșii păgîni, că, pre unde ar călca ei tot cu aceaste doao țări izbîndesc, de nu cu războiul, cu altu agiutor, precum mai sus zisam, că mîncatul cailor tot cu aceaste sărace de țări se razimă de tot ce le'r trebui. Pentru cari de mare supărari și de mare greu am făcut, că, pre lîngă a' lor toate a' lor rele, tocma copiii, fetile și muerile dinaintea oamenilor i-au luat și pren svîntele biserici caii au băgat. Văzînd noi aceaste toate reale, am rugat pre Dumnezeu doar ne-ar mîntui de a lor spurcată robie, nedejduind întru folosința creștinească, mai multu spre agiutori Împărăției Tale. Drept aceasta cădem de ne rugăm ca unui luminat și preoslavnic Împărat a toată creștinătatea, ca să fie mila Împărăției Tale vărsată spre noi și puteare Împărăției Tale arătată spre vrăjmași leagii creștinești. Acmu adevărat să știe Împărăția Ta că Turcul de oaste easte slab, dar de primăvară gătire face mare, ce doar Dumnezeu i va curma putearea sa: acmu de iarnă are

www.dacoromanica.ro

nedejde asupra Tătarilor ca să facă războiu cu părțile creștinești; cît și daruri mari de la Turci la Tatari li s'au trimis, în tot patruzeci de mii galbeni de aur li s'au trimis, și li s'au făgăduit cu Țara Munteneasc㠹i cu Țara Muldovei să le robiască, să rămiie numai pămîntul Bugeacurile, cari au fost luat Turcii de la Tatari: încă li-au dat, și încă le-au și mai datu den țara Muldovei trei ținuturi, să fie iarăși pre sama Tătarălor. Deci noi avem acmu mare grijă despre Tatari, iară încă nedejduind noi întru folosul Împărăției Tali. Socotim că te vei milostivi Împărăție Ta a nu da lor pace pănă într'atîta ce, de a hi mila Împărăției Tale a ne facere folos, să pui Împărăția Ta piedecă Crîmului, să n'aibă a volnicire a se tinde nici într'o parte. Și să fie sîrguială să treacă oștile în Ocraina căzăceasc㠹ă, că Doroșinco Hatmanul, megiașul nostru, ține cu Turcii; că, de va fi piedecă de către Tatari și de către Doroșenco Hatmanul, mare folosință au părțile creștinești de la Împărăția Ta, că Doroșenco Hatmanul are laudă cestor săraci de țări creștini că i va prăda împreună cu Tatarii, ca să le suptupuie suptu robia Turcului. Ci numai pre Dumnezeu rugăm și nedejduim milii Împărăției Tali, să nu fim lăsați întru robia de vac. Întru care fiind ales întru trimiterea cărților, în tot sfatul acestor doao plecate a Împărăției Tale țări, popa Teodor, egumen de la Svântagora, de la Sveatii Pavel, fiind om ales și de cinste și poftitor spre folosul creștinătății, fiind cuprinsu cu toată pofta a vini și a sluji spre folosul creștinătății, poftim pre Împărăție Ta dintru câte are arăta și rostul lui, să i se dea înțeleagere și credință de toate, căci ne easte dintru toate părțile a creștinătății despre aceaste părți de loc. Către aceasta rugăm pre milostivul Dumnezeu să dăruiască Împărăției Tali bună sănătate ohristiani. Amin.

La Iași, 71[8]2, Dek. 31.

Plecații și mai micii Împărăției Tali.
Io *Ștefan Petr Voevoda*, Io *Constantin Voivoda*.
Ștefan diac.

(Acad. Rom., mss., Fot., doc. XXII—10.)

2.

Terminata okazyey Chocimskiej y usług Petrycieyka Hospodara, y z nami Boiarami Jego Ziemi Moldawskiej ktorzy Boiarze y teraz tu zostajemy Protectiey Maiestatu W. Jego Mości Pana naszego miłościwego.

www.dacoromanica.ro

Maiąc my iarmo tureckie na karku naszym, y wielki ciężar od Turkow, y życzliwość naszą skłanidiąc ku catemu chrześcianstwu, przychylamy usługi nasze pod protekcją naiaśnieyszego Maiestatu Krola Jego Mości Pana naszego miłościwego, y catey Rzeczy Pospolitey. Będąc Turki z taborem swoim, pod Chociniem, y my tak też z naszym woyskiem wołoskim, będąc w kupie tamże z Turkami, zniesliśmy się z Naiaśnieyszym sławney pamięci krolem Jego Mością Michałem, y z Maiestatem Jego Królewskiej Mości Janem trzecim na tenczas będącym Hetmanem. Znayduiąc my taki sposob, żeby Polskie woysko, mogło znieść tabor Turecki, zrewidowawszy woysko tureckie y wszystkie vzeczy, co się dzieje między tym woyskiem tureckim, daliśmy znać Naiaśniejszemu Krolowi Jego Mości Janowi Trzeciemu, na ten czas Hetmanem będącemu; y tak zaraz, na naszą Perswazyą przybył z woyskiem Polskim y tak za wolą Boską y naszym przywodem wojska Polskiego, otrzymał wiktoryą Naiaśnieyszy sławney pamięci Król Jegomość Jan Trzeci, y zniosł tabor turecki, y zaraz na tenczas Petrycieyko Hospodar ziemi Mołdawskiey, y z nami Boiarami Jegosz, wszystką ziemią wołoską, poddał się pod protectią Naiaśniyszey Jego Królewskiej Mości, y całey Rzeczypospolitey, y tak Krol Jegomość, we wszystkich fortecyach wołoskich praesidium swoie osadził.

Pod czas Campaniey Wiedenskiey Naiaśnieyszy Król Jegomość sławney pamęci Jan Trzeci daie ordynans Petrycieykowi Hospodarowi naszemu y nam Boiarom Jego, abyśmy wstąpili z woyskiem do Wołoskiey ziemi, y pobudzili Wołoską ziemię, zniozszy się tedy z Wołochami, abyśmi wstąpili w Budziak, tak tedy za ordynansem Króla Jegomości znioższy się my z Wołochami, od Prutu, uderzyliśmy na wsi tatarskie u Budziaku, a Kunicki z kozackiem woyskiem uderzył u Budziak od Dniestra, y tak w posrzodku Budziaka złączyliśmy woysko nasze wołoskie do kupy z Kozakami, y przez siedm Niedziel ruinowaliśmy Tatarow Budziackich, mieczem y ogniem, a potym Han z Sultanami przybył z Wielką Potencyą Ordy, y Turkow, konno, y Janczarow pieszych. Stali się bić z nami, zaczym tedy nie mogliśmy tak tumult woyska strzymać musieliśmy obronną ręką nazad z Budziaku uchodzić do Polski.

Pod czas, kiedy Naiaśnieyszy Król Jegomość sławney pamięci Jan Trzeci swoią osobą z woyskiem szedł na Budziaki także y

www.dacoromanica.ro

w tey Campaniey byliśmy z Naiaśmeyszym krolem Jegomością za ordynansem, y iaki był rozkaz Naiaśnieyszego Krola Jegomości szczerze y wiernie Królowi Jegomości, y całey Rzeczypospolitey służyliśmy.

Jako też kiedy Naiaśnieyszy Król Jegomość swoią osobą z woyskiem odebrał fortecyą Niemiec w wołoskiey ziemi, na ten czas także Król Jegomość Nas posyłał do Soroki, abyśmy z tymi ludźmi, co fortecyą Sorokę na ten czas trzymali, żebyśmy correspondentię z nimi uczynili, aby fortecyą Królowi Jegomości poddali, y do innych obywatelów tamecznych wołoskiey ziemi za rozkazaniem Naiaśnieyszego Króla Jegomości, y usługą starania Naszego, pod protectią Króla Jegomości wszystkich skłoniliśmy, którzy y teraz do tego czasu pod protectią Króla Jegomości, y całey Rzeczypospolitey zostaią. Za dla tey tedy okazyey y usług naszych ku całey Rzeczypospolitey ostawiliśmy naszę ziemię, y maiętności, y domy nasze, y wszystkiey substantiey naszey pozbyliśmy. Wiedząc tedy Naiaśnieiszy Król Jegomość sławney pamięci nasze wierne y życzliwe usługi, Respectem Clemencyey Pańskiey swoyey udziclił nam z pewnych dóbr swoich Oekonomiey Samborskiey po iedney wrosce każdemu z Nas, na które wioski mamy prawa y potwierdzenie od Naiaśnieyszego Maiestatu Sławney pamięci Króla Jegomości, y do tego czasu przy tych dobrach zostawamy, w naszey possessyey trzymamy. O co y teraz unižoną prośbą naszą upadamy do nóg Naiaśnieyszego Maiestatu W. K. Mości Pana naszego miłościwego. Abyśmy zostawali przy teyże łasce y dispositiey iakośmy mieli, od Naiaśnieyszego Antecesora W. K. Mości Jana Trzeciego. O co y powtórnie upraszamy o potwierdzenie tychże dóbr. A my iako cudzoziemcy, y naynižsi poddani y słudzy Naiaśnieyszego Maiestatu W. K. Mości Pana Naszego Miłościwego za ordynansem rozkazu gotowi iesteśmy wiernie y życzliwie Naiaśnieyszemu Maiestatowi W. K. Mości Panu Naszemu Miłościwemu służyć.

Naynižsi słudzy y poddani naiaśnieyszego Maiestatu W. K. Mości Pana Naszego Miłościwego.

Ilie Mocog y z innymi Boiarami Ziemie Wołoskiey, którzy tu zostają ze mną na usługach W. K. Mości.

(Academia Romînă, Fotografii de doc. I. Bogdan, XXI, no. 140.)

www.dacoromanica.ro

TRADUCEREA.

Datorită luptei de la Hotin şi a servicilor Voevodului Petriceicu, dimpreună cu ale noastre, boierilor ţării Moldovei, cari boieri şi acum ne aflăm aici, supt protecţia Maiestăţii domnului nostru milostiv,

Avînd jugul turcesc pe gîturile noastre, şi mare apăsare din partea Turcilor, şi inclinînd bunăvoinţa noastră spre întreaga creştinătate, oferim serviciile noastre protecţiei prea-luminatei Maiestăţi a înălţatului rege, domnului nostru milostiv, şi întregii Republici. Fiind Turcii cu tabăra supt Hotin, şi noi de asemeni, cu armata noastră moldovenească, fiind grămadă acolo cu Turcii, ne-am înţeles cu prea-luminatul de slăvită memorie Măria Sa regele Mihai şi cu Maiestatea Sa Ioan al III-lea, pe atunci fiind Hatman. Găsind noi o posibilitate, în urma căreia armata polonă să poată distruge tabăra turcească, spionînd armata turcească şi aflînd tot ce se petrece în rîndurile acelei armate, am făcut cunoscut prea-luminatului rege Ioan al III-lea, pe atunci fiind Hatman, şi astfel îndată, în urma insistenţelor noastre, a venit cu armata polonă şi cu ajutorul lui Dumnezeu şi a armatei polone, condusă de noi, prea-luminatul şi de slăvită amintire regele Ioan al III-lea a rămas învingător, şi a distrus tabăra turcească, şi îndată Petriceicu, pe atunci Domnul ţării Moldovei, s'a supus protecţiei prea-luminatului Maiestăţii Sale regelui şi întregii Republici, şi astfel Maiestatea Sa regele în toate cetăţile Moldovei şi-a pus garnisoanele.

În timpul campaniei vienese prea-luminatul rege de slăvită amintire regele Ioan al III-lea a dat ordin lui Petriceicu, Voevodului nostru, şi nouă, boierilor lui, ca să întrăm cu armata în ţara Moldovei şi să răsculăm ţara Moldovei şi, înţelegîndu-ne cu Moldovenii, să năvălim în Bugeac. Astfel atunci din ordinul Măriei Sale regelui ne-am unit cu Moldovenii şi din spre Prut am lovit în satele tătăreşti din Bugeac, iar Kunicki, cu armata căzăcească, a atacat Bugeacul din spre Nistru. Şi astfel în mijlocul Bugeacului am unit armata noastră moldovenească la un loc cu aceia a Cazacilor, şi timp de şapte săptămini am ruinat pe Tatarii din Bugeac, cu fier şi foc, iar pe urmă a venit Hanul cu Sultanii, cu marea putere a Hordei, şi Turci călări, şi ieniceri infanterişti. Au început să se bată cu noi, dar, neputînd ţinea piept unei aşa de mari mulţimi, am trebuit să ne retragem din Bugeac înapoi spre Polonia.

www.dacoromanica.ro

În timpul cînd prea-luminatul rege de slăvită amintire Ioan al III-lea în persoană a plecat cu armata spre Bugeac, şi noi am plecat cu el, avînd ordin, şi, precum a fost porunca prea luminatului rege, noi am servit regelui şi întregii Republici, sincer şi credincios.

De asemeni, atunci cînd prea-luminatul rege în persoană a ocupat cu armata cetatea Neamţului din ţara Moldovei, în acea vreme Măria Sa regele ne-a trimis la Soroca, pentru ca, împreună cu acei oameni cari apărau atunci cetatea Sorocei să începem corespondenţă şi să-i convingem a preda cetatea Măriei Sale regelui, de asemeni şi pe alţi cetăţeni ai acelei ţări a Moldovei, din ordinul luminatului rege şi de pe urma stăruinţilor noastre, i-am convins să se pue supt protecţia Măriei Sale regelui; cari şi acuma se află supt protecţia regelui şi a întregii Republici.

Deci, din această causă şi a serviciilor noastre aduse întregii Republici, am lăsat pămînturile noastre, şi averile, şi casele noastre, şi ne-am lipsit de tot avutul nostru. Văzînd atunci prea-luminatul rege de slăvită amintire serviciile noastre sincere şi binevoitoare, din respectul înţelepciunii Măriei Sale, ni-a dăruit din anumite moşii ale sale din ţinutul Sambor cîte un sat fiecăruia dintre noi, asupra cărui sat avem dreptul şi întărîtura prea-luminatei Maiestăţi de slăvită amintire, şi de atunci am rămas în stăpînirea acelor bunuri, despre care lucru şi acum cădem în genunchi în faţa Maiestăţii Voastre regale cu rugămintea să ne lăsaţi în aceiaşi milă pe care am avut-o de la prea-luminatul antecesor Ioan al III-lea. Vă rugăm deci să ni întăriţi acele posesiuni. Iar noi, ca străini şi supuşi plecaţi şi slugi ai prea-luminatului rege şi domnului nostru milostiv, sîntem gata să ascultăm ordinele şi să slujim.

Cele mai plecate slugi şi supuşii prea-luminatului rege, domnului nostru milostiv, Ilie Moţoc şi cu alţi boieri din ţara Moldovei, cari se află aici cu mine pentru serviciile Maiestăţii sale regelui.

T. Holban.

Memoriile lui Porter despre o schimbare de Domni

Fostul ambasador engles la Constantinopol, Porter, între anii 1755-1762, cînd a călătorit, la înapoiere, prin ţara noastră [1], a făcut

[1] Cf. Iorga, *Istoria Romînilor prin călători*, vol. II.

www.dacoromanica.ro

să apară la Lyon în 1768, supt titlul „*Observation on the religion. land, gouvernement and manners of the Turks*“, un volum cu însemnări privitoare la locurile unde a stat şapte ani. Aceste memorii au fost traduse, în anul următor, la Londra în limba franceză, în două părţi, fără indicaţia autorului.

Folosind aceasta din urmă, am găsit la pp. 129–131 ale părţii întâia un interesant pasagiu cu privire la o schimbare de Domni în principate, pe care îl redăm: „Le Vizir [Raghib Pacha], dans l'intention d'obliger l'Interprête de la Porte [Grégoire Alexandre Ghica], qu'il avoit pris en grande affection, résolut de changer les Princes ou Vayvodes de Moldavie et de Valachie, et de lui conférer l'une de ces dignités. Le Sultan avoit agréée cet arrangement. L'Interprête avoit la nomination, tout étoit préparé pour la cérémonie qui se pratique en cette occasions; le Mufti, qui en protégeoit un autre, un Prince déposé [1], vint à la traverse, parla au Grand Seigneur de son protégé comme de l'homme le plus convenable à la place, et appuya sa recommandation des éloges les plus magnifiques.

Le Sultan Mustapha IV informa le Vizir de cette recommandation, le Ministre s'y rendit aussi-tôt et consentit à réformer tout son plan; on laissa de côté l'Interprête, et le Mufti eut la gloire de voir sa protection l'emporter. Le Vizir reçut le nouveau Prince comme si c'eut été sa propre créature, comme si cette promotion eut été son propre ouvrage, et pendant près de trois mois tout se passa entre le Mufti et lui, avec les apparences de la plus parfaite intelligence. A la fin il se répandit des bruits fâcheux sur le compte du Mufti: on prétendoit qu'il avoit vendu sa recommandation cent bourses d'argent; mais ces propos ne pouvoient porter coup qu'autant qu'ils viendroient à la connaissance du Grand Seigneur... Le Mufti fut, à cause de cela, déposé“.

Pentru datarea faptului şi precisarea persoanelor la care se referă, de oare ce intrigile pentru ocuparea Domniilor au puncte asemănătoare în mai multe casuri, relatarea singură a lui Porter este insuficientă. Povestind ca martor ocular, faptul nu putea să aibă loc decît între 1755 şi 1762. În acest interval de timp avem în Moldova de la 1756 pe Constantin Racoviţă, în anul următor

[1] Constantin Mavrocordat.

www.dacoromanica.ro

pe Scarlat Ghica, iar de la 1758 pe Ioan Teodor Callimachi. În Muntenia, Constantin Mavrocordat şi Scarlat Ghica (1758-1761). Niciuna însă, din aceste schimbări nu se potriveşte cu menţiunea ambasadorului engles.

Schimbarea din vara anului 1761, realisată în urma unor frămîntări care au determinat înlocuirea însăşi a unora dintre demnitarii Porţii [1], aduce la Bucureşti pe Constantin Mavrocordat iar la Iaşi pe Grigore Calimachi, fiul Domnului în Scaun. În legătură cu aceasta, următorul raport al lui Schwachheim, internunţiul austriac la Poartă, către Kaunitz, de la lunie 1761, este de natură a precisa datarea relatărilor lui Porter, verificînd în întregime conţinutul afirmaţiilor sale. Îl dăm în traducere: „De oare ce s'a observat de cîteva săptămîni o mişcare la Poartă, provocată de instalarea Domnilor în cele două principate, toată lumea credea sigur că Dragomanul Porţii, pe care l-a favorisat Marele Vizir, va fi numit în Muntenia şi fostul principe Constantin Racoviţă în Moldova, cînd, dintr'o dată, la porunca Sultanului, la 11 ale lunii, a fost declarat ca principe al Munteniei cunoscutul Constantin Mavrocordat, care de multe ori ocupase acest post şi care mult timp a fost ţinut la cele Şapte Turnuri, iar, în Moldova, fiul cel mai mare al principelui actual. Se zice că Ali-Aga ar fi amestecat şi în aceste afaceri, ceia ce a ajutat căderea lui" [2].

V. Mihordea.

Noi pretendenţi domneşti în secolul al XVI-lea

Răsfoind astă vară prin archivele din Varşovia am dat, între altele, peste o condică de documente din vremea lui Alexandru Lăpuşneanu. O parte din aceste documente, care mi s'au părut mai importante, le-am transcris şi vor apărea, împreună cu traducerea românească, în „Buletinul Comisiei Istorice". În articolul de faţă însă vreau să comunic existenţa în secolul al XVI-lea încă a doi pretendenţi domneşti la tronul Moldovei.

Iată cari sînt aceştia:

1. „*Piroska domnişorul.*"

Prin anul 1564 (data exactă nu se poate şti), cînd relaţiile dintre

[1] Cf. Hammer, *Hist. de l'Empire Ottoman*, XVI, pp. 76-7.

[2] Iorga, *Doc. fam. Callimachi*, II, p. 421, No. 45.

www.dacoromanica.ro

Alexandru Lăpușneanu și Polonia lui Sigismund August erau foarte încordate, Sultanul expediè regelui polon o scrisoare prin care îi punea în vedere să nu se amestece în treburile Moldovei. Sultanul scria că, după spusele Voevodului Moldovei, mai mulți Poloni, și anume: *„voevodul Podoliei, Impreună cu Laski și alți supuși ai regelui, înțelegîndu-se cu împăratul, au vrut să scoată din Domnie pe Alexandru-Vodă și să introducă pe un oarecare Piroška domnișorul, dimpreună cu alți fugari moldoveni, cari se află în Polonia"*.

În acest scop Împăratul german li-a pus la dispoziție 1.000 de oameni, cu cari vor să ocupe nu numai Moldova, ci și Muntenia. (Cf. „Biblioteca Universității" din Varșovia, 3. 3. 1, fol. 271-3.)

2. *Bogdan Balica.*

La 15 Ianuar 1565 regele Sigismund August făcea cunoscut nobilimii din provincia Drohobycz că *„un oarecare Bogdan Balica"*, din îndemnul și sprijinul Moldovenilor refugiați în urma uciderii lui Despot în Ungaria, vrea să treacă în Moldova și, alungînd pe Alexandru Lăpușneanu, să ocupe tronul. Sigismund August ordonă, — atît cît putea ordona în acea vreme un rege polon, — nobilimii acestei provincii să nu ajute cu nimic încercările pretendentului Bogdan Balica, întru cît nu este în interesul Poloniei să se tulbure acuma pacea între cele două țări. (Cf. „Biblioteca Ord. Krasiński, ms. no. 4001.)

T. Holban.

Ceva despre Serdarul Gheorghe Saul

În broșura d-lui A. Veress, *„Istoricul Marele Serdar Gheorghe Saul"* („An. Ac. Rom.", 1931) găsim, la pagina 7, că Saul, agentul Domnului Munteniei la Varșovia, a primit ordin să plece „la 25 Octombre 1768 îndărăt în țară, rechemat de Grigore Ghica-Vodă, care *doria să-și mențină neutralitatea (!)* în războiul gata să izbucnească între Rusia și Turcia" (sublinierea e a noastră).

În realitate, el a fost rechemat din ordinul Porții, odată cu Petru de La Roche, agentul moldovenesc, în momentul în care Obreskow, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, era dus ca prisonier de Stat la cele Șapte Turnuri: de la această dată (25

www.dacoromanica.ro

Octombre) Turcia considera începutul ostilităților. Informația de mai jos, din scrisoarea lui Frederic al II-lea, este întîrziată.

Mai departe, autorul spune: „Se vede însă că a trebuit să treacă prin Constantinopol, de oare ce la 1-iu Novembre al aceluiași an il găsim acolo, dată, — fără îndoială, — după calendarul vechiu, românesc", și trimete pentru aceasta la „Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 9".

Dar, dacă deschidem numita carte, găsim la pagina indicată, cu data de 1-iu Novembre 1768 o scrisoare a regelui Frederic al II-lea către ministrul său la Petersburg, von Solms, în care spune: „Il me revient qu'un nommé Westerlon, secrétaire de l'agent de Walachie, est parti de Varsovie pour se rendre par Berlin et Dresde à Vienne. Il doit être chargé de faire des observations partout, mais principalement de sonder la véritable façon de penser de la Cour Imperiale dans les conjonctures présentes et de chercher à découvrir ce que la Porte auroit à en attendre ou à craindre, en cas qu'elle en vint aux prises avec les Russes. Il doit ensuite revenir par la Hongrie en Valachie".

Deci nu se vorbește nici de Saul, nici de Constantinopol, ci de secretarul acestuia, Westerlon, trimes prin Berlin și Dresda la Viena, de unde, prin Ungaria, trebuia să se înapoieze în Țara-Românească.

V. Mihordea.

Rostul lui Mircea-Vodă I-iu

— Cuvinte rostite la mănăstirea Cozia, cu prilejul reînhumării rămășițelor Domnului Țării-Românești, la 15 Maiu 1938 —

de N. Iorga.

Acela ale cărui rămășițe venerate scoase din adîncul simplului său mormînt de piatră le cufundăm din nou în pămîntul în care i s'a topit carnea, împreună cu aceia a femeii care a dat naștere urmașului peste un veac și jumătate al faptei sale, Mihai Viteazul, se ridică puternic din nesiguranțele unei istorii pe care n'o luminează mărturia noastră însăși despre faptele ce a făcut neamul, prin rostul, mai mare decît al multor trecătoare biruințî, pe care și l-a știut cîștiga și păstra.

Fiu de Domn, al lui Radu-Vodă, din care legenda a făcut un chip de amestec, transformându-l în creatorul însuși al Statului

www.dacoromanica.ro

Țării-Românești, și al odraslei de sînge împărătesc balcanic, care a fost Calinichia, cel care se va fi născut după anul 1360 a fost pregătit pentru isteața lui cirmuire, de mare echilibru, care, în toată istoria acestui neam, nu se poate alătura decît cu a lui Matei Basarab, cu a lui Constantin Brîncoveanu, Domni din osul lui, și cu a lui Carol I-iu, Domn independent și Rege, adoptat de Nație prin libera ei voință, a fost pregătit, zic, de împrejurări cu totul neobișnuite. Crescut în grele vremuri, de decădere a puterilor de pănă atunci și de ridicare a altora, nelegitime și primejdioase, el a fost martur al întăririi, peste slăbiciunea bizantină a Paleologilor, peste fărîmițarea Împărăției lui Ștefan Dușan, peste ruperea în trei a Țaratului bulgăresc, cu care avuse legături strînse dinastia românească, a emiratului Turcilor otomani, devenit prin trecerea de la Tzympe la Galipole, de la Galipole la Adrianopol, ținînd în atîrnare ca pe o simplă feudă tolerată provisoriu însuși sărăcitul, dar încă așa de strălucitorul Bizanț însuși, o Împărăție. Decăderea, mergînd pănă la desăvîrșita ruină a marilor ctitorii creștine, decădere datorită neînțelegerilor din lăuntru, ambițiilor fratricide, chemării în ajutor a străinului, fie și de altă lege, ruperii solidarității prin care singură se țin Statele, a putut să-i fie învățătură.

Sunetul clopotelor din zidirile de piatră ale tatălui evlavios înainte de toate și ale regalului bunic, totdeauna gata de război, care a fost Vladislav, închegătorul însuși al țării, nu l-a putut îndrepta pe dînsul, care a ținut să-și adauge fundația, cît mai măreață, către acea pietate fără vlagă în a cării sfînțenie formalistă au amorțit atâția epigoni ai marilor familii domnitoare.

Cu sabia la coapsă e înfățișat el și pe zidurile Coziei acesteia și pe acelea, mult mai modeste, ale creațiunii sale din partea muntelui dincolo de Olt, și astfel apare el și pe monete. Încununat cu o coroană împărătească, dar în zale și cu mîna pe plăselele armei de apărare a țării care-i fusese încredințată.

Dar nu un războinic al vremii de aventuri cînd Apusul era tulburat pe o sută de ani de lupta dintre Franța cavalerească și dura Anglie, cînd „contele verde" al Savoii venia să se bată cu Turcii la strîmtorile Mării Negre și înainta spre părțile bulgărești, cînd feudalii latini implîntați în Grecia își continuau aventurile. Din caracterisarea poetică a lui Eminescu, opusă celei, de o egală poesie, dar în sens contrar, a lui Grigore Alexandrescu, care

www.dacoromanica.ro

vedea fantoma eroului, atunci cînd marele cîntăreț moldovean deslușia, pe lîngă bunul ostaș, în primul rînd pe bătrînul moșnean, apărîndu-și brazda, un lucru singur rămîne adevărat: stricta mărginire a unei acțiuni, care și-a avut ceasurile de mare putere, la datoria față de pămîntul însuși al patriei, pe care l-a dorit numai, în buna sa chibzuială, *întărit și pe cealaltă clină a muntelui, garantat și pe celalt țărm al Dunării*, program de siguranță din care împrejurările au tăiat pentru totdeauna partea a doua.

Ajuns a înlocui, în circumstanțe care vor rămînea pentru totdeauna nelămurite, pe un frate, și el viteaz, dar care nu-și putea stăpîni boierii, el, care a întîmpinat o singură concurență la tron, și aceia iscodită mai mult de Turci: a acelui Vlad, care se va fi înfățișat ca fiul cu același nume al lui Vladislav I-iu, s'a găsit înaintea întrebării hotărîtoare a orientării politice în trei direcții: către Ungaria, către frînturile imperiale creștine din Balcani, către noul domn turcesc.

Nu s'a lăsat condus nici de amintiri, nici de legături din alt domeniu decît al politicii singure. Creștin sau păgîn, catolic sau ortodox, vechiu prieten sau dușman de ieri, erau numai elemente într'un calcul de o continuă exactitate, care i-a îngăduit să mănțuie în Scaun, cu hotarele stăpînirii sale respectate de oricine, nu prin forța de care nu s'a știut folosi fiul și urmașul, Mihail, ci prin marea lui pricepere de a întrebuința oameni și împrejurări.

Văzuse, la Nord, stingîndu-se acel puternic, împodobit cu îndoita coroană catolică a Ungariei și a Poloniei, la care adăugia prestigiul originii sale francese de Angevin și calitatea permanentă de căpitan al cruciatei contra necredincioșilor și a schismaticilor: Ludovic, căruia i s'a zis cel Mare. Prielnică i-a fost soarta, care l-a scăpat și de un așa de apăsător vecin, cu necurmate pretenții de suzeran, de stăpînitor chiar dincoace de munți, și de vre-un urmaș din sîngele lui, care să nu vie deci de aiurea și să aducă alte ambiții cu alte orientări. În lupta cu celalt Angevin, din Neapole, ginerele lui Ludovic, Sigismund de Luxemburg, deci și el cu origini francese, marchis în Brandenburgul de curînd întrat în familia sa, nu făcea decît să apere coroana adevăratei moștenitoare, Maria, soția sa, fiică a marelui rege mort, și acesteia îi răspundea în Polonia, acum desfăcută definitiv din trecătoarea legătură și unită dinastic cu Lituania, pretenția surorii Hedviga, silită la căsătoria cu dîrzul Litvan abia botezat, Vladislav Iagello.

www.dacoromanica.ro

Mircea a înțeles ce se poate face în astfel de împrejurări și, peste o Moldovă în care el a stabilit relații de frățească alianță cu un Petru-Vodă, pentru ca apoi să hotărească moștenirea urmașilor acestor fii ai Mușatei, el s'a legat cu acea Polonie, condusă de Iagello, care întra momentan în jocul său, pentru ca pe urmă politica românească, stăpînită de dînsul, să se îndrepte, cum cerea vremea, spre alte căi.

Sigismund se impuse cu greu peste scene sîngeroase, înjositoare ale demnității regale, dar, odată ajuns rege necontestat, ca soț al Mariei Angevina și apoi, fără drept, moștenitor al soției moarte în tinerețe, el și-a amintit de originile sale, care erau așa de depărtate și de deosebite. Fiul Împăratului Carol al IV-lea, urmașul bietului său frate în Boemia slavă, a voit Imperiul, și l-a avut. Pentru dînsul Ungaria era un adaus, un punct de sprijin, un loc de plecare către dominația Orientului contra unei cotropiri otomane la care s'a gîndit numai din cînd în cînd. Voia să impace Biserica Apusului, sfășiată între doi Papi, să unească Franța cu Anglia, să intre cu drept împărătesc în aceste două reședințe regale și să presideze concilii. Locul rămînea liber aici spre noi, și acest loc Mircea și l-a luat, strajă a creștinătății, zăgaz străbaterii turcești peste Dunăre, ocrotitor chemat al Ardealului, precum în dregătorii aproape independenți ai Ardealului, între cari cel mai însemnat a fost, nu un Ungur, ci un Polon, Stibor, el putea, la ceasuri grele, să-și afle un sprijin și, în această țară vecină, scutită de dînsul, un adăpost.

Golul de sus îl întâlnește el însă, prin aceiași favoare a sorții, care se rătăcește une ori și între nebuni, dar se ține mai bucuros în societatea cuminților, și dincolo de Dunăre.

Aici el, care și în Ungaria și-a căutat o soție, cea de-a doua, care, fiind catolică, n'a putut fi zugrăvită aici, unde locul îi e luat de fiul ei, ortodox, Mihail, era prin toată înrudirea sa, veche și nouă, acasă la dînsul. Numele său e al Sfîntului Marcu, patron al Veneției, nume care trecuse în Balcani și-l purta seniorul contemporan slavo-grec de la Canina și Avlona, pe malul Adriaticei, Mrcșa. Soția sa cea d'întâiu, Mara, poartă numele sîrbesc pe care-l va repeta peste puțin înțeleapta Mara Brancovici, „Împărăteasa" creștină alături de soțul ei musulman, Murad al II-lea. De la mamă, acea Calinichia, a moștenit el, ca și de la

www.dacoromanica.ro

stăpînirea „pămînturilor lui Dobrotici", al cărui nume îl poartă încă Dobrogea, calitatea de rudă a Paleologilor, care-i îngăduia să poarte, ca și despoții sîrbești, Ștefan și Gheorghe, ca și dominatorii bulgari de la ceia ce va fi la Turci Chiustendilul, vulturul împărătesc cu două capete pe cnemidele sale de cavaler. Cu Constantinopolul, unde-și trimetea spre învățătură fiii, dinastia munteană, și-a avut el legături necontenite pe care puținele izvoare nu ne ajută a le cunoaște deplin. El a înțeles că aceia ce fusese odinioară în mîna Împăraților „încununați de Dumnezeu" ai creștinei Rome răsăritene nu se mai poate păstra decât numai prin strînse legături împreună. N'a luptat contra nimănui dintre cei cari nu se mai puteau apăra, n'a căutat să se răsbune asupra celor pe cari nevoia-i aducea, ca la Rovine, pe urma oștilor turcești în pămîntul său, a căutat prietenii unde erau cu putință și a cules moșteniri, ca în Dobrogea, unde se presintau de la sine.

A mers și mai departe. Și-a dat samă că Turcii, cari nu veniau ca niște fiare cumplite, ci ca niște urmași de alt neam și de altă lege ai vechii ordini în Răsărit, se supun neapărat unei influențe de cavalerism balcanic, adus prin Neapole din Franța războiului de O sută de ani, și a văzut deci niște tovarăși și frați de arme în fiii lui Baiezid contra căruia luptase și el la Nicopole, dar nu ca să dea Dunărea, pănă la Chilia, ambiției lui Sigismund, gata să așeze, ca, peste o jumătate mie de ani, pentru ei înșii, Centralii austro-germani la Severin și la Giurgiu și la gurile fluviului, pe Cavalerii Teutoni și în acea capitală a Banatului și în cetatea genovesă din Deltă. Astfel prin legătura cu Musa, care completa pe aceia cu despotul Ștefan, a fost el, un timp, stăpîn al „cetăților turcești" de pe malul unei Bulgarii dispărute.

Cînd însă asprul Mohammed, rămas asiatic, fără nicio înțelegere a rosturilor, drepturilor, obiceiurilor acestei vioaie creștinătăți, s'a impus, Mircea i-a arătat că Bizanțul otoman nu se poate întinde peste Dunăre și apoi s'a răscumpărat prin acea plată de „bani roșii", de galbeni, cu cari-și asigura liniștea așa cum o făcea față de același Sultan, pentru posesiunile ei răsăritene, însăși magnifica Veneție, căci așa, și nu altfel, trebuie socotită vasalitatea Domnului român.

De-a lungul vremilor merge, chiar și pentru cei cari nu cetesc cărțile, urmarea oricării fapte omenești. Din cînd în cînd e ne-

www.dacoromanica.ro

voie însă ca această urmare inconştientă să se prefacă prin lămuririle cărturarilor în conştiinţă clară. O fac astăzi, în numele aşezămintelor ce represint şi a muncii mele înseşi în viaţa intelectuală şi politică a ţării, ca şi în rostul de permanent sfătuitor al Coroanei, pe care mi l-a dat urmaşul lui Mircea, domn şi în Ardealul în care acela stăpînia la Făgăraş şi în margenea Sibiiului, la acest ceas de concentrare pioasă a amintirilor, aici, lîngă mormîntul vechiului ctitor şi ostaş.

DĂRI DE SAMĂ

Germaine Rouillard et Paul Collomp, *Actes de Lavra. Édition diplomatique et critique. D'après les descriptions, photographies et copies de Grabriel Millet et Spyridon de Lavra. Ouvrage honoré d'une souscription de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Tome I-er (897-1178), avec un album de 30 planches.* Paris 1937 *(Archives de l'Athos, publiées sous la direction de Gabriel Millet, membru de l'Institut, I),* XXX-XXXIV + 249 pagini în 8° mare.

D. Millet, în Prefaţă, presintă importanta archivelor atonite, fondurile cercetate şi ce mai rămîne de făcut dacă monahii de acolo ar arăta mai multă înţelegere şi nu s'ar teme să pună totul la dispoziţia cercetătorilor. *Introducerea* amănunţită a editorilor pune apoi în evidenţă piesele studiate, cuprinsul lor, forma diplomatică în care ni-au parvenit şi metoda de publicare.

Se editează în total cinzeci şi opt de acte, care provin din cancelaria imperială şi eclesiastică, de la funcţionari şi particulari. Toate sînt însoţite de amănunţite note editoriale şi adnotări diplomatice, care merg pănă la reproducerea decalcului la lecturile grele. Actele sînt de cea mai mare importanţă pentru istoricul Peninsulei Atosului şi toate vecinătăţile, dar şi pentru Bizanţul însuşi. Nu este casul să le analisăm în parte; spicuim însă cîteva lucruri. Întăiul act prevede douăzeci de litre de aur amendă (p. 3). Dreptul de protimisis apare în al doilea (p. 6). În anul 989 menţiunea incursiunilor Bulgarilor aşezaţi în apropiere (p. 22). Apar Alanii la 1086 (p. 111). Prostaxisul lui Alexis I-iu Comnen din 1094 ne interesează în deosebi pentru transhumanţă; ni se dau referinţe asupra Vlahilor cari scoboară

www.dacoromanica.ro

din păşunea Puzuhia în tema Moglenei şi cei care stau în μάνδραι-le din Cravitza, dese ori supăraţi, dar şi instigaţi, de către Cumanii locului (οἰκοῦντες Κόμανοι; p. 125). Data acestuia, 6602, ind. 2, e singura posibilă. Pentru noi are deosebită importanţă şi pentru că, pe lîngă Cumani, pune faţă în faţă pe Romîni cu Bulgarii (ἀλλότριοι Βλάχοι ἤ Βούλγαροι καὶ Βλάχοι sau ἤ καὶ Βούλγαροι) şi înlătură odată mai mult aserţiunea că „Vlahii" ar representa *ocupaţia* şi nu originea etnică sau *naţiunea*. Între Vlahii aceştia se aminteşte Στάνης Ῥίμνιτζαν cu copiii Ῥάδος τοῦ Κουτζοῦ şi Πεδοκέλου alias Πηδουκέλου (p. 126), care nu sînt decît Stan Rîmnicean şi Radu Cuţu cu Păducel.

Înmulţim şi lista onomasticului şi topicelor, care duc la forme mai vechi, ce ni aparţin. Parecul Lavrei Καλωττᾶς τοῦ Μαλδύτου (p. 25) e un Calotă din Maldita; χωρίον Ῥαδογοστᾶς (p. 43) e satul răzăşiei lui Radu; μονὴ (şi δρόμος) τῶν Ῥουδάδων (p. 43 şi p. 108), arată mănăstirea şi drumul Rudavelor; δίκαια Ῥάμνου (p. 93) e judecia Rîmna; χωρίον Ταδρίνου (pp. 99, 113) ne îndreaptă la Toderin. În Μανουὴλ τοῦ Βωΐου (p. 109) se vede un Boiu. Nu poate fi departe de acest domeniu nici χωρίον ἡ Χοσπιάνη (p. 110), alias Χοστιάνι (p. 114–5), din Moglena, care se apropie de *hostes*. Mai amintim şi Μαρία Μέντικα (p. 48), care e Mărdica, şi ῥύαξ λεγόμενος Τζερνάχοβα (p. 160), care e Cernahova, şi Νεδάνα χήρα ἡ τοῦ Σθλαβωτοῦ (p. 162), Nedana lui Slavotă. În ἀγρὸς (şi μύλος) τοῦ Μαγουλᾶ (pp. 39, 65, 59-60) e de bănuit mai degrabă o Măgura. La acestea adăugăm vecinătatea sau proprietatea τὰ Μεσόλιμνα (pp. 103, 114–5) şi metohul Xeropotamului Ὀζωλίμνη la 1080 (p. 87; cf. şi Ὀζόλιμνος, metohul Lavrei la 1259; p. 167), care pot duce la o explicare a Ozolimnei din Ana Comnena (VII, 5) şi care ne fac să credem că realitatea este tocmai aceia pe care o neagă ilustra scriitoare.

Lucrarea se mîntuie cu indicele special al numelor de locuri, teme, mănăstiri, persoane, funcţii, viaţa religioasă, demnităţi, armată, finanţă, drept, etc. Cu toate că e foarte amănunţit întocmit, îi lipsesc totuşi numele de popoare, ca Ruşi, Varangi, Culpingoni, Franci, Englesi, Nemţi, Bulgari, Saracini, Cumani, Vlahi, etc. (cf. pp. 32, 74, 83, 100, 111, etc.), care era tot aşa de necesar să fie amintite. Φαράγγοι (p. 83) e mai sigur a fi Βαράγγοι (cf. şi pp. 85, 100, 111), cum trebuia emendat. Am fi dorit să ni se dea măcar oarecare informaţii şi asupra toponimiei din aceste

www.dacoromanica.ro

acte. Aşteptăm însă cu mult interes continuarea pentru Lavra şi seriile pentru celelalte mănăstiri atonite, în special pentru Cutlumuz, pe care d. Lemerle „nous le donnera bientôt", cum se spune în prefaţă (p. X). A. S.

* * *

Grigore Nandriş, *Documente slavo-romîne din mănăstirile Muntelui Athos,* Bucureşti 1936, 312 pag. în-8° mare. (Pe copertă: *Documente româneşti în limba slavă din mănăstirile Muntelui Athos, 1372-1658, publicate de Grigore Nandriş după fotografiile şi notele lui Gabriel Millet,* Bucureşti 1937).

Actele de la Sf. Munte sînt de cea mai mare importanţă, atît pentru istoria bisericească a acestui loc sacru, cît şi pentru a noastră. Dese ori între Romîni şi Athoniţi au fost legături atît de strînse, încît, începînd chiar cu secolul al XIV-lea, se pot scrie pagini întregi de istorie culturală pe basa hrisoavelor bunilor noştri Domni. De aceia orice contribuţie documentară care vine din archivele Athosului, foarte puţin cunoscute, naşte un interes firesc tuturor cercetătorilor. D. Nandriş a fost pus în situaţie să deie un astfel de mănunchiu de piese diplomatice care îmbogăţesc cunoştinţile noastre asupra acestor legături.

La început se dă o *introducere* (pp. 5-15), în care ni se arată proveniența fotografiilor după care s'au editat, puse la îndemînă de d. G. Millet, cum şi locul de unde au fost luate, adecă mănăstirile Cutlumuz, Dochiariu, Iviron şi Xenofon. La patru documente nu se cunoaşte depositul. De asemeni se arată tehnica editării şi care este limba documentelor. Asupra acestui punct nu găsesc cu cale să discut, însă cred că nu se poate încă susţinea cu precisie care este caracterul limbii slave a documentelor noastre, mai ales pentru Moldova, socotită ca „medio-slavă de redacţie răsăriteană" (pp. 12-15). Problema se leagă de foarte multe alte lucruri care trebuie studiate mai întăiu, precum ar fi de ex. instituţiile, terminologia cancelariilor, cea geografică, istorică, etc., asupra cărora numai istoricul îşi poate spune cuvîntul; filologul, care este pus în faţa unui singur cuvînt adese ori cu grafie variabilă, nu poate decît greşi în asemenea casuri. Oricum, nu se poate trage o conclusie hotărîtă pe basa documentelor de la un singur destinator. Unele pot fi scrise chiar de către acesta şi atunci nu represintă limba cancelariei emitentului. Cred că între

www.dacoromanica.ro

actele de față sînt unele de acest fel. Cercetarea paleografică ar fi arătat-o precis, dar aceasta nu s'a făcut.

Se publică în total patruzeci și patru de acte: întăiul din 1372, ultimul din 1414, iar celelalte dintre 1476 și 1658. Toate sînt însoțite de note paleografice și istorice, care dese ori nu sînt nici una, nici alta. Nu ne ocupăm de cuprinsul documentelor, care, evident, aduc multe noutăți. Ținem să spunem însă din capul locului că ediția sufere de neajunsul de a fi fost făcută de un filolog neobișnuit cu textele istorice. Mai întăiu aduce o inovație pe cît de nepractică, pe atît de inutilă: toate literele aruncate de-asupra rîndurilor în originale sînt însemnate în transcriere cu cîte o literă neagră pusă de-asupra, care devine obositoare pănă la desperare, și care nu e altceva decît „pedantism inutil" (cf. p. 6); în schimb parentesa obișnuită „servește pentru completări și restabiliri grafice în textul cirilic, precum și pentru completări explicative și pentru indicarea cuvintelor care trebuiesc omise în textul românesc" (p. 6), adecă pentru o literă limpede scrisă se dă indicația poziției, însă nu se dă în nicio măsură posibilitatea să știm de ce „completări" avea nevoie textul spre a fi înțeles, deci așa-zisele *litere lipsă;* unde era documentul rău conservat sau greșit scris de s'a făcut „restabilire", adecă peste *lacune*, iar nu ni se arată, și nici care este „explicația" și care atetesa. Completările nici nu sînt generalisate. Pe banalul милостїею божїею l-a încărcat cu cîrlige, dar toate celelalte, ca еж, вниш, сел, etc. sînt date numai cu literele originalului. Așa dar nu avem nici ediție diplomatică, nici ediție critică, ci ediție cum nu trebuie. Adăugăm că nu s'a făcut nici cel mai mic efort spre a completa lacunele documentelor, oricare ar fi fost natura lor, pe basa altor documente de la aceiași emitenți, și nici nu ni se spune care este numărul aproximativ al literelor lipsă. Dar acest lucru, cel puțin pentru protocoale, se poate face cu o mare precisie. Chiar în documentul no. 2: К... повелѣнїе господства мн жѫпанх Драгомир (p. 25) trebuie să fie: сеж сведителе поставлеχ господства мн, etc Acest citat arată însă că nu s'a cetit bine și că editorul nu a fost consecvent cu întrebuințarea semnelor și parenteselor. Traducerea pasagiului: „Mărturie acestei porunci a Domniei Mele" (p. 26) ilustrează și mai bine aserțiunea noastră. Și casurile se repetă la fiecare pagină. Ni pare foarte rău că între clișeele date nu se află unul măcar pentru un document rău conservat, spre a edifica și mai

www.dacoromanica.ro

mult afirmația, căci noi nu sîntem de părere că ar fi „o scădere să publici documente după fotografii" (p. 5). De altfel metodele noi de editare îi sînt d-lui Nandriș cu totul străine.

Cu privire la note, mărturisim de la început că sîntem uimiți de lungimea lor (numai la documentul no. 2 cuprind șapte pagini). Sîntem însă și uluiți de cuprins, căci rar găsești o identificare precisă. De altfel numai cu *Indicatoriul statistic*, *Marele dicționar geografic* și *hărțile* Institutului geografic, nu se poate lucra serios.

Traduc rea textelor, venind de la un filolog, ar trebui să fie corectă, dacă lectura ar fi fost bună. Luăm însă la întîmplare un document (no. 13, p. 80) și rămînem consternați cînd vedem că Mihai Viteazul la 1594 a fost „Domn a toată Țara Ungurească" (lectura slavonă: wyrrpgwckoю (p. 79) e imposibilă), cînd noi îl știam altfel. Cu aceasta pierdem cu totul încrederea în ediție.

Lucrarea e însoțită de resumate franceze și indice. În nicio parte nu se arată însă numele documentului.

În sfîrșit, pe lîngă alte omisiuni a informației obligatorie pe care o așteptăm de la oricine, tînăr sau bătrîn, amintim una care ne interesează. Hrisovul din 1372 figurează aici cu data sigură, cum nu figurase în ediția mai veche (cf. p. 22). Atunci d. Nandriș fusese indus în eroare de d. C. Marinescu, *Înființarea Mitropoliilor* (Acad. Rom., *Mem. Lit. Ist.*, II, p. 7, care cetise „indictionul XI"). Îmi revine însă meritul de a fi fost preocupat de această chestie și de a fi provocat la cetirea datei pe d. Russo, care a binevoit să o facă, luminîndu-se astfel definitiv aceasta (cf. studiul meu, *Ceva despre Mitropolitul Hariton al Ungrovlahiei (1372-1380)*, București 1936, p. 10; acest studiu a fost trimes și d-lui Nandriș, ca unuia pe care vedeam că-l interesează). N'a luat sau n'a vrut să ia cunoștință, nu putem ști. Faptul că între foaia de titlu și titlul de pe coperta acestei cărți este o mare deosebire de text, ne face să credem însă că *intenționat* la început nu a vrut să figureze acolo d. Millet, cum, la documente, bibliografia necesară. De altfel nu sîntem în fața unui singur cas. Amintim încă unul, cu întrebarea aceasta: nu s'a ocupat nimeni pînă acum de documentul nr. 44 al boierului Aldea? Ori *probitatea științifică*, atît de trîmbițată în timpul din urmă, s'a obligat la aceasta? În tot casul, cred că este o metodă care nu se poate recomanda. Sînt de văzut în acest sens și foiletoanele d-lui St. Nicolaescu din *Epoca*, 10 April și 9 Maiu 1937.

www.dacoromanica.ro

Încheiem observaţiile noastre cu părerea de rău că această din urmă ediţie de documente este în afară de normele bune pentru astfel de editări şi în niciun cas nu poate fi luată de model. Dacă manuscriptul, înainte de a trece la tipar, ar fi fost cetit de un bun cunoscător al istoriei şi al documentelor noastre, sînt convins că s'ar fi înlăturat cel puţin o parte din neajunsurile semnalate. Sînt cel d'intăiu care o regret şi pentru izvoarele în sine şi pentru încrederea pe care a avut-o fericitul lor descoperitor, d. Millet, care a găsit aşa de constiincioşi editori pentru actele greceşti.

A. Sacerdoţeanu.

* * *

Em. Menke-Glückert, *Warum missionieren in Deutschland irische Mönche?*, *în Forschungen und Fortschritte*, 41, 1938, no. 5, pp. 53-6.

Autorul pleacă de la constatarea că în Saxonia, Elveţia franceză, Bavaria de la Nord de Dunăre, Turingia, Vestfalia şi Boemia de Nord se întîlnesc foarte multe numiri de munţi, dealuri, păduri, cîmpii şi ape, care stau în legătură cu cuvintele: Knock, Knochen, Knockel, Knuck şi Knückel. Toponimia ni arată că o asemenea frecvenţă de numiri similare nu se mai găseşte decît în Irlanda şi în Scoţia nordică. În teritoriul Ceto-Galilor, cari se deosebesc de Celţii din Irlanda, nu apar asemenea numiri. Pe de altă parte, cuvîntul irlandes *cnocc* îl găsim în manuscrisul Sf. Gall (sec. VIII). Din punct de vedere semantic, el stă în legătură cu ideia de rotunzime a unui obiect oarecare şi corespunde cuvîntului de origine veche germanică „Bein". În manuscriptul amintit *cnocc* e tradus prin latînul *uleus* (cocoaşa cămilii). Autorul crede că germanicul „Knochen" este de origine celtică, şi anume irlandesă. *Knock* apare în Sudul Germaniei şi în Saxonia, ceia ce înseamnă că populaţia de jos şi-a menţinut multă vreme limba. Germanii n'au exterminat pe cei supuşi, ci ei s'au suprapus, ca stăpînitori şi cuceritori. Procesul de asimilare s'a făcut încet. Datele scriptice au dovedit că în Galia limba celtică s'a menţinut pănă în secolul al VII-lea. În Galatia, din Asia Mică, limba celtică se vorbise pănă după jumătatea secolului al VI-lea, iar la Augusta Trevirorum, în Galia, unde era o reşedinţă a împăraţilor romani, ea a fost folosită şi în secolul a IV-lea. Poeţii şi scriitorii bisericeşti din secolele V-VII arată cît de

www.dacoromanica.ro

mult s'a menţinut limba celtică, datorită mîndriei naţionale şi orgoliului de familie. Druizii au represintat elementul refractar culturii romane. Dacă, în Galia, limba celtică supravieţuieşte atita timp, atunci nu există niciun motiv ca să nu credem că şi în ţinuturile foaste celtice şi apoi cucerite de Germani ea va fi dăinuit multă vreme, mai ales că Germanii şi Celţii se înrudesc ca rasă şi între ei se stabiliseră legături de familie (a doua soţie a lui Ariovist era o Celtă). Ca o urmare firească, zice autorul a presenţei unei populaţii celtice la Dunărea germană, la Rin şi la Main, trebuie considerată venirea misionarilor irlandesi, cari îşi exercită activitatea lor aici timp de două secole (al VI-lea şi al VII-lea). Aceşti misionari propovăduiau poporului în limba maternă, în cea irlandesă, fiindcă erau înţeleşi de populaţia de acolo. Călugării irlandesi n'au posedat limba germană. Ei n'au lăsat glosare decît în limba latină şi cea irlandesă. Nobilimea germană nu vedea cu ochi buni pe aceşti călugări irlandesi, fiindcă ei nu erau simpli misionari, ci stăteau alături de poporul asuprit. De aceia mulţi dintre ei îşi găsiră moartea, iar alţii trebuiră să părăsească pămîntul german.

* * *

O. Steur, *Zur Kenntnis des „Natron" (Äg. ntr, šntr) im alten Ägypten*, în *Forschungen und Fortschritte*, 41, 1938, no. 5, pp. 54-55.

Natriul a fost cunoscut în Egipt încă din timpul dinastiei a treia şi a patra (2750-2550 în. de Hristos) supt formă de sare anorganică şi de răşină „mirositoare". Textele piramidelor vorbesc de un fel de „abur de sodiu" întrebuinţat în „ceremonia deschiderii gurii" din timpul mumificării. Prin tratarea cu natriu mortul devenia „divus". Scrierea ieroglifică arată că există o „casă a natriului", patronată de o divinitate dublă şi că natriul era considerat ca o divinitate. În Egiptul antic sodiul are o semnificaţie sacrală, de purificare şi de întrare în dumnezeire a mortului. În legătură cu aceste constatări din Egipt, credem că este interesant a aminti că paleoliticii şi neoliticii făceau us de ocru roşu, boind nu numai faţa şi corpul mortului, dar turnând asemenea coloare în gura mortului, probabil după aceiaşi ceremonie ca şi cea egipteană. Coloarea roşie este simbolul vieţii şi era poate considerată în timpurile străvechi ca o divinitate.

* * *

www.dacoromanica.ro

J. Neustupny, *Die ägäische Doppelaxt im bandkeramischen Kulturkreise*, în *Památek Archaeol.*, IV, 1934 (şi extras în limba cehă şi resumat în limba germană).

Autorul semnalează prezenţa securilor duble incisate pe vase aparţinînd perioadei mai tinere a ceramicei spiralo-meandrice din Boemia şi Moravia. Aceste represintări s'ar datora, după părerea d-lui Neustupny, legăturilor dintre cercul bandceramic şi cel egeian. Pe basa cronologiei cretane el datează descoperirile din Cehoslovacia pe la 2500 a. Chr. şi crede că poate fi vorba de un cult al securii duble la Dunăre, a cării origine trebuie căutată în Creta.

Într'adevăr problema este foarte interesantă şi e în strînsă dependenţă cu preistoria Dunării-de-mijloc şi cu direcţiunea Nord-Sud sau Sud-Nord a mişcării civilisaţiilor din Europa şi Creta. Ceramica din Cehoslovacia are forme, şi mai ales ornamente, care merg alături cu acelea ale primelor civilisaţii „bandceramice" din Dacia. Civilisaţia Turdaş tirzie, civilisaţia Vădastra şi Gumelniţa I au o ornamentică foarte apropiată de aceia a vaselor boemo-morave, care poartă securile duble incisate. Nu este exclus ca pe viitor să apară şi în Dacia asemenea simboluri atît de căutate în lumea cretană şi miceniană. De altfel atari securi au şi apărut în Oltenia şi în Banat, dar în epoca bronzului, ale cării afinităţi cu civilisaţia miceniană sînt certe. Am arătat, anul trecut, motivele care ne fac să fim adepţii unei mişcări de la Nord la Sud în neolitic. Faţă de descoperirile din Cehoslovacia se poate pune întrebarea: *nu cumva securile duble sînt originare de la Dunărea-de-mijloc ?*

* * *

I. Nestor, *Cercetări preistorice la Cernavoda*. Extras din *Analele Dobrogei*, XVIII, 1937, 21 pp. şi 12 fig.

E presintarea sumară a resultatelor obţinute de autor în sondagiile sale din Septembre 1936, pe urmele archeologului german C. Schuchhardt, care a săpat la Cernavoda în 1917. Se stabileşte stratigrafia aşezării-tell, unde nu există decît un singur strat de cultură, care aparţine civilisaţiei Gumelniţa şi anume unui *facies* pe care d. I. Nestor îl numeşte „Cernavoda", dar nu-l încadrează *stilistic* şi *cronologic* în interiorul civilisaţiei gumelniţene, care a avut, precum se ştie, o viaţă intensă şi lungă. Descoperirile vechi

www.dacoromanica.ro

de la Cernavoda, cît și cele recente, își găsesc o perfectă analogie în cele de la Palade-Dîmbovița, provenite din săpăturile noastre. Cernavoda nu rămîne deci isolată în cercul Gumelnița, cum lasă să se înțeleagă d. Nestor. Cele două așezări se întîlnesc la periferia cercului gumelnițean, Cernavoda la periferia nord-estică, iar Palade la cea nordică. Această așezare geografică arată și *mișcarea* în spațiu, dar și în timp, a civilisației Gumelnița. Completul Palade-Cernavoda aparține fasei Gumelnița III, care în cronologie absolută se plasează pe la 2000-1700 a. Chr.

În al doilea rînd, d. I. Nestor presintă două morminte de pe „cetatea" de la Cernavoda. Mormîntul I e în legătură cu purtătorii civilisației Gumelnița III din așezarea amintită. Vasul în formă de „askos" din acest mormînt este pentru noi o nouă dovadă a raporturilor celei de a două perioade a neoliticului traco-getic (Gumelnița) cu lumea helladică. Între cele două cercuri este o intensă colaborare. Părerea noastră că ultima fasă a civilisației Gumelnița este paralelă în timp cu perioada timpurie a bronzului din Sud se confirmă din nou.

Mormîntul II pare a aparținea unor vremuri posteneolitice. Alte constatări ale d-lui I. Nestor vor trebui controlate pe viitor prin noi săpături.

D. Berciu.

* * *

Iosif Skrzypek, *Południowo-wschodnia polityka Polski od koronacji Jagiełły do smierci Jadwigi i bitwy nad Worskla (1386-1399)* (= Politica sud-estică a Poloniei, de la încoronarea lui Jagello și pănă la moartea Jadvigei și la lupta de la Worskla), Liov 1936, p. 125.

Cartea d-lui Skrzypek, de și nu aduce documente noi, printr'o atentă interpretare a materialului cunoscut explică multe fase ale istoriei romîno-polone din jumătatea a doua a secolului la XIV-lea.

Polonia acelei epoci a fost preocupată mereu de așa-zisa „chestiune a Mării Negre". În această privință, interesele polone se încrucișau, în mod dușmănesc, cu cele ungurești, care, de asemeni tindeau la dominarea politicii sud-est europene. În calea celor două State rivale stătea noul Stat al Moldovei. Atîta vreme cît Rusia Roșie nu era în stăpînirea Polonilor, adecă Polonia nu avea granițe comune cu Moldova, Ungaria era atotputernică în

www.dacoromanica.ro

Sud-Estul european. Dar, în 1387, Rutenia Mică, dimpreună cu Podolia, a fost realipită Poloniei, devenind vecina Statului românesc est-carpatin. Așa se explică faptul că, din același an, Moldova, prin Voevodul ei, a căutat să se apropie de Poloni.

Numai în mod superficial se atinge chestia, atît de discutată, a Pocuției.

În schimb, foarte interesantă este istoria Podoliei și a familiei Coriatovicilor. Insistă și asupra lui Iurg Coriatovici, care, după afirmația letopisețului rus, ar fi fost Domn în Moldova. Citează și documentul, dovedit însă ca fals, din Iunie 1374, care-l constată în Scaunul de la Suceava.

Strînsele legături de prietenie dintre Feodor Coriatovici și Roman, Voevodul Moldovei, sînt în amănunțime analisate. Se știe că, din această causă, Roman a fost luat prisonier de către Poloni.

După alungarea lui Fedor Coriatovici, în Podolia a fost numit voevod magnatul polon Spytko de Melstyn, bunul prieten de mai tîrziu al lui Ștefan Mușat. La 3 Ianuar 1397 Spytko era la Suceava. Dar tot în Moldova se ascundeau și mulți partisani de-ai lui Fedor Coriatovici, care nu renunțase la Podolia.

După moartea lui Spytko, voevod al Podoliei a fost numit Swidrigiello, ale cărui legături cu Moldova se cunosc din lucrările d-lui Halecki.

Indirect se tratează și legăturile lui Mircea cu Jagiełło și Sigismund de Luxemburg.

Se dă apoi o bogată listă de cărți necunoscute la noi.

T. Holban.

* * *

Eugen Wolbe, *Ferdinand I., der Begründer Grossrumäniens*, Locarno-Lipsca 1938.

Lucrarea d-lui Wolbe e excelentă. Pentru partea privitoare la copilărie și tinereță sînt și multe știri nouă scoase și din archivele de la Sigmaringen. Întreaga lucrare e plină de spirit larg uman și de simpatie pentru sufletul eroic al regelui romîn. Ilustrații, unele necunoscute.

O regretabilă greșeală, datorită unei condamnabile intrigi, a făcut ca lucrarea, de mare merit, să nu se poată vinde în România.

N. Iorga.

* * *

www.dacoromanica.ro

August Nibio, *Verschwundene Ortschaften in der Radauzer Ebene*, Rădăuți 1933.

Se presintă aici, cu o bogată documentare, ca „localități dispărute în șesul Rădăuțului", satul Măneuți (= Măneşti), pomenit în secolul al XV-lea, satul Balasinești (de la Balasin), sau Vrăneşti (de la Vrană), Tîrnauca, Botoșinți (cf. Șipinți; alt sufix slav de proveniență locală, nu de amintire genealogică, decît *ăuți;* de unde și forma; Botășani, de la Botășești; atunci și la Șipinți, trebuie căutat un loc de plecare „Șipu"; se răspinge cu dreptate forma, admisă de I. Bogdan, Botușenița; e citat și satul Balcăuți, de la Maramurășeanul Balc = Balica, formă derivată și, de fapt, falsă), Vicșani (de la Vicov, Vicovani) și Vicșineț, Măcicătești (Măscătești, de la Măcicat, Măşcat, zis, de altfel, și, după obiceiu: Mascatouți), Pleșești (de la Pleșul sau Pleșea), scris în documente ca Pleșinți (prin confusie cu sufixul de proveniență locală), Ivancicăuți (= Ivăncești, de la Ivancea), Pirlișeni (de la „moșul" Pîrliș), Drăgănești (de la Drăgan).

* * *

N. Grămadă, *Sătenii stăpîni în Bucovina între 1775 și 1848.* Această lucrare, sprijinită pe tipărituri și nu atita pe inedit, va fi de cel mai mare folos pentru cei cari urmăresc, pănă în cele mai mici amănunte, contractele încheiate între țăranii bucovineni și boieri, în epoca de trecere la regimul austriac. Ea merită fără îndoială o cercetare amănunțită, din partea oricui se ocupă cu adincime de transformările care au avut loc în Moldova de sus, anexată la această dată.

* * *

I. Ionascu, *Material documentar privitor la istoria Seminariului din Buzău, 1836-1936*, Buzău 1937.

D. I. Ionașcu, care aduce în orice lucrare a sa, chiar atunci cînd subiectul pare restrîns, o extraordinară bogăție de informație, în mare parte și după manuscripte, a găsit prilejul să înfățișeze, pe basa unei informații de această întindere, minuțiositate și siguranță, nu numai istoria Seminariului de care se ocupă în prima linie, dar și tot felul de știri privitoare la întregul învățămînt în părțile buzoiene, toate acestea formînd o interesantă prefață, care va servi supt foarte multe raporturi pentru o bogată colecție de acte, ce pleacă încă de la începutul secolului al XVIII-lea și

www.dacoromanica.ro

se întinde mai ales, cum era de așteptat, asupra epocii Regulamentului Organic. Nu toate au firește aceiași noutate și valoare, dar printre dinsele, reproduse și în facsimile, se găsesc și foarte multe piese de cel mai mare interes, între care se poate pomeni așa de frumosul discurs pe care l-a ținut tinerilor de la Seminariu, la 12 August 1836, atît de meritosul episcop Chesarie. Vrednic de luare aminte este și acel de la deschiderea Seminariului buzoian a profesorului, de origine ardeleană, Gavril Munteanu. Ba găsim chiar un raport cu privire la descoperirea prețioaselor piese ale tesaurului de la Pietroasa. Pe Munteanu îl aflăm și în corespondența cu Gheorghe Bariț, căruia îi trimete cîte un exemplar din traducerea lui Werther și din lucrarea sa „Meditații religioase".

Vedem pe un profesor originar din Vingard trimițînd, prin Bariț, un ajutor mamei sale rămasă în acest sat. La n-l 69 o scrisoare din 1842 a lui Florian Aaron către același Bariț. La n-l 74 Munteanu adună subscriitori pentru *Macrobiotica* lui Vasiciu Ungurean.

Curios n-l 82, care cuprinde înscrierea ca student la Atena în 1845 a boierului muntean Dimitrie Racoviță ; un atestat din 1848 al acestui student, originar din Focșanii munteni ; el urmează studii de teologie (cf. n-le 96, 118 și 119).

Pentru moartea și îngroparea episcopului Chesarie știri noi în n-l 91. Pentru alegerea lui Filotei, urmașul lui, stăruința către Bariț în n-l 92. Se află și la n-l 95 informații din Sibiiu către același Bariț, cu privire la evenimentele ardelene ale anului 1848.

Nu lipsesc nici știri relative la anul 1848 în Muntenia. Unele sînt de deosebită importanță, venind de la personalități care au jucat un mare rol. Un P. Suciu, care e profesorul de mai tîrziu al Facultății de Drept din Iași, era dispus să meargă de la Sibiiu în Moldova ca „guvernor" pentru copiii unui boier moldovean, care nu este numit (n-l 115 ; dar cf. și n-l 116). Numele apare însă în scrisoarea din August 1850 a aceluiași, datată din Dresda (n-l 120). Este vorba de Ghica-Budești, pe a cărui familie, soție, fii și fete, o întovărășește, pentru ca tînărul Ghica să înceapă, la Heidelberg, studii de drept ; bietul Ardelean se plînge de „necazurile ce am tras în toată călătoria și mai vîrtos pe Dunăre, cu capricioasa cucoană".

De un deosebit interes este pasagiul în care vorbește de fostul

www.dacoromanica.ro

episcop Lemenyi, silit, cum se ştie, să părăsească situaţia sa din causa tovărăşiei cu Ungurii în 1848.

„Părintelui Lemenyi încă îi făcuiu o visită. Sfinţia Sa se află în monasteriul Franciscanilor. Părintele Lemenyi acum nu neagă că a fost de partid maghiar. El este atît de pătat înaintea celor mari, încît aceştia vor să-l scoată la un monasteriu afară de Viena. Aceasta o ştiu din gura Sfinţiei Sale".

În această ciudată călătorie Suciu nu se arată de loc încîntat de înfăţişarea fisică a Cehilor: „Deformitatea *(sic)* Boemilor de amîndouă sexele pentru mine fu un ce extraordinar".

Este o întreagă descriere a localităţilor văzute, în care însă numele sînt fără îndoială adesea ori rău cetite. Şi la Praga la Dresda îl sperie tot aşa caracterul neestetic al harnicii populaţii: „Numărul cel mare al gheboşilor, şchiopilor, urîţilor şi diformilor, îndată cu intrarea mea în oraş, mă fac să meditez mai cu seriositate asupra acestei cause, să-mi arunc ochii în toate părţile ca să văd oameni făcuţi bine, însă în deşert, pentru că atunci mi se părea că toţ astfel de oameni văz: acum mai m'am deprins cu dînşii; cu toate că oameni de geniul acesta sînt foarte mulţi, încît s'ar părea cuiva că din toată Saxonia i-a adunat în Dresda".

Cu „cucoana" erau şi „trei demoazele" ale boierului, pe lîngă cei doi fii cari erau încă mai de mult la gimnasiu. Suciu vrea să profite de ocasie pentru ca, învăţînd nemţeşte, să se înscrie la Universitate şi anume pentru Drept. Fetele firească aveau de gînd să se întoarcă împreună cu mama lor în Moldova.

Prea loaial nu este Suciu faţă de familia care-l angajase: el rîde pe socoteala titlului de *Fürst* care se dă unor oameni cari lui i se par a fi nişte simplii „Arnăuţi".

Cu mîndrie spune el: „apoi eu ori unde voiu fi, niciodată n'oiu înceta a fi Romîn transilvănean".

Ca studenţi găsim la Petersburg, în 1850, învăţînd teologia, pe Petru Romanescu, Gheorghe Ionescu, Ion Ghermănescu şi Nicolae Comănescu (n-l 121), cu privire la care, firească, d. Ionaşcu, care cunoaşte toate colţurile subiectului său, ştie să dea lămuririle cele mai precise.

Un fost şcolar la seminariul din Buzău, trecut apoi la Colegiul Sfîntului Sava, se înfăţişează la această dată ca unul din concurenţii la catedra de limba latină a aceluiaşi Colegiu (n-l 123), precum V. Caloianu candidase pentru religie şi istorie ge-

www.dacoromanica.ro

neralâ tot acolo şi-l vedem plîngîndu-se boierului Alexandru Filipescu-Vulpe că este urmărit de bănuiala participării la evenimentele din 1848 (n-l 125).

Apoi tînguirea lui Munteanu către Ştirbei-Vodă pentru scoaterea sa din funcţiune (n-l 124). Supt Ştirbei-Vodă o reformă a Seminariului. Alături vedem pe un Dumitru Piriianu, care studiase la Seminariul din Chişinău şi apoi la cel din Moscova, pentru a trece în sfîrşit la Academia Eclesiastică din Chiev (n-l 139).

La 1856 Munteanu arată că a părăsit locul de profesor la Braşov şi că trece la seminariul Mănăstirii Neamţului (n-l 179).

De acolo, de la Neamţ arhimandritul Dionisie, viitor episcop de Buzău, scrie către acel Filotei pe care era să-l înlocuiască mai tîrziu (n-l 183).

Pe Dumitru Racoviţă îl întîlnim apoi la 1852 ca profesor la Seminariul din Buzău, unde ţine un mare discurs (n-l 107).

N-l 184, cu privire la desordinile de la Seminariu, a fost întrebuinţat, şi reprodus în parte, în memoriul mieu la Academie cu privire la „Viaţa şi Domnia lui Barbu Ştirbei".

Dionisie arată, în Mart 1858, că şi Laurian a fost îndepărtat din învăţămînt, cum s'a întîmplat şi cu dînsul, din causa „calomniilor şi intrigilor" (n-l 196). Dar, în April, Caimacamul Vogoride atribuie scoaterea lui Dionisie unor intrigi pe lîngă mitropolit şi-l restabileşte, arătînd că acest învăţat călugăr a fost adus de la Bucureşti şi i s'a făcut o nedreptate (n-l 198; v. şi n-l 199, precum şi n-l 201).

Testamentul, din Decembre 1859, al episcopului Filotei, n-l 210. Între alte legate şi acela către Simion Marcovici, executorul testamentului.

În acest timp, îndată după Unire, Dionisie arată că s'a deschis la Mitropolia din Iaşi tipografia bisericească, avînd ca director pe profesorul Dumitru Băltăceanu, adus de la Buzău (n-l 211). În acest moment, Dionisie capătă ştirea despre înebunirea lui Filotei, care ar fi pierdut şi graiul. Autorul scrisorii, I. Costinescu, arătînd că Vodă-Cuza se găseşte la Iaşi, departe de coteriile celor de aici, sfătuieşte pe corespondentul său să ceară de la Domn cîrmuirea acestei Episcopii. De fapt, la 19 Iunie Cuza încredinţează lui Dionisie conducerea provisorie a Episcopiei (n-l 213 şi cele următoare). El se apără că n'a primit-o din ambiţie, ci a mers la Buzău numai pentru a vedea pe episcop pentru afaceri de cărţi; singura lui dorinţă este de a lucra în domeniul literaturii, cum a făcut-o „chiar în

www.dacoromanica.ro

aresturi şi în exiluri". Se văd şi legăturile între Dionisie şi pictorul Tătărăscu (n-l 216).

Urmează actele privitoare la locotenenţa din Buzău a arhimandritului Dionisie, care a lucrat cu sîrg o carte de „elocvenţă bisericească şi principii de retorică" pentru Seminariu.

Şi un alt pictor, P. Alexandrescu, scrie lui Dionisie (n-l 225), arătînd că se proiectează întemeierea unei Academii de Belle Arte. P. Alexandrescu avea legături cu poetul, care poate i-o fi fost rudă *(ibid.)*. D. Ionaşcu crede că acela despre care vorbeşte P. Alexandrescu şi care, fiind nervos şi bolnav, merge să se caute la Buzău, unde s'ar face şi profesor, este însuşi marele Grigorescu (p. 167, nota 1).

La 5 Septembre 1860, Simion Marcovici se ocupă de soarta testamentului lui Filotei, care murise la 15 August precedent (n-l 264). În acest timp, Dionisie se luptă greu cu inspectorul Agatanghel, care aţiţa pe elevi împotriva lui, prin Nifon Bălăşescu, care apare aici la 1860 (vezi n-l 279 şi urm.).

La 1862 Dionisie este numit episcop *in partibus*, cu titlul de Traianupoleos, fiind sfinţit la Iaşi (n-l 327. Cf. şi n-l 328).

O scrisoare a lui Dionisie arată că la 1863 hainele pentru seminarişti se făceau de „Ovreiul contracciu", care însă zăbovia cîte „şapte-opt luni" cu presintarea lor.

În 1864 Dionisie apare ca destituit, şi făcîndu-se stăruinţe şi pe lîngă Kogălniceanu pentru restabilirea lui (n-l 387): nota arată că el a trebuit să părăsească acest loc pentru opoziţia la reforma calendarului. Înlocuit printr'un Ghenadie, el trece ca locotenent la Huşi. În August 1865 era însă acum episcop în eparhia unde făcuse atîta bine culturii (n-l 420).

Pentru un aşa de mare număr de documente, firesce că tabla numelor este deosebit de bogată.

* * *

Preotul Ioan Răuţescu, *Dragoslavele*, ed. a 2-a, Cîmpulung-Muscel 1937.

A doua ediţie a acestei cărţi de mare folos se presintă ca adăugită.

La pagina 27, lipsa porumbului la export nu înseamnă că nu se cultiva de loc. Interesantă numirea „casa din scală" (p. 33). La p. 41, a fost şi un pretendent „Braga Voevod" în secolul al

www.dacoromanica.ro

XVI-lea. Ca element nou şi visita, în 1933, la Soveja. „Povăjile“ de la pagina 137 sînt „pojijiile“ Moldovenilor. A se releva, pp. 245-6, „chemători“, în loc de „peţitori“. Şi „locul lui Sumedru“ alături de Sf. Ioan Sinzeanul; p. 265. Este o legătură între „cemitri“ (p. 289) şi „cimote“ (Moldova). Pentru Mineiu forma „Lunariu“; p. 351. P. 417: „banii jirului“.

* * *

Ilie Corfus, *Mihai Viteazul şi Polonii, cu documente inedite în anexe*, Bucureşti 1938.

Partea narativă, întrebuinţînd şi documentele, se sprijină pe tot materialul tipărit, dînd aproape 200 de pagini de povestire amănunţită şi precisă. Pentru prima oară toate publicaţiile polone sînt utilisate; atmosfera cărţii chiar e polonă. Unele capitole sînt cu totul nouă. Documentele mai puţin. Dar amănunte proaspete despre înfrîngerea lui Răzvan de Ieremia-Vodă; p. 217 şi urm. Şi pentru cucerirea Moldovei de Mihai Viteazul; p. 296 şi urm. (ar vrea să fie şi rege polon). Pentru luptele de la Teleajen, pp. 339 şi urm., 351 şi urm. Pentru Ieremia în 1595 şi pp. 369-70.

* * *

Const. Solomon şi C. A. Stoilă, *Documente tecucene, I, sec. XVII-XIX*, Bîrlad 1938.

În această culegere, în care şi veacul al XVII-lea e destul de bine represintat, important documentul din 1617 (no. VI), în care e vorba de satul Sucmezău, cu numele unguresc. Acolo şi „un ooaşu de fînaţă“. La 1620 şoltuzul cu cei doisprezece pîrgari ai Tecuciului; no. X (şi cîţiva orăşeni). La n-l LI forma „îi Pelinesi“. Curios „Strata Hagi“, şoltuzul tecucean de la 1668; no. LV. La 1736 „mănăstirea lui Adam“; no. CXXII. Satul Itovoieşti (de la Itovoiu; cf. Litovoiu); no. CXXVIII. „Ogrădaş“ (şi în Argeş „ogorul“ se chiamă „ogradă“) pentru răzeş; no. CLIX. Şi la 1829, ca bani, „husăş nemţăşti“; no. CLXVII.

Bogată tablă de nume şi de lucruri.

* * *

Claudiu Isopescu, *La Stampa periodica romeno-italiana in Romania e in Italia*, Roma 1937.

Nu se poate lăuda în de ajuns această carte de 366 de pagini, în care se cuprinde munca de ani întregi a unui om care şi-a

www.dacoromanica.ro

consacrat viața cercetării raporturilor dintre poporul nostru și cel italian.

Numărul publicațiilor analisate, unele dintr'însele extraordinar de rare, este enorm, și lista lor va fi de foarte mare folos pentru oricine, din orice punct de vedere, se va ocupa de acest subiect. Ici și colo se reproduc și extrase din publicații rare, cum este „Buletinul resbelului din Italia", publicat la București de Marc' Antonio Canini, publicație periodică de care nu aveam știință atunci cînd am tratat, într'o conferință la Congresul de istorie a Renașterii italiene la Veneția, viața unui atît de interesant propagandist al acestei frății latine. Notele, de o bogăție extraordinară, vor putea să servească la o serie întreagă de cercetări de amănunte. Este astfel în același timp un catalog bibliografic, o crestomatie a acestor raporturi de presă și un îndreptariu pentru cei cari ar voi să reia în amănunte oricare din capitalele acestei cercetări.

Pe alături se întîlnesc publicații de propagandă românească în altă limbă (pp. 2, 77-81), ceia ce adauge încă la utilitatea acestei publicații, care nu se poate lăuda în de ajuns. Astfel este în același timp și un conspect general al legăturilor noastre cu întreaga latinitate. Cu totul nouă este partea privitoare la activitatea diplomatului Mitilineu, care și-a petrecut în mare uitare și sărăcie cei din urmă ani, cari s'au prelungit, cu toate aceste miserii fisice, pănă dăunăzi.

D. Isopescu pregătește, de alminteri, un întreg studiu cu privire la acest om de merit, căruia măcar după moarte i se recunoaște partea pe care a avut-o la răspîndirea cunoștinților despre poporul nostru în mijlocul intelectualilor italieni.

La urmă, o serie întreagă de reproduceri din foile italiene, începînd cu epoca Unirii, cele mai multe din marele ziar „Il Diritto". Bogată tablă a numelor.

* * *

Octavian Floca și Victor Șuiaga, *Ghidul județului Hunedoara*, Deva, 1936.

Acest „ghid", care e și o operă de știință cu totul distinsă, dă folositoare indicații cu privire la preistorie (bogată represintarea paleoliticului, cu o suprafață neolitică: acolo e Turdașul; – v. p. 182 și urm). Bogate știri despre așezarea romană Micia, – cf.

www.dacoromanica.ro

şi, alături, Mintia, p. 95 şi urm., – pp. 15-6; lista staţiunilor; p. 64. Descrierea cetăţilor dace: Costeşti, Luncani. Şi aici îndoiala, slab susţinută, dacă la Sarmizegetusa, larg descrisă, a fost capitala lui Decebal: altfel, de ce ar fi ales Traian acest loc, de sigur nepotrivit, pentru Capitala provinciei sale? Istoria medievală şi modernă; p. 50 şi urm. Presintarea e bogată şi sigură; foarte frumoasă ilustraţia (un Mithras, remarcabil; p. 65). O revelaţie de artă şi istorie aşa-zisa „Magna Curia"; pp. 57-8 (întrebuinţarea actuală ca Administraţie Financiară e, firește, cu totul nepotrivită; va trebui o intervenţie pentru a fi transformată în Muzeu). Citeva ştiri, foarte interesante, despre colonia grecească, cu adaus de coloniști bulgari; pp. 69-70. Curioasă originea dealului Uroiu, încunjurat de legende. Biserica de la Rapoltul Mare e deosebit de sprintenă; p. 89. Menţiune a închiderii la Bobilna a revoluţionarului „popă" Sofronie de la Cioara; p. 90; a nemeşului haiduc şi dregător Nopcea; p. 115; a lui Ioan Lucaciu, „al doilea Horea", în 1874; p. 117.

Supt raportul etnografic, semnalarea Pădurenilor, cu datini deosebite; pp. 103-4.

Ca nomenclatură, Bătrîna înseamnă aşezarea celor rămaşi, după plecarea tinerilor. Valea Sîrbilor arată o străveche aşezare slavă, contopită. Toate numele de munte şi vale (Căinel, Cetraş) sînt româneşti.

Cartea, admirabil presintată, e un tesaur de informaţie.

N. Iorga.

* * *

C. Engel, *Die vorgeschichtliche Ostgrenze der baltischen Völker*, în *Forschungen und Fortschritten*, 41, 1938, no. 5, pp. 49-51.

K. Buga şi mai ales M. Wasmer arătaseră în studiile lor de filologie că neamurile baltice s'au răspîndit în vremurile protoistorice până departe în Răsărit. Această răspîndire poate fi însă susţinută în present şi pe bază archeologică? În ţinutul Cama şi Oca, precum şi în împrejurimile Moscovei, se găsesc multe antichităţi, al căror caracter baltic este foarte clar şi a căror înrudire cu cele din Prusia Orientală nu poate fi pusă la îndoială. Ca vreme, ele aparţin primelor şase secole ale erei creştine. C. Engel, ca şi alţi archeologi nordici, consideră mileniul I-iu după Hristos ca făcînd parte din protoistorie. De aceia el vorbeşte de o „epocă timpurie a fierului" (secolele I-IV după Hristos), una

www.dacoromanica.ro

„mijlocie“ (secolele V-VIII după Hristos) și o alta „recentă“ (secolele IX-XII după Hristos), spre deosebire de epoca fierului anterioară erei noastre. Descoperirile din periferia sud-estică a cercului baltic, ca și cele din periferia vestică (Prusia Orientală) represintă aceleași afinități culturale. Antichitățile germanice din Rusia arată un repertoriu de forme similare celor de la Baltică. Se poate stabili ușor chiar o corespondență și o legătură a istoriei regatului Goților din Rusia cu aceia a lumii germanice din Nord. Această dependență clarifică în parte și Vestul Prusiei Orientale. Până acum cîțiva ani nu se putea vorbi însă în mod cert de descoperiri baltice în Rusia Albă. Totuși este interesant de notat că unele „gorodiști“ (a se vedea la noi, în Dacia: *grădiștile* și *horodiștile*, care sînt în general așezări preistorice întărite sau cetăți daco-getice; multe dintre ele au fost folosite și în evul mediu) au dat un material înrudit cu cel de la Baltică, în deosebi podoabe (fibule din secolele V-VIII). Acum zece ani, s'a descoperit însă la Cazargaz, la Nord-Vest de Mohilew, un cimitir germanic. Printre marele număr de obiecte de bronz și fier, s'au scos urne și vase de caracter vechiu baltic. Mormintele de aici, atît prin inventariul lor funerar, cît și prin felul de dispunere a obiectelor sau prin presența „mormintelor de familie“, au afinități evidente cu cele din Prusia. Un nou cimitir s'a descoperit la Nowo-Bychow (cercul Mohilew). Descoperiri mai recente, ca acelea de la Prudziski, Bialawoda și Sochodoly presintă aceleași înrudiri cu cele din Prusia Orientală. Aceste dovezi archeologice arată că populații baltice (r. germanice) au locuit Nord-Estul Rusiei Albe, ca și în ținutul Oca. Influența acestor populații se resimte în antichitățile slave (secolele IX-XII) din tumulii regiunilor de mai sus. Și această înfluență nu se poate explica, spune C. Engel, decît prin presența unui substrat „baltic“ și prin faptul că prima înfiltrare slavă va fi avut loc aici în secolul al VII-lea, deci concomitent cu prima pătrundere slavă și în Germania de Răsărit. Slavii au absorbit cu timpul vechile populații, dar substratul „baltic“ se evidențiază clar în mormintele tumulare „balto-slave“.

Autorul arată apoi că existaseră raporturi între Rusia și Baltică și în vremurile preistorice. Obiecte și arme din epoca bronzului și a fierului ajunseră până în Rusia centrală. Trebuie de asemeni să adăugăm că și în timpurile neolitice se constată aceiași strînsă

www.dacoromanica.ro

legătură culturală, iar comerțul cu chihlimbar baltic atingea valea Niprului, ca și pe a Nistrului. Așa încît întreprinderea *Varegilor*, cari înjghebară primul nucleu de Stat „rusesc", ar trebui privită ca o urmare a acestor străvechi legături.

C. Berciu.

CRONICA

D. Candid C. Mușlea presintă, în broșura *Protopopul Bartolomeiu Baiulescu* (Brașov 1938), una din cele mai nobile figuri ale vechiului Ardeal. Protopopul Bartolomeiu era de fapt un Baiul, din Zârnești (numele muntelui e după proprietar, nu invers). Interesantă lupta lui Șaguna cu comunitatea greacă din Brașov.

*

D. Ion Chelcea publică o descriere, frumos ilustrată, a „Museului etnografic al Ardealului, cu ocasia reorganisării și inaugurării sale din Iunie 1937" (Cluj, [1937]).

*

Știința românească a pierdut un represintant tînăr, de o extraordinară știință, asupra căruia de mult se opriseră ochii învățătorilor săi din Apus. Asupra juristului, istoricului și filologului Matei Nicolau s'au scris aceste rânduri, tot așa de bine informate cît și de pioase, pe care ni facem o plăcută datorie să le reproducem:

„Matei Nicolau a murit în seara zilei de 7 Mart. În apartamentul spațios din fața Facultății de Drept, pe un pat bătrînesc, trupul lung, printre flori, secătuit, în postavul negru al hainei de savant frances provincial. Ca o încremenită coroană, capul diminuat, galben, stăpînit de o barbă de Crist, necunoscută altă dată, supt, dar nedesfigurat. Din potrivă, un calm ireal, o expresivitate încă nealungată, pe buze și în ochii prinși de un început de încremenire. Mînile legate în mătăniile rugăciunilor de Duminecă; de-asupra lor, icoana cu straja eternă a Maicii Domnului.

„O judecată limpede, o inteligență pătrunzătoare, ajutată de o putere de muncă puțin comună și de o adevărată pasiune pentru studiul antichității, iată însușirile d-tale care ne-au făcut să întemeiem cele mai frumoase speranțe pe d-ta în viitor". Aceste cuvinte le adresa lui Matei Nicolau, în recomandația oficială din 1926, dascălul său de elinească, profesorul D. Burileanu.

www.dacoromanica.ro

„După zece ani, profesorul Giffard scria în cursul său litografiat de licență, pentru studenții săi de la întâia Universitate a lumii, aceste rînduri care reluau, la octava împlinirilor bine prevestite, cuvintele profesorului romîn:

„Ce procès qu'on appelle la *causa liberalis* a fait l'objet d'une thèse passée dans cette Faculté par M. Mathieu Nicolau, jeune Roumain, linguiste de tout premier ordre, et romaniste deja de premier ordre encore, mais encore d'un plus grand avenir. C'est un Roumain attaché à sa patrie; c'est pour cela qu'il n'est pas notre collègue, mais il pourrait l'être à bien des titres et il a un avenir magnifique. Sa thèse sur la *causa liberalis* est un événement que je tenais à souligner ici".

„Născut la 2/15 Octombre 1904, fiul inginerului G. Nicolau din Ploești, Matei Nicolau și-a luat licența în drept în 1925 și licența în filologie clasică 1926, la București. În același an își pierde mama, pe care o adora, și reușește întâiul, cu media 9,87, a examenul de capacitate, fiind numit profesor titular la Colegiul Național din Iași. Pleacă imediat la Paris, unde lucrează fără întrerupere până în 1936, cînd se întoarce definitiv în țară, după ce în 1932 se despărțise de bătrînul tată, rămînînd alături de o devotată mătușă, stabilită la Paris.

„În 1930, tesa sa de la École des Hautes Études (Sorbonne): *Origine du cursus rythmique et les débuts de l'accent d'intensité en latin*, obține un premiu al Academiei de Inscripții și altul al Societății de Lingvistică, avînd un strălucit succes în înaltele cercuri științifice. În același an apare vol. I din Dreptul Roman, publicat împreună cu marele Hamangiu, care prețuia și sprijinia din toate puterile pe Matei Nicolau. Tesa de doctorat în drept, *Causa liberalis*, îi conferă titlul de laureat al Facultății de Drept din Paris, care îl acordă și cel mai mare premiu al său. Palmaresul Facultății menționează această tesă ca o lucrare magistrală, care face cinste celor două patrii ale lui M. Nicolau: România și Franța.

„Un studiu despre *foenus unciarum* în *Mélanges Iorga* (1933), viguroasă critică a sistemului lui Gh. Appleton; un vast studiu despre *Casus unus*, publicat în *Revue historique de Droit*, 1934, cea mai serioasă încercare de resolvare a milenarei enigme romanistice; colaborarea la studiile d-lui Collinet despre „Noile fragmente din Instituțiunile lui Gaius și despre Execuția pecuniară în vechiul drept roman" (aceiași revistă, 1934 și 1936); cola-

www.dacoromanica.ro

borarea, susținută și de o deosebită valoare, la *Orpheus*, *Revista Clasică*, *Revue de Philologie*, *Revue des Études Latines*, *Pandectele Române* (în special studiul despre originea obligației, 1931); *Dreptul*, *Mélanges Paul Fournier*, „Du Cange", Dicționariul terminilor latini medicali, etc., iată cîteva din realisările științifice ale savantului lingvist și romanist.

„Dar cu adevărat uriașă era opera în preparație sau pur și simplu în curs de publicare: o definitivă și erudită ediție a Instituțiunilor lui Gaius; cele două tese de doctorat în litere, la Sorbona; „Raporturile dintre colometrie și stichometrie în legătură cu technica oratorică antică" și „Cuvîntul Causa și grupul său", tesa în curs de susținere la Facultatea de Litere din București, despre propoziția infinitivală în limbile clasice, nu sînt decît o parte din lucrările desăvîrșite care așteptau apariția.

„Parisul, unde marii profesori ai Sorbonei și ai Facultății de Drept: Marouzeau, Carcopino, Ernant, Collinet, Giffard, Capitant, l-au îmbrățișat cu un entusiasm sincer și activ și l-au iubit ca pe un rod rar și neprețuit, Parisul i-a dat lui Matei Nicolau cele mai pure satisfacții spirituale. Premiul Academiei de Inscripții, același pe care îl obținuseră, pe vremuri, profesorii lui, Collinet și Marouzeau, premiul Societății de Lingvistică, premiul cel mare al Facultății de Drept, Dupin-Aîné, premiul de tesă ai Facultății, au încoronat pe acela care era o autoritate la ședințile Societății des Études Latines, ale Societății d'histoire du Droit și ale conferințelor de Agregație. Căutat ca o *rara avis* de candidații francesi, la prepararea concursurilor de agregație, Matei Nicolau ajunge în 1934 să facă la Sorbona, în cadrul Școlii des Hautes Études, trei cursuri de erudiție, reprezintînd forma cea mai înaltă de colaborare între romaniști și filologii clasici: „Histoire de la litt. juridique latine à l'époque des Antonins et des Sévères"; „la formation de la langue du droit"; „la papyrologie juridique"; „actes et contrats à l'époque romaine". „Pentru aceste cursuri, cînd ajutoarele din țară încep să se facă rare sau sînt suprimate, „La Caisse Nationale des Sciences" acordă lui Matei Nicolau, după recomandările elogioase ale profesorilor săi, un ajutor de 10.000 de franci anual.

„De altfel, cum n'ar fi fost prețuit în cercurile Sorbonei acest desăvîrșit latinist și elenist, cunoscător al vechii irlandese, papirolog, lingvist și romanist, epigrafist, editor de texte, colaborator

www.dacoromanica.ro

al unor mari fisicieni și matematicieni preocupați de istoria științii în antichitate și al medicilor de la dicționariul terminilor latini medicali, cunoscător al problemelor religioase sau de drept modern, cu o egală curiositate și înțelegere echilibrată, documentată, substanțială pentru un număr covîrșitor de domenii ale cunoștinții omenești?

„Întors în țară, surd, — moartea tatălui său îi agravase fulgerător afecțiunea incipientă) — cu sănătatea minată de privațiuni și de o muncă uriașă desprețuitoare a condiției umane de care este legat un corp de nervi, de carne și de sînge, Matei Nicolau, cel atît de „attaché à sa patrie", este un desrădăcinat, un fantastic cărturar rătăcit într'o vîltoare de pasiuni mai mari sau mai mărunte, de conforturi și ucigătoare insensibilitate. D. N. Iorga îi obține la Municipiul București un post de diurnist temporar la bibliotecă, retribuit cu 5.000 lei fără reținere. În acel timp, cînd mă sforțam să-i găsesc o casă gratuită, Matei Nicolau mînca odată pe zi. Mai tîrziu, apreciat de d. rector C. Stoicescu (autorul unei elogioase și savante recensii asupra tesei de doctorat a lui Matei Nicolau), i se dă un post la biblioteca Facultății de Drept. Puțin după aceia fostul său dascăl D. Burilleanu îl iea ca asistent de limba greacă în așteptarea susținerii tesei sale de doctorat în Litere, iar, la sfîrșitul anului trecut, Consiliul Legislativ îl chema în condiții de excepțională prețuire, printre referenții săi, oferindu-i o atmosferă de caldă înțelegere, de care Matei Nicolau era acum atît de fericit, ca acel care nu știa că, în drum spre „un avenir magnifique", poposise la limanul morții.

„Dispariția lui Matei Nicolau este o pierdere care nu poate fi calculată pentru cultura romînă și pentru știința dreptului și a filologiei în general. În jurul trupului lui fără viață, s'a manifestat, în accente tulburătoare, o admirație unanimă, o sfîșietoare desnădejde, din partea unui larg cerc de prieteni, cunoscuți sau simpli admiratori, cerc care cuprinde tot ce are ales și valoros țara aceasta ca spiritualitate, cerc care cuprinde unele din cele mai înalte nume ale culturii noastre.

„Ar fi nedrept să spunem că Matei Nicolau a fost un neînțeles, un uitat sau un persecutat. Valoarea lui era o înălțime care scutia pe contemporani de orice confusie sau răutate. Devotamente certe și autorisate nu i-au lipsit: N. Iorga, dr. C. Angelescu, C. Hamangiu, Valaori, Evolceanu, D. Burileanu, N. I. He-

www.dacoromanica.ro

rescu. Şi totuşi înfrîngerea lui Matei Nicolau apare pentru noi, cei cari am trăit lîngă el, ca un cas de tulburătoare confruntare cu noi înşine.

„Matei Nicolau, cu marea lui bunătate, cu o distincţie sufletească adesea deconcertantă chiar pentru prieteni, discret, curtenitor, modest şi aproape stingherit de prezenţa lui într'o lume prea reală, a însemnat o uriaşă, o absolută, o nepermisă tentaţie a condiţiei umane în faţa spiritului. Matei Nicolau, care prin multe trăsături aminteşte pe Vasile Pîrvan, reprezintă acea tulburătoare aventură a materiei în cucerirea totalei spiritualisări, în care trupul, desprins de toate plăcerile vinovate sau nevinovate ale vieţii, se frînge ca o enigmatică limitare despreţuită, în dăruirea pe care mintea şi sufletul omului au făcut-o, fără condiţii, cunoaşterii, ştiinţei şi creaţiei. Matei Nicolau se frînge, fără să fi păcătuit prin orgoliu, prin îndumnezeire a omului, prin deşertăciune, el, credincioşul atît de apropiat de bunii preoţi catolici, de la Paris sau de la Bucureşti, cari l-au ajutat adesea sau chiar l-au hrănit (nu este aşa abate Durcovici, abate Baral?). Meditînd asupra destinului său, avem impresia că figura de ascet, de clasic a lui Matei Nicolau, negăsind drumul vre unei mănăstiri medievale de absolută spiritualitate, a rătăcit, pinguin cu aripile prea mari pentru cărările noastre, într'o viaţă care nu iartă. Dacă în 1929, dată extremă, cînd sănătatea lui Matei Nicolau mai putea fi salvată, s'ar fi cerut pentru tînărul savant o pensiune viageră substanţială, o casă liniştită şi cărţile trebuitoare, cel care ar fi făcut societăţii româneşti o asemenea cerere ar fi fost considerat nebun. Astăzi se varsă lacrămi amare, dar inutile, pe groapa celui mai mare învăţat al tinerei noastre generaţii. Fără a găsi vreo consolare în aceste lacrămi, sîntem îndreptăţiţi a considera nedreaptă şi absurdă o aşezare a vieţii sociale care nu permite învăţaţilor de rangul lui Matei Nicolau altă existenţă decît aceia a lucrului de arhivar, a strîmtei camere mobilate, a hranei insuficiente şi a promovării la rînd, conform tipicului administrativ.

„Dacă ar fi fost mai mult om, Matei Nicolau ar fi resistat. Dacă noi am fi mai puţin oameni, am fi ştiut să nu-l pierdem. Aşa cum s'a desfăşurat, destinul lui este un exemplu turburător de sfinţenie închinată ştiinţii. Prin el, sufletul românesc este înălţat spre culmile eroismului spiritual, după cum a fost atît de temeinic introdus în sanctuariul definitivelor cuceriri ştiinţifice. Tînăra

www.dacoromanica.ro

generație de învățați romîni, lovită crud prin moartea lui Matei Nicolau, se simte solidară în jurul memoriei lui, pe care o va păstra alături de cele mai pure chipuri ale ei. Și, pentru ca să servească și după moarte, sperăm că imaginea lui Matei Nicolau va fi adesea o mustrare pentru cei cari, puternici și impurpurați, pot avea in mînă destinele spirituale ale acestei țări. O tragică moarte ca aceia a lui Matei Nicolau li poate arăta cîte datorii putem avea cu toții față de cei cari se închină științii și spiritului.

Valentin Al. Georgescu,
Laureat al Facultății de Drept din Paris."

*

În *Rendiconti* ale Academiei dei Lincei, Mart-April 1937, un studiu al d-lui G. Bertoni despre „latinitatea medievală și tradiția scolastică".

*

O remarcabilă notă a d-lui G. Robescu, despre „Crobyzi și Geții din Nordul Dunării", în *Cuvîntul Dobrogii Noi*, II, n-le 3-4.

*

O sumă de observații și rectificări importante, în legătură cu Portretele de Domni și Doamne, editate de comisiunea Monumentelor Istorice, o dă d. G. O[prescu], în *Viața Românească* din Mart 1938.

*

În revista *Nepünk és Nyelvünk*, X, 1-2, se revine asupra tesaurului de la Sîn-Miclăușul Mare.

*

Despre raporturile vechiului Racovschi cu Grecia, *Le Messager d'Athènes*, Februar 1938.

*

În *Arhiva Someșană*, no. 23, d. Virgil Șotropa continuă cu presintarea actelor „revoltei districtului năsăudean (1755-62)". Interesante interogatorii de Romîni. *Familia Coșbuc apare liberă;* p. 367. Se sechestrează și un ordin de la vestitul Sofronie; p. 399. O scrisoare românească; p. 401. Pagini duioase despre de curînd răposatul maior Iulian Marțian, zelos adunător de documente ale trecutului nostru (aflăm că ele au trecut la Museul Năsăudean). Cîteva nume românești de plante.

*

www.dacoromanica.ro

În *Comptes-rendus* ale Academiei de Inscripții din Paris, Novembre-Decembre 1937, d. Henri Grégoire explică Grecul ἀνάγκη prin ἀν-ἄγκη, „fără braț", deci: neputința de a se apăra contra sorții. O comunicație a d-lui Halecki despre bătălia de la Varna; p. 356. — Notițe asupra archeologului Cagnat și a celtistului Loth. Importantă comunicația d-lui Puig y Cadafalch despre bisericile din Asturia.

*

„Cooperația intelectuală a Societății Națiunilor" publică o colecție de „Documents sur l'enseignement de l'histoire"; discuții asupra punctelor gingașe în manualele din deosebitele țării.

*

D. Alexandru Naum publică un bun manual de *Istoria Artei*, II, *Vechea artă creștină în Răsărit* (Iași 1937). E vorba de a duce materia până în veacul trecut.

*

În *Die neue Zeitung* pe 1936 note ale colonelului A. Reiner despre luptele de lingă Sibiiu în 1916.

*

În *Omagiu lui Ion I. Nistor, 1912-1937* (Cernăuți 1937), note de d. Sextil Pușcariu despre serbătorit (a avut ca rival pentru locul de la Universitatea din Cernăuți pe d. Ilie Gherghel; interesante scrisori, și din vremea de după războiu). Despre opera de istoric, d. V. Grecu. D. Ilie Bacinschi, tratînd o temă filologică, se ocupă și de familiile albanese la noi (Balș, — *nu*). De d. Teodor Balan, „Satele dispărute din Bucovina". D. C. G. Bedreag dă, în franțuzește, note răzlețe despre *Junimea*. Pagini de diplomatică românească de d. N. Grămadă. Important studiul d-lui Maximilian Hacman despre convenția secretă între Austro-Ungaria și România la 1883. Despre desvoltarea astronomiei la noi, d. Const. Pîrvulescu. D. Eugen I. Păunel descrie călătoria pe Dunăre a lui Pückler-Muskau. D. Simion Reli povestește readucerea moaștelor Sf. Ioan de la Suceava. O notă archeologică de d. Sauciuc-Săveanu. D. Milan P. Șesan despre încercarea Cehului Václav Birdovec de unire a protestantismului cu ortodoxia. Conclusii prea dogmatice ale d-lui Iroae despre originile poesiei populare.

*

www.dacoromanica.ro

Multă informație despre superstițiile babiloniene cu privire la crearea lumii, în cartea d-lui Mircea Eliade, *Cosmologie și Alchimie babiloniană*, București 1938. Se încearcă și interesante apropieri între mistica mesopotamiană și cea ebraică, arabă, indiană și chiar mexicană. Cartea e plină de suggestii foarte interesante din tot cîmpul culturii primitive și arhaice. Forma mai clară ar crește valoarea micii, dar atît de utilei lucrări.

*

În *Bulletin linguistique* al d-lui A. Rosetti, V, d. Leo Spitzer explică mai natural, prin umor și căutarea rimei, locuția „marea cu sarea". Acolo, p. 205, d. A. Graur despre articolul postpus în românește. Asupra originii lui *jupân*, cu dreptate, contra d-lui Skok, d. A. Rosetti; *ibid.*, p. 222.

*

D. Artur Gorovei adună un foarte mare număr de știri, și după inedit, în bogata sa lucrare, *Folticenii, Cercetări istorice asupra orașului* (Folticeni 1938). Se arată că odinioară se chema și „Tîrgul Șomuzului", după apă (p. 110 și urm.). Și despre satele vecine.

*

Un studiu al maiorului Al. Bodeș despre „războiul în Prusia Orientală, August 1914".

*

D. D. Berciu publică, în *Arhivele Olteniei*, n-le 92-4, pe lîngă un studiu asupra uneltelor de aramă din insula Ostrovul Corbului (topoare), și o bogată bibliografie a Olteniei.

*

În *Rivista storica italiana*, 31 Decembre 1937, un articol al d-lui Srbik despre tratatul secret al lui Francisc-Iosif cu Napoleon al III-lea în 1816. Un studiu al d-lui Eugeniu Koltay-Kastner despre „istoriografia ungurească după război și Institutul istoric unguresc de la Roma" (firește, o lanță contra drepturilor românești, la pagina 92).

*

În „Analele Dobrogii", XVIII (1937), un mai lung articol de d. O. Mărculescu despre „Balica și Dobrotici", cu urmărirea răbdătoare în izvoarele cunoscute. Pare să fie o lucrare de seminariu.

În anexă d. Ion Micu dă o călăuză în regiunile Dobrogii, cu reproducerea inscripțiilor.

*

www.dacoromanica.ro

În ultimul număr din „Transactions of the historical society", seria IV, volumul 20, Londra 1937, un studiu întins despre „Danemarca și Anglia", în prima perioadă a legăturilor lor, de d. V. Valentin. D. R. Pares despre „Flota engleză în Indiile apusene între 1702-1763". D. C. H. Philips despre „Compania indiană și guvernul engles în 1783-4". O biografie din secolul al XII-lea de H. A. Cronen și una din secolul al XIII-lea.

*

În *Le monde slave,* XIV (Octombre 1937), un studiu despre insurecția polonă din 1830.

*

În noua *Revue de l'Institut Napoléon,* nr. 1 (1938), d. Jules Dechamps arată cum a fost privită în Anglia ridicarea lui Bonaparte ca prim consul. Se întîlnește acolo o descriere cu desăvîrșire nouă a omorului Împăratului Pavel. Contra știrilor de pînă acum, conjurații, Pahlen, cei doi Zubov și Tartarinov și încă unul, încep prin înjunghierea sentinelei, caută să fie lăsați în odaia de culcare a Împăratului, supt cuvînt că aduc niște depeșe de la Bonaparte. Sînt întîmpinați de Împărat, care ținea în mînă două săbii. Valerian Zubov îl lovește cu mînerul săbiei sale în brațul drept, pe care i-l sfarmă. Atunci Pavel începe a țipa, sărind pe sofale și pe scaune. Pahlen și Zubov ajung a fi obosiți de această resistență, care durează trei ceasuri. La urmă Zubov ia pressepapierul de pe masa Împăratului și-l lovește în tîmplă, după care a urmat, cum se știe, zugrumarea (p. 26).

Două busturi necunoscute ale lui Napoleon și Mariei-Luisa, un portret al lui Bonaparte ca prim consul și un portret al lui ca Împărat.

*

În *Considerațiuni asupra unor monete barbaro-dace* (Deva 1935), d. Octavian Floca presintă cîteva monede dace aflate în Ardeal. În ele autorul constată, nu copia monedelor grece și macedonene, ci confundarea lor. Nu vorbește de ipotesa unei fabricări celtice.

*

În *Sprawozdania* ale Societății de științi din Varșovia, XXIX (1936), d. Vladislav Tatarkiewicz, despre arhitectura bască în Brasilia. Strălucite biserici la Bahia, la Sabara și Sf. Benedict din Rio de Janeiro.

*

www.dacoromanica.ro

În *Biserica ortodoxă română*, 1937, n-le 7-10, d. Ion Vîrtosu reproduce pagini din ciudata şi foarte puţin bisericească biografie a lui Eufrosin Poteca. Tomul e extrem de vulgar şi fostul bursier în străinătate arată că nu înţelege nimic din evenimentele, necum din ideile timpului. Acelaşi presintase, în n-le 5-6, cîteva acte privitoare la Dionisie Eclesiarhul (mai mult prefeţe de condici).

*

În *Revue de la guerre mondiale*, XV, 4, d. Albert Pingaud, despre misiunea în Rusia a lui Doumergue, în 1917.

*

În Ἑλληνικά, X, un studiu, perfect informat şi asupra izvoarelor româneşti, despre Dionisie Fotinò, al d-lui N. Gh. Svoronos. Se găsesc şi izvoare neobservate pănă acum pentru „Istoria" lui.

*

D. G. Banea publică un folositor jurnal de captivitate, *Zile de lazaret, Jurnal de captivitate şi spital*, Bucureşti 1938. Rănitul, dus în Bulgaria, e scăpat de un medic militar austriac iredentist, nepotul profesorului Vasile Burlă: el moare apoi, în împrejurări misterioase, la Sîrbi. Simpatii şi din partea cutărui Evreu spaniol, cu rude la Bucureşti (p. 94).

*

Dd. C. Iordăchescu şi Th. Simensky dau o nouă ediţie din cartea a şasea a „Instituţiilor divine" ale lui Lactanţiu (Chişinău 1938).

*

Comitetul de direcţie al periodicului *Revue d'histoire moderne* dă o *Bibliographie critique des principaux travaux parus sur l'histoire de 1600 à 1914 en 1932 et 1933* (Paris 1935) şi aceiaşi pentru Istoria Franciei în 1934 (Paris 1936).

*

De generalul R. Rosetti, în *Mem. Ac. Rom.*, seria a 3-a, XIX, 23, *Însemnătatea istorică a căderii Plevnei.*

De N. Iorga, despre Vico şi războiul între Imperiali şi Turci, *ibid.*, 24.

*

Pentru relaţiile între Cehi şi Poloni, noua lucrare a d-lui Iosef Macurek, *České povstání r. 1618-1620 a Polsko*, Brno 1937. Şi apendice de documente.

*

www.dacoromanica.ro

Despre pictorul bucovinean Epaminonda Bucevschi, d. Corneliu Gheorghian, în *Făt-frumos* de la Cernăuți, XII, 9-12. În legătură cu corespondența lui cu Vincențiu Babeș și unele frumoase reproduceri. D. Victor Morariu semnalează rînduri ale lui Hasdeu despre Romîni.

*

D. Aurelian Sacerdoțeanu adună vechile prefețe în eleganta cărticică, *Predoslaviile cărților românești, I, 1508-1647*, București 1938. Idei generale juste în scurta prefață. Se promite în curînd al doilea volumaș, care ar merge pănă la 1700.

*

Pagini de înduioșată amintire în cartea d-lui Tiron Albani despre Vasile Lucaciu *(Leul de la Șișești)*, Orade [1938]. Mai ales folositoare pentru epoca Memorandului. Pentru ultima parte autorul e martur.

*

În cartea d-lui D. G. Chițoiu, *Îndrumări pentru plugarii noștri* [București 1938] o bună expunere istorică despre „industrialisarea noastră agricolă în veacul trecut". Tot așa despre secetele în trecut și despre invasiile de lăcuste.

*

D. Jean Bruchesi dă, în două volume, o „Istorie a Canadei" de factură nouă *(Histoire du Canada pour tous)*, Montréal 1935. În vol. II, p. 335, se constată că, în toamna lui 1935, pentru 245 de locuri în Parlament s'au presintat 900 de candidați a 12 partide, „mai mult sau mai puțin serioase, mai mult sau mai puțin viabile, aducînd fiecare din ele leacuri pentru toate relele. Și moravurile electorale, și așa groaznic de conrupte, cangrenate de excesele unei democrații pe care le aruncă astăzi multe State, n'au ieșit înălțate din această nouă experiență" (p. 335).

*

Cu obișnuita sa erudiție d. Ioan G. Coman tipărește pentru Institutul romîn de bizantinologie vol. I dintr'un vast studiu: „Sf. Grigorie de Nazianz despre Împăratul Iulian. Încercare asupra discursurilor IV și V" (București 1938).

*

În *Le Monde Slave*, Novembre 1937, d. G. Lozinski găsește legături curioase între generalul sud-american Miranda și Rusia.

*

www.dacoromanica.ro

Păr. Gh. Ciuhandu presintă biografia episcopului Nestor Ioanovici al Aradului *(Din viața lui Nestor Ioanovici, episcopul Aradului, 1767-1830;* Arad 1929).

*

D. Marc Jaryc se ocupă, în *Revue du livre et des bibliothèques*, 1936, de „bibliografia internațională a știinților istorice".

*

În *Conferințile extensiunii academice*, II, a Asociației profesorilor Academiei de comerț și industrie din Cluj (Cluj [1937], d. I. Matei presintă viața și activitatea lui Parteniu Cosma, și d. Victor Jinga „gîndirea economică românească în secolul al XIX-lea".

*

În *Comptes-rendus* ale Academiei de Inscripții din Paris, Sept.-Oct. 1937, d. Charles Saumagne vorbește de o *consuetudo* pe fostul teritoriu punic, întărită prin *lex manciana*, care dă voie locuitorilor să ceară *particellae* de pămînt în bălți sau păduri pentru a sădi măslini și vie. Ei nu se chiamă *coloni*, ci *cultores*. D. Carcopino crede că e o lege romană, fără basă locală. — D. Louis Delaporte despre unul din războaiele hittite asupra Cumanilor, un izvor arab din secolul al XI-lea, semnalat de d. V. Minorsky; pp. 321-3.

*

O adevărată istorie a preistoriei danese în cartea d-lui Nils Åberg, *Kulturmotsättningar i Danmarcs Stenålder*, [Stockholm 1937].

*

Vederi din Agapia în cartea d-lui Grigore V. Coban, *O. Briese*, Iași [1937].

N. Iorga.

NOTIȚE

„Pe un *Orologhion* din Veneția, 1789:

1826, luna lui Octv. 27. Preotul popa Iane ot satul Dărvari, moșii a lui Vel Ban Costandin Bălăceanu, prin harul dumlui s'au ertat dă Preaosfinția Sa părintele Mitr. dă toate dările dă peste cele ce pă ciata prioțească i plocon Sf. Mitr. i avaietul protopopului, asemenea s'au ertat și ceilalți preoți ce sănt la moșiile dumlui într'acest județ al Prahovi tot la acest dă mai sus, s'au ertat toți acești preoți".

*

www.dacoromanica.ro

Pe o *Odiseie* cu *Batrahomiomahia*, ed. St. Bergler, Padova 1777: „1787 au răposat Preosfinţiia Sa părintele Mitr. chir Grigorie în luna lui Septv. în 18 zile, în zioa Sămbetei, şi s'au făcut ipopsifiul părintele episcop Bz. chir Cozma, la doozeci şi şase, zio Duminică dimineaţă."

*

În Maxime du Camp, *Le salon de 1859*, aceste rînduri despre Valério, care a cules scene din viaţa Romînilor de către Tisa: în *„Les pêcheurs de la Theiss"* sînt Unguri, dar alături sînt *„Les Tziganes valaques des frontières de la Transylvanie"*, cu „le musicien bien campé" şi fata care „arrête longtemps le regard par sa beauté sombre et comme désespérée" (p. 138). Şi un „Anastasi", cu apusuri de soare, şi *un chemin en hiver* (p. 148).

*

Între broşurile rare privitoare la epoca lui Cuza-Vodă, între care sînt unele privitoare la învăţămînt, Biblioteca Institutului de Istorie Universală a căpătat „Regulamentul pentru personalul Internatelor de fete" (Bucureşti 1865).

De semnalat acest articol:

„A dispune astfel cancelaria profesorilor, ca să se evite orice contact cu elevele. A priveghia ca profesorii să nu rămînă niciun moment în Internat peste orele de prelegeri; a nu permite fumarea în şcoală. A nu permite introducerea niciunei scrisori pentru vre-o elevă, fără a fi prealabil cetită de directoare sau guvernantă; asemenea pentru scrisorile ce trimit elevele.

„A nu permite nicio visită alta pentru eleve decît a tatălui, a mumei, sau a tutorelui, ori corespondenţele ce au. Asemenea visite le vor primi în presenţa unei pedagoge, într'o sală anume destinată pentru aceasta şi care să fie aşa dispusă ca să evite întîlnirea străinilor visitatori cu alte eleve decît acelea ce se chiamă de către guvernante, în calitate de fiice sau epitropisite.

„A evita contactul elevelor cu servitoarele şcolii. Acestea vor fi pe cît posibil femei bătrîne, sau, la casul de a fi bărbaţi *(sic)*, nu vor avea niciun amestec în localul Internatului şi vor fi locuiţi în încăperi cu totul separate de ale Internatului.

„A face în fine ca, în orice parte unde s'ar mişca o elevă, să întîlnească un ochiu privighetor.

„Directoarea poate, cunoscînd împrejurările casnice ale părin-

www.dacoromanica.ro

ţilor unei eleve, să nu permită ieşirea ei acasă, chiar şi în decursul unui întreg an şcolar.

„Pedagogele sînt de a pururea împreună cu elevele. Ele sînt datoare a dormi împreună cu elevele, a ţinea cheia dormitorului respectiv şi a acompania noaptea la ieşire pe fiecare elevă.

„Pedagogele nu pot ieşi decît spre a merge în familie. Petrecerile noaptea afară de internat li sînt poprite supt pedeapsă expulsiune.

„Servitorul însărcinat cu privigherea porţii este obligat, supt pedeapsă de imediată destituire, a închide şi nu deschide poarta decît la oarele hotărîte prin program. El nu va permite întrarea sau ieşirea nimănui, fie chiar directoare, după oarele zece seara".

Iscăleşte dr. N. Creţulescu, ministrul Instrucţiei Publice.

*

În 1552, la Drobobycz un „Petrus Valach" (Helena Polaczówna, *Księga redziecka miast Drohobycza, 1542-1563*, Liov 1936, p. 65)!

*

Pe o carte greacă: Τῷ ἰατροφιλοσόφῳ κῳ Δημητρίῳ Βαρθιάδῃ μνημόσυνον ἀδελφικῆς ἀγάπης. Τῇ 16 Ἰουλ. 833, Βιέννῃ.

Κωνσταντῖνος Παππᾶ-Σαούλ.

*

Cum concep şi alţii istoria.

Se ceteşte în G. F. Abbott, *Under the Turk – Constantinople, A record of sir John Finch's embassy, 1674-1681*, Londra 1920.

„Critics, I hope, will not do my work the injustice of thinking that it is not serious because, perhaps, it is not very dull. A piece of historical narrative is a sort of superior novel: it has its heroes and its villains, its vicissitudes, its catastrophes, all of which are eminently capable of administering amusement even to the most seriously minded. Only the amusement must be founded in truth; and the discovery of truth requires painstaking industry" [1] (p. VII).

N. Iorga.

[1] „Criticii, sper, nu vor face operei mele nedreptatea de a gîndi că nu e serioasă fiindcă, poate, nu e prea stupidă. O bucată de naraţiune istorică e un fel de mai înalt roman: îşi are eroii şi şerbii, vicisitudinile ei catastrofele ei, care toate sînt în cel mai înalt grad capabile de a da distracţie şi minţilor celor mai serioase. Dar distracţia trebuie să fie întemeiată pe adevăr, şi descoperirea adevărului cere ostenitoare trudă".

www.dacoromanica.ro

Dări de samă :

Germaine Rouillard et Paul Collomp: *Actes de Lavra* (A. Sacerdoțeanu). 160-162
Grigore Nandriș: *Documente slavo-romîne din mănăstirile Muntelui Athos* (A. Sacerdoțeanu) 162-165
Em. Memke-Glückert: *Warum missionieren in Deutschland irische Mönche?*, (D. Berciu) 165-166
O. Steur: *Zur Kenntnis des „Natron" (Äg. ntr, šntr) im alten Ägypten* (D. Berciu) 166
J. Neustupny: *Die ägäische Doppelaxt im bandkeramischen Kulturkreise* . 167
I. Nestor: *Cercetări preistorice la Cernavoda* (D. Berciu) . . . 167-168
Iosif Skrzypek: *Południowo wschodnia polityka Polski od koronacji Jagielly do śmierci Jadwigi i bitwigi nad Worskla*, (T. Holban) . . 168-169
Eugen Wolbe: *Ferdinand I, der Begründer Grossrumäniens*, (N. Iorga) 169
August Nibio: *Verschwundene Ortschaften in der Rădăuzer Ebene* (N. I.) . 170
N. Grămadă: *Sătenii stăpini în Bucovina între 1775 și 1848* (N. Iorga) . 170
I. Ionașcu: *Material documentar privitor la istoria Seminariului din Buzău* (N. Iorga) 170-174
Preotul Ioan Răuțescu: *Dragoslavele* (N. Iorga) 174-175
Ilie Corfus: *Mihai Viteazul și Polonii, cu documente inedite în anexe* (N. Iorga) 175
Const. Solomon și C. A. Stoide: *Documente tecucene* (N. Iorga) . . 175
Claudiu Isopescu: *La Stampa periodica romeno-italiana in Romania e in Italia* (N. Iorga) 175-176
O Floca și V. Șuiaga: *Ghidul județului Hunedoara* 176-177
C. Engel: *Die vorgeschichtliche Ostgrenze der baltischen Völker* (C. Berciu) . 177-179
Cronică: 179-190
Notițe: 190-192

N. IORGA,

ISTORIA ROMÂNILOR

proectată în zece volume din care
Au apărut și se găsesc de vânzare:

Vol. I partea I, *Strămoșii înainte-Romani*, 267 pag. sfârșit
„ I „ II, *Sigiliul Romei*, 353 pag. . . . 150 „
„ II, *Oamenii pământului (până la anul 1000)* 342 pag. . . . . 150 „
„ III, *Ctitorii*, 353 pag. . . . . 180 „
„ IV, *Cavalerii*, 451 pag. . . . . 280 „
„ V, *Vitejii*, 427 pag. . . . . 250 „
„ VI, *Monarhii*, 520 pag. . . . . 300 „
„ VII, *Reformatorii*, 352 pag. . . . . 200 „
„ VIII, *Revoluționarii*, 398 pag. . . . . 250 „

www.dacoromanica.ro

Așezământul tipografic
„Datina Românească"
Vălenii-de-Munte
(Prahova)

Prețul: 60 lei.

www.dacoromanica.ro